Ж-3191
1911 (1-4)

7870

Українська хата

1

Січень Київ—1911

Зміст:

1. **Микола Вороний.** Під новий рік 1
2. **Галина Журба.** Сільветки на тлі неба 2
3. **Грицько Чупринка.** Жертва 10
4. **Автоном Худоба.** За вітром (нарис) 11
5. **Богдан Лепкий.** На життєвому раздорожу 14
6. **Павло Богацький.** Помстилась (оповіданнє) 18
7. **Мик. Євшан.** Боротьба генерацій і українська література . . 30
8. **Alienus.** Виставка картин художн. Ів. Северина 43
9. **П. Б.** Самотність (критичний нарис) 47
10. **А. Товкачевський.** Чорносотенний націоналізм 53
11. **Бібліографія.** 60
12. **Оголошення.**

17870

Українська хата

ЛІТЕРАТУРНО-ГРОМАДСЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІСЯЧНИК

Київ — річник III — 1911

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

Під новий рік.

Гомонливою юрбою
Ми, як хвилі в час прибою
У перлистих, промінистих блисках-бризках золотих, —
Серед шовку, оксамиту,
В гуках співу, в сяйві світу
Рік минулий, перебулий доживем серед утіх.

Рік той був нудний, марудний,
Мов ліхвяр скупий, облудний,
Осторожний і побожний рік-плазун не знав химер;
Він, як старець по-під стінню,
Сновигав марою-тінню
І, змертвілий, спорохнілий, йде на спóчивок тепер.

Хай же стóгони, прокльони,
Пересуди, забобони
З давнім ладом зникнуть чадом, як зникає рік, сей дід.
Більше праці, більше гарту,
Більше віри, співу, жарту!
Сміймось, друзі! Марній тузі піддаватися не слід.

Ось іде юнак прекрасний,
Рік новий, веселий, щасний —
По-над чóлом ореолом сяє світоч-ідеал,
Шлях встилає буйним цвітом,
Усміхається з привітом
І коштовний, меду повний, держить високо фіал.

І ростуть в душі надії,
Сяють мрії золотії...
Привітання і бажання об'єдналн міцно нас:
Сонця, сонця з квітоньками!
Грому, грому з блискавками!
Добра віра, праця щира нам наблизять слушний час!

31—XII, 1910. МИКОЛА ВОРОНИЙ.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА АН УРСР
№ П- 85718

СІЛЬВЕТКИ НА ТЛІ НЕБА.

Смерк.

Стала над землею година між заходом сонця та сходом місяця. І почали молитись колосисті ниві. Плив такий шепіт тихий та спокійний, мов „хтось“ „комусь“ другому прощав якісь провини і розгрішав.

Тоді хтось високий, в сірій сорочці припав до вохкої землі, лице сховав у колосистий лан і каявся.

А а-ах... зітхала глибина пшенишних та житніх піль — скілько поту та сліз пролилося...

І прийшла година величнього супокою й спочину.

Було чути, як далеко по рельсах пройшов поїзд.

Заклекотіли в тиші вечерній колеса: так, так... так, так... Перейшов помалу і тихо, наче не хтів псувати натхнення піль вечерніх. Пройшов і щез.

Кинуті самітно рядочком серед поля високі грабкі вс в один бік подались і так застигли наче заглядені в ту саму даль.

— Ну, мамо, вертайтись... Тоді затримались обоє під грабками: баба і хлопець.

Стежкою йшли між яриною мовчки — тихенько.

Парубок похиливши голову на груди, ударяв стиха підборами чобіт по втоптаній стежці; біля нього дриботіла босо старенька нагорблена мати.

Впали нагло слова, брякнули по стежці, як загублений непомітно хрестик з шиї.

Стали тоді обоє проти себе мовчазні. Небо ще було чуть-чуть рожеве і по йому розтяглися білі прозорі хмарки. Хлопець рвав по шматочку зелений лист грабовий і кидав на землю, а коли кинув останній шматочок, повернувсь нагло до баби.

— Ну, мамо, вертайтесь.

Баба дивилась на нього очима непритомними, мов почула про щось несподіване; а коли її бліді губи затряслися,

піднесла ріжечок запаски і стала обтирати сльози. Піду — говорив хлопець — далі вже ніч, вертайтесь.

Тоді поморщені, спрацьовані руки вчепились в його плече. В горлі баби щось хрипіло і по счорнілих поморщених лицях бігли прозорим намистечком сльози та крапали на стежку.

— Коли я тебе, синочку, побачу, моя дитино...

— Коли я тебе побачу?... стала через силу шепотіти баба, а голос її мер як шелест листя, що падає в осени.

Стало якось, неначе в ту годину, коли вмерлого в домовину кладуть. Було чути навіть як далеко десь забивали ґвіздки у віко. Хлопець похилився, хтів зразу пригорнутись до баби і нагло кинувся назад.

— Щоб ви сонця не бачили, щоб вас люде оминали... щоб...

Пробіг по вітах грабків таємний шепіт. Захитались високо задумані, мовчазні і стало тихо. Тілько зайва, горбата тінь чоловіча впала на землю та качалась.

— А я ж тебе годувала, а я ж тебе колихала, а я ж тебе... моя дитино...

— Нехай вас вороги годують, нехай вам й на тім світі супокою не буде!...

— А я ж тебе в такий муці породила.

Стало так тихо, що лист не похитнувся. Наче земля заслухалась в ту величну безглиб людського болю і мукі.

— За те-ж саме, що породила — впали слова у тишу темних, мовби синьою наміткой вкритих, піль. Рукою замахав десь високо і пустився бігти стежкою у темну даль.

Було чути як бився між хлібами приглушений відгук його чобіт. Баба лежала лицем до землі, вслухана у ті кроки, поки не змовкли.

Тоді піднесла голову, сперла на худих руках і помалесеньку стала хитати чолом. Місяць зійшов.

Розлився по ланах лагідний, спокійний і впали на землю довгі тіні від ростучих рядочком грабків.

Впали десь в глибину таємних піль.

А баба розгадувала тихенько своє життя.

Пройшло усе якесь сіре, безголосе і нікому не потрібне.

Ціле складене було з таких манюсеньких шматочків, пропутаних тісно в якийсь твердий налигач, накинутий на її шию, руки, груди.

Десь проповзало під ногами людськими тихеньке, непомітне життя. Як вузенька, брудна калабатинка, пливуча по-під тинами та перелазами.

Всі її топтали і кляли, за те що була... хоч і під тинами, по ровах.

І баба тепер, в годину величньої тиші і смерку шукає у тій калабатині найбільшого гріха свого життя.

Страх огортає її, мов чорна ніч. Холодні пальці кладе на серці.

— Один гріх... Господи, один тяжкий гріх — шепче хитаючи головою — дитина рідна клене... Щоб не бачила сонця, каже... Господи, один гріх.

Душа її скімлить побита, скопана ногами, мов те каліке цуценя закинуте осіньої ночі серед болотяної дороги.

— Нехай тобі й на тім світі супокою не буде...

Та ніби-ж вона тому винна, що породила? Ніби-ж...

Та вона теж не рада, що породили її... а... живе.

Що ти зробиш, хоч ґвалт кричи, а жити мусиш. Так Бог дав... Та ніби-ж вона тому винна?...

Баба питає когось мовчазного, невідомого; свої худі, чорні руки ломить і вліплює в смерк виплакані очі.

Ніби ж вона тому винна? Качається по землі така зайва тінь чоловіча. Подраним віспою, покривленим лицем припадає до тінів довгих.

Таке нице, дрібнесеньке створіння. Пальці ломить.

— І їй теж хтілось жити: що вона кому винна?..

Знову у тиші ночній заклекотіли колеса відходячого від станції поїзду.

Упав далеко протяжний свист. — Поїхав, — прошепотіла баба, протягаючі по лицях мозолисті долоні. — Поїхав.

І вдало бабі, що по її грудях перейшов цілий гарний та довгій поїзд. Що колесами в'ївся в її серце та мозок і сколотив з чорною землею.

І стало тоді тихо в ній та кругом неї.

Білим спокійним сяйвом розлився місяць на невгорнену даль, повну розваги і величнього замислення. Даль синю, таємну шептючу якісь столітні дії страждань людських, що канають без відгуку десь в місячну ніч, однісеньки на всю землю. І від ростучих рядочком грабків лягли довгі безрухі тіні та заслухані в шепіт дрімали.

Прийшла година величнього супокою й спочинку.

Край колосистого лану „хтось“ високий в сірій сорочці припав лицем до вохкої землі і каявся. І „хтось“ другий, похилившись, прощав якись провини і розгрішав.

Над скибою.

Лягла чорна скиба свіжої землі і воли з плугом стали на могилі. Величезні напружені їх постаті в ярмі, та похилений мужик вирисовались тоді на синім небі.

З повислими до низу рогатими головами, з вигнутими ярмі карчилами.

Повні напруження.

Мужик плечистий, великий з засуканими рукавами глибоко стряг у чорній ріллі.

Держав могутними руками чепігу і пер.

Тоді всі мускули його відлились під десятчаною спітнілою сорочкою, а груди і рамена піднеслись, мов ковані з граніту.

І було видно одно пресильне напруження.

Глибоко десь у нетрах кургану леміш застряг і ярмо в'їлось в хребти волів.

Невидимі, підземні долсні вхопились плуга і держали.

Тоді мужик випростував свою величню, гранітну спину руку вгору простяг.

— Гей, сиві, гатя, ксобі!

В безмірному силкуванні шарпнулись воли. Їх рогаті голови до землі повисли.

Стояли безрухі.

Гей, сиві! — Мужик похилився і встромив руку в пухку землю під леміш. Мов хотів тамті підземельні збороти.

Гатя, ксобі!

Тоді щось в могилі стогнуло. Воли шарпнулись і чорна скиба землі відвалилась, мов розрубаний лоб стуголової тварюки.

А мужік підніс високо розрізану долоню і свіжа чорна земля сипалась проз його мозолисті пальці.

Земля і кров...

Журавлі.

В-осени, як відлітали журавлі у червону далекість заходячого сонця, крик їх підхмарний впав у душу перебенді.

Склав тоді на землі своє лахміттє та кий подорожний, а руками обгорнув натружені ноги.

Лице мав счорніле і втомлені очі. У величню, неогорнену просторінь розбігались перед ним стерниська пусті та сумирні, наче-б по них допіру перейшов якийсь похорон.

Погребли „когось“ не знати де і розійшлися люде-тіні, а над стерниськом лишився відгомін чиєїсь печалі та суму.

Для того над чолом самітньої людини повисла тінь і по лицях сповзала на груди.

Низенько до самої землі. Стояла над полем тиша надзвичайна; меланхолія осінніх мотивів.

За ланом стерні, за смугою темного лісу пониряло сонце.

І довгий червоно-злотий блиск розлився по землі.

Зпоміж сірих пошарпаних хмар, як з крівавої рани. Впав на верхи дерев безлистих. Тоді чоловік в лахміттях здійняв з голови драптливий капелюх і перевів рукою по чолі.

Його спітніле чорне волоссє горіло в блисках заходу наче крівавлею облите.

Голі, вкриті порохом ноги в обрізках чобіт та коротких штанях, дріжали легенько від втоми.

Сидів безрухий на придорожньому рові, а коли вітер гойдав юрбою всохлих будяків та зжовкле листє танцювало в повітрі — по лицях його перебігали легенькі хвилі ніким не пізнаних вражінь.

— Прогнали від роботи.

„Ви надто „образований", нам таких не треба".

— Ха, ха! надто „образований"...

„У вас нема пашпорта".

— Пашпорт... ха-ха ха... мій пашпорт — ремесло і сумліннє.

„Так, але у вас задовге волоссє і в кешені якась там Капѣйка.

„Взагалі, нам таких не треба... вас-би в участок... он вам за два дні гроші".

— Ха-ха-ха...

Натиснув капелюх, лахміттє закинув на плече і пішов. За ним сміялась скреготом всіх машин цукрова фабрика — якесь пекло страшенне.

Голі пів-омлілі люде.

Тіснота стін.

Вогнем і парою віддихають легені.

І такий ситий, з цигаром в зубах добродій: „ви надто образований, у вас газета".

— Ха-ха-ха! Ха-ха-ха!

Губи перебенді викривила мовчазлива іронія, а в темних надзвичайно гарних очах відбились всі кольори осіннього смерку.

Встали на ярах мли і хитались тихі, мовчазні.

Дрібнесенький дощик став порошити, а будячки притаївшись неприязною громадою на рові шепотіли якісь прокляття невідомо кому.

Небом летіли хмари.

Де ваш пашпорт?

Тонкі ніздрі та верхня губа перебенді легенько тремтіли. Ха-ха...

— Я людина зовсім вільна, безпашпортний гість землі.

І в цьому, може, вся трагедія.

Шарпнув обшмаленою рукою свою ріденьку, клинцем підстрижену бороду і став говорить впів-голоса.

— Так, єсть люде випадкові, такі безбілетні пасажири сеї планети.

— Життя для них — то вічна тюрма і арешт.

— Бо появились на землі без пашпорта. Силоміць втручені в життє.

Нагло оглянувся позад себе на чорний від мли шлях, що далеко десь зливався з небом у одну брудно-сіру цілість і було видно, як на лице його виплив помаленьку тихий, здивований жах.

— Яка за мною довга лишилась дорога...

Вітер вхопив жовте листє, закружляв над полем і прогнав високо в каламутну розтіч мли.

Стеблами соломи замів і кинув по ровах.

— — — — — — — — — — — — — —

— Яка за мною довга лишилась дорога...

— Всенька така сіра і повита млою.

— Це дивно, що проходять по ній такі ріжні тіні, як я, і не лишають навіть слідів своїх босих ніг.

— Все десь замітає дощ і мла.

— Сьогодні винятково поганий день... просто нема чим дихать.

— Ех, коли-б так зелений ліс з цвітучими тернами...

— Який розпачливо сірий ліс.

Дві темні борозни впало на чоло перебенді від брів, мов два звинуті крила смутку.

— Цікаво знати, хто з нас має більш шансів на відродженнє: я, чи той жовтий лист?

Високо в повітрі кружляв лист кленовий, танцював, плив і врешті впав у рів. Глядів за ним пильно „безпашпортний“ аж до кінця і мляво всміхнувся.

Потім підніс руку вгору і писав пальцем на тлі сірого неба.

Дорога спадаючого листа.

— — — — — — — — — — — — — —

Чудний якийсь настрій розливався на краєвид. Дощ падав тихий, плаксивий, і хмари розтріпались по небі, тяжкі та безрухі, мов намоклі счорнілою крівлею плахти. Тільки далеко, далеко за лінією синіх лісів горіло пасмо червоного неба.

Смуги крови і злата миготіли там між небом та землею, мов шпара в однім чорно-сивім безміррі.

І ось високо у хмарах зірвався крик журавлиний, як заклик у кращу дорогу.

Впав на саме дно волоцюженої душі. Подніс, тоді, голову і вглядівся в ту червону далекість заходячого сонця.

— Мусить бути десь инша земля, де відлітають ці журавлі — прошепотів загадано.

В тихих натомлених ритмах крил плив ключ журавлиний у горючу ріку сонця, в золотисто-фіолетову даль.

Чорні постаті летючих птиць рисувались на цім тлі з роскинутими крильми, з витягненими шиями, повні непоборної жаги й сліпого льоту до своєї мети.

Плили в сонці до сонця; тільки на землю падали їх підхмарі увірвані голоси. І нагло в тій величній далекости, в пурпурній розточі заходу вицвів пальмовий гай. Далеко в непробіжнім просторі золотом облиті стояли кіпариси, цвіли цитрини та пальми.

Розпливались в далекости, як та невхвитна чудовоніжна фата-моргана.

І журавлі розтоплювались теж далеко десь в пурпурі і вогні. Тоді чоловік в лахміттях схопився і став іти.

Градою, крізь стернистий лан, навпростець в червоне сяйво сояшного пожару.

І в його постаті було щось з летючого самітного журавля.

Йшов заглядений, повен туги і цієї лехкости, з якою проходять бездомні люде чужину. Йшов довго так, поки не щез на обрію пальмовий гай і в пригасаючій посвіті втопилися журавлі. Йшов, як тінь темна крізь чорний відлиг землі, а коли померкли останні блиски сонця і запали тяжкі ворота хмар — чоловік щез також і розлився в смерку.

Галина Журба.

Жертва.

На нудьгу, на журбу, на болючий секрет,
На зітхання грудей білосніжних
Одгукнеться, мов брат, твій печальник-поет
Передзвонами струн своїх ніжних.

В кожну душу чужу, в кожне серце чуже
Він сльозинки твої роскидає;
Він всі муки твої для людей збереже
І — в журбі солов'єм заридає!..

Гр. Чупринка.

Будуть духи крильми віять,
Віять, віять і зникать,
Буду думать, буду мріять,
Чари щастя викликать,
Дивну постать, миле личко...
О, скоріще, нічко, нічко,
Покривай весь мир плащем,
Щоб горіли в небі зорі,
Щоб летіли метеори
Огнеріжучим дощем.

В снах чудових та яскравих,
В еротичному чаду,
Вся в тонких палких уявах
Я на ліжко упаду,
Повна жару, повна ласки
Перейду я в царство казки,
В сон життя перетворю
І в самотності, в дрімоті,
В сонній млості, в соннім льоті
Юним палом погорю!

Свято серця, свято тіла
Не оддам я для ганьби,
Як би довго не тремтіла
Буйним палом боротьби;
Не при світлі, не в турботі, —
В снах, в уявах та в дремоті
Виллю пал я із грудей,
А на зустріч сонцю й ранку
Вийду блідною з устанку
До живих... нудних людей.

Гр. Чупринка.

ЗА ВІТРОМ.

Шелестіло, зриваючись, жовте листє і літало за вітром...

Падало, збивалось у купи, зривалось, вертілось в дикому танку, перешіптувалось на прощаннє і летіло в рідні сторони...

. . . . . .

— Так, так, товаришу, невигадуйте дурниць, беріть паспорт і зоставайтесь... На біса вам ті москалі?.. Впевняю вас, що вам там і тріпнутись не дадуть... Незабувайте, товаришу, що один в полі не воїн... Тут у вас певний ґрунт під ногами, тут ви такий користний робітник, а там... все на ново і самому треба робить — подумайте, що ви зятіяли!..

— Я вже думав. Паспорта не візьму. Не зостанусь. Піду туди; там я більше потрібен... Прощавайте!.. Іду.

— Але-ж, товаришу... підождіть... ви... той...

— Ніколи, товаришу, прощавайте!

. . . . . .

Розбивались срібні хвилі об каміння...

І сміялись, і стонали, мов співали журну пісню про розлуку...

І неслась журлива пісня, і котилася за вітром...

. . . . . .

...Прощавай... Ну, годі-ж, годі... Ну-ж не плач... Не в домовину-ж ти кладеш мене... Я-ж вернуся... Тільки піду розворушу... кину искру в сонне серце того велетня стального... Ну, не плач-же... годі, годі... Дай-же руку!..

— Так. Іди. Я не боюся. Не вини за мої сльози... це роса упала з серця на твій шлях тяжкий, терновий...

— Який я радий?.. О, моя славна! Ти не плачеш!..

. . . . . .

...Ну, прощай-же, будь здорова...

. . . . . .

Насувались чорні хмари із-за гаю, простягали чорні руки, мов хотіли співловити джерело життя і світла і в обіймах задушити.

. . . . . .

...Позвать його сюди! Де його речі, постіль—потрусить!.. Ага, ти тут... Ну, от, братець, кажуть, що ти надумав бунтувать мені москалів... Так, так... Я сам не вірю... я був-би дуже радий, як-би виявилось, що все це дурниці, але... Знаєш, мені приказано тебе заарештувать... Ну, що там нічого нема? Ага... Слухай, Кравець і ти Дуда, візьміть ружжя і одведіть його в караульню та скажіть Омельчуку нехай посадить його в карцер!.. Да, братець, так... нічого не попишеш... Начальство...

. . . . . .

Важко ступали, тяжко зітхали змучені люде. Брязкали, ляскали пута залізнії, ріжучи тіло закутих...

Гналася курява чорною хмарою, засипала їм очі знесилені...

Стогін луною виходив з грудей...

. . . . . .

„Стой! Становися по па-рно і заходь у вагони!"

. . . . . .

Свиснуло, застукотіло, зашуміло і загуло...

І... замиготіли в вікнах рідні: ниви, села, луки і гаї...

Ось довгою срібною стрічкою простягнулася річка якась...

Ось загув пароход, залупотів, як птиця крилами, посунувсь по воді...

Ось потягнулись, високії, вкриті безмежним лісом скелі якісь...

Ось... уже й сонце не там сходить і не так світить... це — Сібір...

. . . . . .

Опускалась тиха ніченька на землю, розсипала сни рожеві над нею; загорались зорі-свічечки на небі і дрімали, і горіли тихим сяйвом...

бажалося заснути — одпочити: од дороги, од турботи, од... насилля...

. . . . . .

— Хто там?

— Одчиніть.

— Хто-ж ви, чого вам треба?

— Та одчиніть; чого ви боїтесь!

. . . . . .

— Це ви?!.. Втікли!?..

— Потім, товаришу, дайте перше виспатись.

— А бідна моя голівонька, що його робить... Як Соня взнає...

— Що ви верзете, яка Соня?

— Вибачте... ви незнаєте — я одружився і жінка той... нелюбить...

— Так. Розумію... Прощайте. Вибачте...

— Ні, так куди-ж ви? Ви той...

— Нічого, товаришу, нічого...

. . . . . .

Обнімався срібний місяць з темним гаєм; заливався соловейко дивним співом; розсипались срібні згуки між квітками, напившись дивним пахом дня до п'яна, а напившись роздавались голосніше — про кохання давні згадки ворушили...

. . . . . .

— Панна Марія тепер уже мадам Войтенко; як хочете, я зараз їх покличу.

— Ні, ні... Вибачте...

— З ким ти там говориш, Марусе?

...Ви!?.. Чого-ж ви на порозі стоїте? Зайдіть до кімнати... Куди ж ви?..

— А вам до того що?.. Шляхів багато...

. . . . . .

Розливалась дивна пісня солов'їна, бігла гаєм, обнімалася з луною...

А за серце ссала гадина — розпука...

Автоном Худоба.

На життєвому роздорожу.

Як рад би я, як рад би дуже
На життєвому роздорожу,
Моя ти мила, мій ти друже,
Вергти тобі під ноги рожу,
Невялу білу, запахучу,
Росою, мов слізьми дріжучу,
На вічний спомин.

Як рад би я, щоб ти підняла
Її й до серця притулила,
В кімнаті, при вікні поклáла,
Й щоби вона зимою цвила,
І вéсну, вéсну, що не верне,
І щастя, щастячко химерне
Нагадувала.

Бо йде зима, години сірі,
Йдуть вечорі, немов пустині
Нудні, а довгі... Мов на лірі
Пічне нудьга біля святині
Хатнього щастя псальми грати —
Як рад би я тобі на спомин дати
Не вялу, білу рожу...

* * *

Чи ми зустрінемось з тобою
В передвечірнюю годину,
Як сонце схилиться в долину,
Як за голобою горою
Місяць зустрінеться з зорьою?

Як люде з поля повертають,
Рідня засяде до вечері;
Як заскриплять останні двері,

Останні дзвони переграють,
Як злість і злоба задрімають...

Ох, як хотів би я з тобою
Зустрінутись в таку хвилину,
І притулити, мов дитину
Розплакану, і безупину
Втішати: „цить, цить, Бог з тобою!“

„Дивись! Спить в димах вечірніх
Село, мов у святім тим'яні.
А кільки болів там безмірних,
Душ кільки злій судьбі покірних,
І кілька серць в кровавій рані!

То не дими по-над хатами,
То їх зітхання, зойки, стони.
Не роси — сльози над полями,
Не вітер шевелить листками —
То так до неба йдуть прокльони.

Та-ж, як би сльози не входили
В ріллю, до хмар не йшли зітхання,
То нас би ріки затопили
Тих сліз, то нас би придавили
Недолі хмари і страждання.

Не перші ми і не послідні,
До „вчора“ є подібне „нині“,
По болю всі ми браття рідні,
І через біль стаємо гідні
Того, що раєм є людині.

Будь тихо, будь! Дивись — смеркає,
І за хвилину камінь, квіти,
Усе, що фарбами в-день грає,
Що мерехтить, сіяє, світить,
В вечірнім сумерку сконає.

Будь тихо, будь! Схили на груди
Своє чоло, любов'ю ясне.

Проживши хвилю без облуди
Ми, як святі, підем між люде
З тим світлом, що у тьмі не гасне".

Ох, як хотів би я з тобою
Зустрітись в таку хвилину!
І притулити, мов дитину
Розплакану, і без упину
Втішати: цить... цить... Бог з тобою...

* * *

Коли ти, мила, справді з неба родом,
То чистою останешся во віки:
І по-при зло ідучи мимоходом
Примкнеш свої божéственні повіки.

А зажене тебе недолі сила
Там, де життя гразюка бездорожна,
То розпістреш душі сріблисті крила
Й перелетиш, куди пройти не можна.

Оттак в брудній, непривітній яскині
Горять проміння сонця золотії,
Так на багні, на болотній долині
Білійші від снігу цвітуть лелії.

Щасливий будь! Нехай гарне твоє тіло
Іде дорогою, якою ходять люде,
А серце зтоптане, нехай несміло
Біля воріт святого раю блудить.

Хоть як отсе роздвоєння болюче,
Хоть як воно кровавить ноги й руки,
То тішмося, що прийде неминуче
З'єдинення по довгих днях розлуки..

З'єднання для тих, що доля злюща,
Немов на глум заєдно лиш ділила.

Любов, як Бог, предвічна й невмируща
І від судьби у неї більша сила!

Листки падуть; падуть зівялі, зжовклі
І з шелестом кладуться під ногами.
Якісь пісні, давно-давно замовклі
На крилах вітру мчаться над полями.

Якісь бліді квітки і недоцвілі
З між бур'янів обличчє вихиляють,
Чиїсь слова, забуті, але милі
Над головою раз-у-раз літають.

Хто їх казав? Коли і де?.. Весною
Шептали їх уста, невялі рожі...
Невже-ж отсі слова підуть за мною
По життєвім, тернистім роздорожі?

Невже ж вони літатимуть світами,
Слідів моїх пильнуючи безпечно?..
Нехай летять; най срібними нитками
Журби снуються вічно й безконечно.

Богдан Лепкий.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ О- 85718

ПОМСТИЛАСЬ.

„Vana est ira sine viribus“...

I.

Валерій, силкуючись, сидів над довгим столом, заваленим книжками та паперами, і нервово натягав на плечі плед, котрий чогось не держався на його плечах і повільно зсувався до долу, мов ґринджолики по сковзькій горі. Термометр кімнати показував всього 11°, а од вікон, розмальованих рукою мороза на диво чудесним узором, так дуло, що холодна хвиля повітря одчувалась на ногах і морозила їх, трясла всім тілом, ломила голову й руки. Маленька, квадратова, зелізна піч, чи скоріще пародія печі, бованіла у кутку і чорна, згорблена вона наче притаїлась там, щоб налякать Валерія несподівано в той час, коли йому в трівожнім півсні з сорокаградусним жаром привижаються якісь страхіття та пекельні істоти.

Вже дванадцятий тиждень йде, а хвороба не випускає його зо своїх цупких рук. Правда, в останній час полегшало йому, та за то сильніше почала мучить нудота самотности. Кожний, власне, день було так: під вечір настрій незадоволення своїм становищем, своїм неумінням прожити цей день по-новому, та сум самотнього пробування цілий довгий день тільки зо своїми думками та мріями доходив до найвищої точки свого розвою і тоді широкою рікою плила його мука. Валерій, досвідчений, знав наперед, що од цієї точки починається той перевал, де змучена думка та безсила воля покотиться по рівній, нудній долині суму й чорної мелянхолії. Тут завжди починалась нова хвороба — немилосердного викльовування очей в завзятім пориві самоаналізування, їдкого глузування та кепкування розума над волею і серцем. Ой, не весела ця робота і її жахався Валерій в цей час більше ніж того „злокачественного бронхіта“, котрий засадив його в цю тюрму без ґрат та вартових.

Руки самі собою, ліниво перегортали листки товстої книжки журналу, а очі ловили окремі фрази, які були нецікаві

і безглузді при такому читанні. Слова не викликали одгомону в душі — своїм жила думка, своє почувало серце. Думка вільна й моторна легко знеслась і полетіла далеко, до тих людей, яким, як знав Валерій, було завжди весело в шумнім, дружнім колі, де радісний сміх лунав по високих, ясних, гарно вбраних кімнатах. Де молодесенькі, веселі панночки кокетливо і з сознанням своєї жіночої сили палко сперечаються про яке-небудь чисто психологичне, або філософичне питання з закоханими в них паничами. А в сосідній кімнаті парує самовар на столі, брязкають шклянки, на столі стоять тарілки зо свіжою шинкою, з періжками, з запашним пухким хлібом. В гостинні бренять акорди піянино і несміливі, неповні звуки неналагодженного ще співця. Тепло, задоволення і радість життя сповняли ці кімнати і весело тут було всім...

Під нечутні звуки цеї сімфонії, серце Валерія холодне і сиротливе, незалежно од думок і всієї істоти притулилось до тепленької надії та мрійного щастячка одвіта у тої, котра є найкращою йому в цілім світі, котра зараз так далеко од нього і тим недосяжна і невідома йому в своїх думках та почутях. Під ласкавим сонечком надії грілось його серце, як гріється котик на теплій зеленій мураві і гарно йому, нічого не хочеться, за все забулося... тепло, радісно і безпечно було в ці менти...

Тихими думками та ясними мріями розбивав Валерій той майбутній страшний, чорний настрій, якого боявся і прихід якого чув, як чується надмірна сила озону в повітрі перед грозою і знаєш, що буде вона сьогодня грізна і страшна, неодмінно буде...

Несподівано двері з боку хозяїв одчинились і в пітьму, яка власне сповняла маленьку кімнатку, вступила дівоча постать в богатому вбраню. Для замисленного Валерія це з'явище було справжньою несподіванкою: перші менти він не міг й піднестись зо свого місця од перестраху й хвилювання. Потім зірвався, чиркнув сірником, запалив свічку і ступив назустріч гості.

— Дора!.. Дора Орестовна!.. яким побитом це ви тут?.. — радів Валерій, здоровкаючись з нею.

І зараз же стало йому мало світу од свічки, щоб розглянуть добре її обличча, її очі, які так загадково сміялись,

добре колись знайомі очі. Заходився біля лямпи... Засвітив. Світ крізь абажура своїм гарним бірюзовим кольором мягко і ніжно ласкав око і робив враження фантастичної, казкової обстанови. Валерій задоволений знов звернувся до панночки.

Вона була весела й радісна. Приємність такої зустрічі одбивалась в великих її очах, які горіли і блищали, мов зірки в морозну ніч, в півтьмі, в чудовім півсвіті, котрий розсіявся по кімнаті. Лице Дори Орестовни з румянцем од запашного, не занадто лихого морозу було без блеску, а мов матове, мов затяглось легесеньким серпаночком мороку. Зуби світились марморовим світом і здавалось то вони посилали той тон благородства й міри, які перешкоджали думать, — що обличча вже перейшло границю гідности в виявленню своєї радости несподіванному прийому.

Темна котикова шапочка з пятьма не широкими й не занадто довгими пір'ями, якогось колібрі, трохи набакерь, красиво лежала на чудово заплетених чорних косах Дори Орестовни. Пір'я од того, що вона не стояла зовсім спокійно весь час гойдались у неї над ухом і лицем, здавалось, вони шепочуть її ті цікаві і таємні спостереження, які їм так помітні, відтіля з гори.

— Та роздягайтеся ж бо!.. А то я так зрадів, що й не тямлю, що треба робить... Які-ж сили піднесли вас на цей приємний вчинок?..

— Які сили?.. Та ніякі... Зовсім випадково я вчула, що ви хворі лежите, ото й захотілось мені вас одвідать, — говорила Дора Орестовна, а тим часом роздягала шубку, зняла шапочку і сіла рощібнуть та зкинуть ботіки з ніг.

Рухи легкі, граціозні й вільні приковували до себе зір Валерія. Він дивився і мимоволі порівнював їх з тими рухами, які добре знав років два назад, які бачив щоденно й не звертав тоді на них уваги. Цікаве око вже помітило маленьку ніжку, яка кокетливо виглядала з-під спідниці в чорнім ажурнім, шовковім чулочкові. Одна нога, визволена з тісного ботіка, дзвінко стала на підлогу своїм тонким високим підборчиком і засміялась гладеньким і ясно вичищеним видом до Валерія. Він залюбки милувався ніжкою і дивувався, як цього замилування не було помітно в його грудях тоді, коли він

знав її такою близькою і одвертою. Як не помічав він тоді краси її і чом тоді не було такого приємного бажання в серці, дивитись на неї і її ніжку. А тут і друга цокнула своїм підборчиком поруч з першою і Дора Орестовна легко знеслась і підійшла до столу.

Валерієм опанувала радість і здивованнє. Радість присутности цієї молодої, гарної дівочої істоти тут у його кімнаті без сторонніх людей і здивуваннє, що прийшла та, яку лічив він давно далекою, чужою й мало не ворогом своїм. Цікавість спізнання тих нових, незрозумілих, трівожащих тіло й серце мотивів, які привели її сюди, поганяли думку забігать вперед і давать похапцем одвіти далекі од правди. Йому вже здавалось, що привело її сюди старе чуття любови, що не втрималась вона на своїй позиції байдужости і прийшла знов до його, як ходила раніше. Бажалось попередить її і виголосить, що знаєш все і навіть поглузувать над її попередним мовчанням та робленою байдужістю. Бажалось говорить з нею прикро, суворо, але з натяками про своє теперішне бажанне, про тільки що нарождене чуттє зацікавлення її вчинком, нею, а до того ще й чути її одвіти в унісон новому настрою його чуттю перемоги. Але все це таємно, криючись, щоб не виявить себе з негарного боку, щоб, бува, вона не насміялась потім над ним.

— Гм... — муркнув Валерій після довгого роздумування. — Що-ж перемогло, цікаво мені знати: чи моя хвороба, чи бажання бачити мене?..

— Рівно по половині!.. Бо одна хвороба не піднесла-б мене на це „добре" діло... Та ви ж і знаєте, що я терпіть не можу всіляких „добрих" діл... але й бажання такого дужого бачить вас немає, бо я-б ніколи не пришла до вас, коли б ви були здорові... А тепер мені захотілося...

— Так захотілося?.. Зохотілося бачить мене хворого?.. — допитував Валерій з впертістю.

— За-хо-тілося... — протягла вона і мов перепилиця з під покоса, злетів її погляд од книжки, яку вона перегортала в час балачки і вдарив в його лице, в його очі.

Чув Валерій силу її погляда, знав, що вона дійсно хотіла його бачить, бо не дивилась би таким допитливим, в душу

зазираючим поглядом. Серце хололо од радости і з кожною хвилиною ставало все більш і більш цікавим балакать і дивитись на неї. Давно вже забув він про той страшний настрій, бо почував себе прегарно й спокійно.

— Так, мені захотілось вас бачити, та мало цього... я прийшла ще з одною метою, про яку вам зараз не скажу... з недоброю-ж, застерігаю вас... — говорила Дора Орестовна, кивала пальчиком і знов блукала поглядом по стінах та по столі.

— Ви... з лихою думкою?.. Нé вірю! нé вірю!.. це якось не стосується в мої голові, з моїм поняттєм про вашу добру душу і незлобне, всепрощаюче серце...

Валерій говорив і справді, а ні крихітки не припускав, що її слова можуть бути правдою. Він був так певен, що ніщо недобре не може запасти в її душу, в тим паче дати там парости, бо знав же, знав цю душу, був колись таким щирим її товаришом, її другом. Та йому подобався самий процес балачки, цікавив в ній елемент невідомого, таємничого.

— Може воно й було колись добре, ласкаве та люде обізлили, зіпсувало його... Тепер воно не таке!.. Ви його вже давно не знаєте, — говорила Дора Орестовна вже без попередньої веселости, тихо, повільно з задумою і похмурим поглядом.

Стало зразу в кімнаті так, наче десь за тоненькою стіною забреніли сумні акорди елегії. Бадьорість зникла, погляд засмутився, сама постать наче втратила свою красу і привабливість, а fortissimo балачки змінилося moderato. Та за то тепер чулось, що можна стать якось ближче до її душі, до серця, можна взять за руку і твердо по дружньому запитать, що болить, за чим очі плачуть, бо, здавалось, старе право друга не втрачено... Валерій забув перерву в їх дружніх відносинах в два роки рівно і зразу ставав на привичне місце друга, на місце порадника.

— Я його не знаю?.. Правда ваша, але колись я його знав... Колись я стояв поруч з ним і зверталось воно до мене і з радістю і з болем... Це, я гадаю, дає мені право й тепер взнати його... тільки ми стали чогось далеко один од другого і коли стрічаємось, то наче ще щільніше притискаємо двері нашого серця, щоб бувало хто чужий не зяглянув туди... А ми-ж були

щирими друзями, ми-ж так легко й радісно сповідались колись один одному і розуміли, здається, до краю...

Дора Орестовна кинула різкий та суворий погляд в бік Валерія і тим обірвала його балачку.

— Валерій, чого ви такий забудька?.. Чого ви так афішируєтесь моїм другом, а не тільки не хочете знать мене, а до того ще й поважать, але ж бо й не хочете памятати тих безсмертних подій, які і в зовсім сторонньої людини не вилетіли-б так скоро з голови?.. Чи розуміли-ж ви мене коли-небудь хоч на один мент, ви найближчий друг і товариш мій?.. Ніколи!.. ні кріхти!.. Та й що-ж бо про це говорить!.. Перерва в наших відносинах на цілих два роки найкраще свідчить, що ми чужі один другому... б у л и навіть...

— Дора Орестовна!.. — скрикнув з переляком Валерій. — Я-ж бував у вас, а ви завжди приймали на себе ролю атакуємого, пускали в хід все своє красномовство і говорили про все, тільки ні натяка про себе?.. Ви оддалялись, ви одхилялись од мене і тим обезброювали мене... я не знав, як до вас підійти, з якого боку заглянуть у вашу душу, щоб ви не закрились од мене, як ніжна квіточка од гарячого проміння...

— Я одхилилась од вас?.. Ха-ха-ха!.. А забули, як ви, щирий друг, одштовхнули мене колись од себе?.. Після цього ви ще дивуєтесь?.. ви, котрий не зрозумів мене тоді, не зрозумієте й тепер... Невже ж я могла давать в ваші холодні, байдужі руки своє ранене, ранене вами-ж й боляче ображене серце?.. Який ви смішний в своїх словах і домаганнях!.. Я добре розумію ваші завитання до нас і ваше бажання: вам хотілось попишатись передо мною своїм щастям, своєю любовю, вам хотілось говорить про його, а чи могла я слухать вас?.. чи могла бути покійною, коли серце ще плакало за втраченим?.. Я ховалась, я одхилялась од тої муки, котру завдали б ви мені своїми оповіданнями... А тепер?.. Тепер я все можу чути, все можу робить, бо вирвано всі корінці того отруй-зілля, яким опутано моє серце... Я вже здорова й радісна своїм здоровлям... То була дурниця, з якої я тепер сміюсь і... ха-ха-ха...

Вона, таємно всміхаючись, встала і почала ходить по кімнаті, заломивши свої руки на спині. Підбори рівно й дзвінко

одбивали такт: раз-два, раз-два... Спідниця, мов чашечка тюльпану, така вузька й рівна з розширеним долом не діставала до землі, в ній вимальовувалась раз-по-раз форма ніжки і показувалась вона сама як-раз перед тим, коли один каблучок казав — раз, а другий — два. Заплетені на спині руки допомогали тому, що форми багатих грудей більш рельєфно випливали і виявлялись серед хвилястого моря кружев і газів. Початок хвиль кружева трудно було вловить оком, вони зливались, путались, переплітались. Та уважний погляд скоро звикав до цього хаосу і навчався находить там свої розумні ідеї, свої мети. Мов стежечка між високими стінами хлібів у полі перебігала з горбика у долинку і далі на горбик, так тяглась газова доріжка од того місця, де торкається кругленьке, ніжне підборіддя, коли голова похилиться до долу, і до пояса, до якогось іероґліфичного знаку на йому, виробленого з оксідірованого металу. Вкруг шийки, мов вкруг роскішного газону у садку каблучки з ліщини, оббігала тонесенька стінка матерії з гарненьким рюшіком. Руки до ліктя голі були також обвиті золотими гадючками — браслетами.

— Що-ж і?.. — питав трівожно Валерій і пильно вдивлявся в її лице, наче силкувався прочитать там ту таємницю, з якою Дора Орестовна крилась од його.

— А це побачите!.. Ні, краще залишіть розмову про це... Говоріть про щось инше, більш вам цікаве...

Вона легко й весело ходила. Лице її знов набиралось світу і радости, а рухи жвавости та грації. Вона ставала перед портретом Герцена і голосно читала: „Іскандер", далі шла до портрета Чехова і тут шептала: „вот оно счастє, вот оно йдьот, подходіт всьо бліже і бліже, я уже слишу єго шагі. І єслі ми не увідім, не узнаєм єго, то что за бєда? — Єго увідять другіє?.." — І замислилась та замовкла...

Мовчав і Валерій. Йому хотілось говорить тільки про попередне, хотілось знать все те, що він ще повинен побачить колись, але сознання свої безсилости примусить її розказать в цю хвилину все цікаве, росло, смутило його і замикало уста. Був знов мент коли йому хотілось зірватись зо свого місця і по давньому просить її, щоб розказала все, щоб не дражнила здогадками. Та тепер вона була вже далека, холодна і, як

цариця, недосяжна. Він чує, як росте вона в його очах, росте й кращає, а сам він гнеться, никне, наче вростає в землю. Боляче для його таке становище, страшне і до крови образливе...

А вона ходила далі і з усмішкою поглядала на його, цвіла і пишалась своєю красою, своєю таємницею, своєю перемогою...

— Що, зіпсувала вам настрій?.. Шкода!.. Шкода!.. Та ви бо й нездужаєте, а я дратую вас, побільшую ваші страждання... Простіть!.. Не хотіла я... — і знов ходила, а то сіла до столу і читала якісь рукописи.

А Валерій дивився на неї і чув в голосі її, що шкода не за цим, а за тим, що так мало завдано йому муки. Ясно, що хотілось потішитись над колишним коханцем, а теперешним ворогом, помучить його, познущаться з його та кинуть тоді з наругою посеред страшної долини глухої безнадійности. Це бажання жевріло в серці і вбивало можливість жалости, всякого чуття й прощення. Вона була зараз люта й завзята, якою буває тільки вовчиця-мати оберігаючи своє єдине, любе писклятко од ворога-стрільця. І бачила вона його, безсилого противника і раділа, і росла у-гору.

— А яка у вас температура?.. — Запитала Дора Орестовна між иншим.

— Не знаю... — бовкнув глухо Валерій.

— Треба змірять!.. Не можна так байдуже відноситись до свого здоровля...

Валерій не відповів і зараз таки пішов, власне переволік ноги до постелі. Тут пристроїв подушки у кутику і сів, схилившись на їх. Така поза була йому найбільш приємною і покійною; вона втихомирювала бурю в грудях та помагала розмутать заплутані пасма думок в його запамороченій голові. Якісь клаптики думок, окремі слова, менти з пережитого неслись перед ним навипередки, наче квапились на гвалт і місили його груди, стискали голову, рвали серце. З-за цього хаосу враз висунулась і стала перед очима давня подія і бачив він...

II.

...„Надсонова долина"... Смеркалось. І не встигли останні багрянцево-рожеві проміні сонця зникнуть на небесному просторі, як срібно-туманний місяць розлив по лісі й долині свої

нещирі, шахрайсько-зрадливі проміні світла. Долина заніміла, як і все навкруги. Чулось, як вохкість і холод піднялись з землі і почали пролазить крізь одежу в тіло.

Вони обоє сиділи мовчки, бо говорить ні про що було, та й не хотілось заглушать тої приємної рівноваги душі, котра опановувала нею і всією істотою завдяки чудовому вечору. А вечор був дійсно чарівний!.. Легесенький, далекий шум верхів'я сосен здавався глухим акордом тих звуків, які плили тепер од серця в безмежну порожнечу. Стовбури в пітьмі здавались гордовитими велетнями в чорних киреях. Окружна тиша родила і жах, і одвагу вкупі, а мідний, сьогодня занадто блискучий діск місяця все випливав то з-за одної, то з-за другої сосни. І якось ніяково було дивитись на його, бо така поважна, серйозна істота та бавиться, як мала дитина в „ку-ку".

В грудях підіймалось щось велике, таємне, торжественне і хотілось мовчати та раювати в цю пору, забути про все нікчемне, земне, дрібязкове, а тільки марити далеким, прекрасним й недосяжним.

Валерій лежав горилиць в траві і дивився на небо за хмарками, за зірочками і забув, що поруч його сиділа Дора Орестовна і пильно ждала тої хвилиночки, коли їй можна буде говорить про своє.

— Чого ви мовчите весь час?.. — озвалась Дора, надокучивши підчіркувать гарного моменту.

— Мовчіть!.. — вигукнув Валерій з пересердям в голосі та його настрій од цього згинув і він скочив на ноги.

— Яка краса навкруги, — повів він вкруг себе рукою, — тут якось нехотячи почуваєш, як спадає вага з твої думки і вона вільна, радісна за виграшки снує перед тобою чарівну, прекрасну тканину... Тут, на лоні природи, вона стає дужа й могуча і може утворити щось таке невимовно прекрасне, щось геніяльне!.. „Волнєнієм глубокім, сладостним моя душа ісполнєна. Я чувствую пориви могучей свєжесті, как будто я диханієм весни обвєян. Сіла желєзная в моєй руке: єйо то разжімаю я, то вновь сжімаю, как ястреб когті. Я ісполнен весь желаньєм творчества. Вон там, глядіте, в саду стоїт моя святиня"... — Продеклямував він і на пів-голосно й тихо, на-роспів, закінчив монолог Мейстера Ґенріха.

Здавалось це був finale зроблений на клавішах п'янино стомленою рукою глибоко замисленої дівчини. Педаль натиснута і звук бренить і пливе та чарівним сумом передсмертної хвилини чарує слухача...

— Підем!.. — схопився Валерій наче од сну і похапцем глянув на годинник. — Підем, а то я спізнюсь на поїзд, — і наважився йти.

— Підождіть... ще встигнете... ще півтори години зосталось, хвилюючись, прохала Дора.

— Та ні!.. ходім! краще завчасу, ніж спізнитись... — і пішов навпростець до стежки.

Йшли вони, мов дві чужих людині, котрим одна дорога, бо про ріжне думали, про ріжне мріяли. Скоро Дора Орестовна, одмовляючись втомою, пропонувала сісти на придорожний пеньок. Він не вагався і сів, вперся в коліна ліктями, а на долоні рук поклав свою голову. Дора Орестовна не була з ним, бо марив він про щастя з тою, котру любив і з котрою тиждень назад розлучився. Вона одна була з ним в його мріях, в його уявленню і вона-б розуміла його настрій і красу цього мента.

— Валерій!.. про що ви думаєте? — запитала з острахом Дора Орестовна.

Він підніс голову і тут тільки помітив, що голова її лежала у його на колінах. Сиділа вона поруч з ним на траві, а голову поклала на його коліна. Якесь невільне чуття незадоволення густою парою підіймалось в його грудях.

— Скажіть мені, Валерій, що-небудь про своє горе... Я його чую, я бачу його... Я, здається, вам не чужа?.. Ви-ж вважаєте мене за свого друга і зараз, як то було й раніше?.. Та що я питаю!.. Я певна в цьому. А ви такий добрий, що й досі не говорили зо мною ще а-ні словечка так щиро, по душі... Що ви почуваєте зараз?..

— Що-ж вам казать?.. — пронеслось голосно в голові Валерія питання, а змовчати було ніяково і страшно.

І тільки вдивляючись в тьму ліса, ніби в окружне становище своє, говорив:

— Що я почуваю?.. Та радісного не багато!.. Почуваю себе сиротою, одиноким на великім світі.. Десь згубилась віра, та

непохитна віра в людей, в свої могучі сили... Страшно часами якось... страшно жити отак без поважного, без користного діла... А до того ще й скрутно... Правда, одна радість є — я вільний тепер, вільний, як вітер степовий... Та й на ці нікчемні страждання неможу нарікать, бо їх я шукаю завжди, ними я й щасливий... Здається менше тепер люблю людей, а більше себе... Не вірю в щирість друзів... от!.. а все таки любо жити на світі!..

Обірвав тут мову і глянув на Дору Орестовну. Вона, очима повними жалощів, ласки, бажання догодити, допомогти, вперто дивилась в його очі і, здавалось, тільки ждала на́тяку, щоб припасти до ніг його в подяку за одне право на те, щоб бути їй поруч з ним, біля ніг і пестить його, як має право пестить рідна мати своє дитятко. Гидким, негарним й ганебним стало Валерію це. І радий був він з огидою одіпхнуть цю голову, ці нахабні, рабські очі. І почувалось йому, що між ними народилось щось нове, а то давне, світле, щиродружне відношення зникло без сліду. Мов кольнуло його що, зірвався з пенька і поривався йти далі.

— Зостаньтесь!.. Валерій!.. — благала Дора Орестовна.

— Неможна!.. ні! ні!.. ходім... — і одмахувався руками од неї, од її настирливого благання.

Він вже чув, що стала вона зараз другою, знав, що почне говорить щось страшне і це його лякало, злило і морозило.

— Йдім!.. — скрикнув він, зібравши всі свої сили і пішов.

Вона покірно піднеслась і йшла з-заду його все хотячи дігнать його і йти разом. Скоро дігнала вона, взяла його попід-руку і пішла в ногу, поруч. А він чув, що холодна, гидка й слизька мов жаба обхопила вона його руку і почуття мерзенности і огидства розлазилось, мов комашня од руки по всім тілі. Гидким він здавався вже сам собі, забрудженим, вонючим. І бажалось одірвать ту руку, висмикнуть своє тіло од кліщів мерзоти і зостатись чистим, любим собі, а сили не було, не ставало її і впірнав він в гнилу, смердючу окнину та... захлинався.

А Дора Орестовна дужчала, набиралась сміливости і нахабства. Ще мент і моторно, дужою рукою повернула вона

ним, лицем до місяця, який виплив як раз на чисту галявину неба і, здавалось, од душі сміявся над ними, такими наївними та незугарними.

— Глянь, Валерій, яка краса!.. — говорила вона, наче захлинаючись тою красою, і дивилась сама не на небо й місяць, а в лице і очі його.

Раніш він бачив там красу і радий був би ділитись своїми переживаннями, а зараз все було гидке й противне. Він жмурив очі ховав їх під захист своїх вій, бо не міг дивитись навкруги, а більше всього на Дору Орестовну.

— Йдім!.. — вперто стояв він на своєму та вже помітно було його хвилювання, його перестрах. Чим раз, що хвилиночки він все більше слабшав і гнувся в руках її.

Пішли далі. Починало холодити, зривався вітер і, мов з-за тих далеких, чорних сосен дмухав на них хтось лихий й холодний. Дора Орестовна в легенькій кохтинці починала їжитись і все щільніше тулилась до його боку. А Валерій і в пальто не почував себе добре з нею.

— Мені холодно!.. — якось зразу, несподівано заявила вона і очі засвітились якоюсь невисловленою радістю.

Валерій почав роздягать пальто, щоб віддати його Дорі.

— Ні-ні-ні!.. Я не хочу так!.. — запротестувала вона і одягла його в пальто. Одягнула і, як малесенька пташечка вільно впорхнула під полу його і стала та притулилась своїм тілом до його.

Не счувся він, як це сталось і не встиг одскочить од неї. А тепер, здавалось, пізно це робить, бо в шклунку і в горлі котилась хвиля чогось нудного, котра мучила й безсилила тіло. Злість на неї і на свою пасивність зростала в грудях, хотілось одштовхнуть її, ударить і бігти од неї, щоб не дігнала. Очі свої він все ховав, щоб не зустрілись з її, а її нахабно лізли, мов дим, і сліпили, і їли його.

(Кінець буде). *Павло Богацький.*

Боротьба генерацій і українська література.

„Thore auf! Ich will kein Programm in Worte spannen! In das Leben der Nation und des Erdbals hinein, in das Bewusstsein des alloffenen Weltraums, heraus aus den Hallen des Formalismus, des vierten Gtandes, der Nervenhunst, der Verstandestheorien, kurz: heraus aus geistigem, örtlichem und zeitlichem Formalismus".

F. Lienhardt.

Ми привикли за кождим разом дуже обурюватися, коли хтось, що не затратив ще в собі живої душі та щирого пориву відкриє нараз смердючу баюру в нашому житті і кине світло на всю огиду гнилого болота... Ми не можемо заснути спокійно, коли на адресу української інтелігенції зверне хто такі слова як хуліґани, коли хто посьміе відкрити нараз всю безвихідну фальш та струпи в її моральному орґанізмі, — взагалі, коли хто забажає обняти очима ширші перспективи та ссудить, так звані, національні змагання і патріотизм батьків народа. Ми привикли держатися тої думки, що, як не приватно, то бодай поміж людьми треба держатися правил доброго тону, не псувати нікому гумору своїм невдоволенням, а навпаки удавати вдоволенне і об'являти як найбільше радости, щоби своєю зневірою не псували менших братів...

Тим способом ми весь час хочемо відвернути свої очи від непотішних обставин, усунутися від всякої боротьби та активности, і наконец, таки доходимо до такого самообману, що дійсно починаємо жити тільки з ренти, а з боротьби, з самостійного здобування собі своїх прав резиґнуємо. Для нас ніякої боротьби, змагань, не має. Все дістається нам в спадщині від батьків.

Тим не менше та боротьба есть скрізь і не можна її заперечити. З поодиноких власне тонів, може й дісгармонійних, з кипіння і боротьби складаеться життевий процес. Фак-

тів для того маємо аж забагато. Що-денні напади, розбишацтва, брехня у всяких, найріжнороднійших формах — се вічні свідки того вічного процесу. І на підставі тих щоденних майже фактів ми мусимо скорше чи пізнійше дійти до ствердження певних форм і законів тої боротьби, мусимо признати їх льогику, та укритий змисл. Річ в тім, що правду кожна людина має свою і має моральне право не слухати ніякої правди, тільки своєї. Так нетільки з поодинокими людьми, а з більшими групами, поколіннями людей, епохами. До останньої краплі крови буде гризтися людина з людиною, одно покоління з другим, буде обстоювати с в о ю правду. В тім вони безусловно праві, як правий кождий, хто не хоче вирікатися себе і своїх думок, хоч би мав за них умерти. З того становища слушно писав колись незабутний Герцен про право кождої епохи: „Ідеал для всякої епохи — вона сама, очищена від случайности, переіначений образ дійсности. Розуміється, чим більше всеобіймаюча та повна теперішність, тим більше загальнолюдський та правдивий її ідеал". — Отже рішаючим моментом, єдиним відповідним мірилом правди або неправди, а вслід за тим цінности і культурної ваги ідеї — є ніщо инше, як тільки глибина та правдивість її відчування самим її творцем, сума затраченої ним психічної енергії, — одним словом — л ю б о в батька до своєї дитини.

Справа зовсім ясна. Коли з того становища підійдемо і поглянемо на боротьбу поколінь, то тим самим вияснюються нам і способи та і д е й н а о с н о в а такої боротьби. І тоді отвертість та чесність мусимо признать за одинокі гідні її форми. Власне розходиться тут о ніщо инше, як о те, щоб кождий сміло говорив за що і во імя чого виступає на турнір, а не бажав переводити нічого контрабандою, не підходив ворога з заду та не опльовував його, замість щоб чесно з ним крушити коп'я. Признаючи конечність такої ідеологічної боротьби, яка все на ново починається з кождоразовим виступленнем нової ґенерації, ми мусимо признати в ній і конечність отвертости та щирої чесности з боку борців. Тоді вона власне набирає ваги, стає справою всіх, а не якимись приватними авантурами, стає великим варстатом, в якому виковуються не тільки панцирні груди, але й тверда воля, великі серця, героїчні

пориви. Як горячо колись Бєлінський умів боротися, нападати на ворога, нищити його своєю убійчою зброєю, а всеж таки знав границі тої боротьби. З тими, що вже вік свій віджили, що в боротьбі упали — він не боровся. Він умів пошанувати у ворога також любов до свого ідеалу. А раз хто зійшов з боєвища, то він зробив все, що тільки міг зробити, він став мертвим і не входить вже в обсяг інтересів живих борців. Вони шанують кости померших і виступають далі у бій.

Це основа того руху, який звемо поступом. Кожне покоління — це новий, зовсім окремий світ. Від виступлення його починається неначе нове життє, воно ніякого иншого життя, як тільки свого, не може й признавати. Воно не хоче нічого знати про досвід старих поколінь, воно не хоче ніяких наук, ніякого менторства історії, — воно с а м о, від самого початку хоче все пережити. Бо тільки з своїм власним досвідом воно числиться, тільки те, що воно само пережило, має для нього вартість. Тому, не вважаючи на ніякі перестороги з боку старших, не зважаючи навіть на погрози та найтяжщі перепони, воно готове кожної хвилі вповні розвинути свою авантурничу, щоб так сказати, вдачу, робити річи диктовані не розумом, а тільки молодечим, нерозважним поривом, навіть безумієм. В тому вся краса і чар тої боротьби.

Нічого подібного не було досі у нас. Боротьба ґенерації, того дужого, стихійного руху, який хвилею приходить що яких 30 літ, у нас не було. Незамітно з'являлися нові покоління, незамітно проходили, — так що навіть про зміну поколінь в повнім того слова значінню не можна говорити. Причини ясні. У нас ніхто не знав, не чув в собі бодай інстинктом с в о г о права взяти самому керму життя з немічних, хоч з досвідних рук батька, боявся повернути струю життєву в свій бік. У нас занадто все було залежне від правил доброго тону, ніхто ніколи не підносив безумного клича, бо його зараз зацитькували і грозили, щоб не профанував національних святощів. Наше життє відразу ствердло в нерухому масу, відразу прибрало форму мумії, відразу сформувалося в певний національний кодекс, який не позволяє вводити ніяких новостей. І тому відразу стало кожному в такій атмосфері душно, ґрунт був пісний і не міг нічого зродити. Люде страшно скучали. І з тої нев-

мовної скуки переходили одні на чуже поле, бо довше не могли витримати серед мертвої тиші, або починали розвеселяти себе на свому ґрунті, як і чим могли. Це хвиля народин нашої малоросійської драми, гопака і горілки. Так ми жили десятки років, і нічого не змінялося, тільки патріотичний уряд батька переходив на сина, — а цей мусів дбати, щоб не сплямити його ніякого новизною, нічим не щиро-народнім. Обовязком щирого українця було носити народний стрій, шаравари і шапку козацьку, плакати разом з Шевченком над недолею вдови-сиротини, написати самому декілька таких самих „стишків", — а в иншому всі дослужувались високих становищ і діставали медалі та хрести заслуги. Я кажу тут очевидно про українофільство. Воно цілі десятиліття сіяло нам згубу, воно казало нам ховатися по кутках. І в нашому житті минулого століття тільки воно всевладно панувало. Тому я й кажу, що властиво зміни поколінь не було. Кодекс переходив тільки в инші руки, а впрочім було все так само. Одно покоління за другим старалося достроїти як тільки можна ліпше свої погляди та ідеали до поглядів покоління батьків, бути на словах бодай раз на рік, серед урочистого свята таким самим щиронародним і демократичним, та заслужити на похвалу сивоусих дідів. І після того—як могла не вродитися просто стихійна фальш цілого українського руху, як могло не прийти до того ідейного здичіня, до якого дійшло, як могла не з'явитися кінець кінцем така квітка, як щиронародня і демократична українська чорна сотня та хулігани!?

Тут можна навести ту лекцію, яку колись у своїй „Крашанці" дав нам Куліш, а за яку ми йому так збавили життє. А між иншим — це одна з тих виїмкових у нас „праведно розумних душ", яких життє стало дійсною трагедією через варварство земляків. І що тут дивного, що він виступив проти доморослої орди, потягнув нас до одвічальности перед судом культури? Для його „у всьому світі преобразилась уже історія під надихом правдивої релігії чи то поезії науки", а у себе, дома він бачив тільки розумову дикість. І він з цілою силою ударив на наше публичне вихованнє, чи радше на брак всякого виховання. Він ударив на сучасне йому життє, коли писав: „серед ярмаркового галасу і ґвалту, умственна темрява без-

критичність і легковірність, під назвою побожности і благочестия панують над багатими і бідними, якої б не були вони віри, і в цій погибельній темряві, серед поголовної непривички до якого небудь аналізу, до якої небудь провірки слова ділами й вещами, у напущеному богословами тумані видумок про небо й землю, дві зовсім иншого покрою сили роблять щиросердих, так само, як і инших фабрикантів суєвірства, своїми знарядями до панування над людьми перевагою сили і спокуси"... І тоді треба було Кулішеві для повної картини схарактеризувати ще тільки тип такого українця: „Не бачивши з роду иншого світу, як той, котрий не годиться інакше звати як темрявою; не читавши нічого, опріч хіба тих книг, що скитаються поміж людьми, мов заблудивши в дрімучому бору; з серцем, повним жалю на людські кривди і недовірства до людської правди, виступає полузамучений у школах горопаха Русин на арену публіцистики, — і як же ви думаєте, він почувається посеред широкої, вольної а р е н и с л о в а? Почувається так само, як утікач XVII ст., шкільний ribaldo flagitiosus посеред Чорного моря".

Отже боротьби ґенерацій — ще раз кажу — у нас не було. Як боротьба була, то боролася одиниця з окружаючим хаосом і темрявою, поки та темрява не здолала її поглотити, похрупати з кістками. А раз так справа стоїть, то й не має в тій боротьбі моменту, який я визначив в боротьбі поколінь: отвертости, щирости у ворогуванні. Тим самим ідейний рівень, на якому велася коли небудь у нас яка боротьба, був все низький, негідний; його моральна вартість була мінімальна. З огляду, власне, на всю гидоту темряви та майже стихійної умової дикости. Бо і як же могло бути інакше!? Тут не виступали до боротьби дві рівнорядні по свому становищу в історії ґрупи, два покоління, які мали право для себе найбільше бажати і домагатися, бо напружували в тих змаганнях свої найбільші сили, тут виступало м і щ а н с т в о з одного, а кривджена о д и н и ц я з другого боку. Боротьба тут тиха, підла, підступна. Ми не бачимо її, як і не бачимо гріху ночи, але бачимо, як здорова, повна життя індівідуальність, опинюється нараз перед нами бліда, з перетятим горлом, з горячою ще кровю. Тут видні тільки наслідки, сумні і страшні, навіть дуже

трагічні, бо можуть відразу знищити в людині всю її віру і на віки вселити їй в груди холодну безнадійність.

Доперва на склоні минулого століття і з початком теперішнього почалася більше свідома діференціяція української думки, почали виділюватися певні групи. Почалася більше одверта, більше свідома боротьба. Але властиво це знов не боротьба поколінь. Це знов тільки загукуванне молодих паростків, це знов безсильність нової думки. Тому форми та ідейні основи боротьби знов низькі, на всякий случай такі, що не можуть принести нікому чести. Поступ тільки в тім, що темрява та безкритичність перестали бути стихійними, що тим самим роль защитників їх перейшла на поодиноких провідників. Провідники ті успіли розглянутися вже в історії, завели певний лад і порядок в боротьбі, сфабрикували декілька аргументів, шукають точки опори для себе і своїх. Усе позволяє нам доглянути бодай певні моменти боротьби, що починається освітити її характер.

Температура моральна старого українофільства мало змінилася. Змінилося тільки те, що воно побачило на своїй дорозі перешкоди, певні нові струї, які перед тим йому на дорозі не ставали. Перший раз воно знайшло ворога отвертого: мусіло з ним ставати до боротьби. Але власне боротьби в полі не хотіло, воно хотіло ворога просто усунути з дороги. І тут починається перший інтересний момент. Українофільство — витвір цілих десятиліть нашої історії, можна сказати — сума всього українського життя за минуле століттє, воно вихованє в традиції, мало готовий церемоніял публичного життя. Воно могло похвалитися тим, що має своїх признаних вже і усвячених ідолів, свої „ідеали". І кинуло перше всього воєнний клич молодим: безбатченки! безштаньки! приблуди! Молоді не мали за собою ніякої традиції і тому старі з невимовною погордою дивилися на них, оскільки не жалували їх як заблуканих овечок. Пише Сергій Єфремов: „Старше покоління, — ми маємо на думці те, що відкрито стало зватися українцями — при деякій ограниченості, скажім, свого світогляду, мало все таки щось означене: воно виробило, або по крайній мірі твердо усвоїло, скажім ошибочні ідеали, — але ідеали ті були, вони освічували його життєву

дорогу, направляли тою дорогою їх діяльність, і об'єдиняли їх діла в правильну і відповідну до пляну систему. З жалем приходиться замітити, що того не має у молодого покоління наших письменників, а коли й є, то не ідеали, а ідоли, перед котрими жадається абсолютного поклонювання, падення ниць, виключаючого всяку пробу критичного відношення і провірки". Тут неначе тріумфує людина з того, що наділа на себе форму, дає науку, що краще ходити битою стежкою, як бродити бог знає куди, тут неначе вчить перший ліпший з безчислених доцентів, що краще усвоїти собі певну хоч би й невірну систему, яка би все ж таки могла дати бодай лад, як пускатися самому видирати в божества таємницю життя і смерти. І тут зазначені головні лінії дальшого „світогляду" україно-филів. Порядок, лад, вичищений на параду мурдир, заведенне в думаню певного машинового ладу, який би давав можливість мати чисте сумлінне та не брати в нічому на себе відповідальности, — словом придержуватися у всьому простої лінії — ось що ціхує той „світогляд". Професор Микола Сумцов даючи науку декадентам схарактеризував чудово своє покоління і його світогляд: „Культура — говорить нещасливий професор — особливо наука, стараються проложити прості і прямі дороги, без тріумфів і без страдань". Так, так, ціле їх життє було таке. Вони ціле життє служили „культурі" сповняючи свої обовязки родинні, горожанські, патріотичні, наукові і всякі инші, — а все день за днем, акуратно, рівно, без турбот, „без тріумфів і страдань". Вони ціле життє були автоматами, граматичними реґулами, машинами, завели в цілому житті безнадійну сірість та скуку, а коли пронісся тільки перший галас, перший відважнійший крик серед темряви, коли перший раз людина хотіла відступитися від реґули — ударено на трівогу: починається час „всеобщей растерянности, разброда и разъединенія!" І починається момент другий в кампанії старого покоління на молодих, — проноситься погірдливий епітет усім ворогам україфільства: декаденти! І тут почалася оргія знущань та наруг над бідними письменниками нового напрямку.

Інтересно, що всі лихі прикмети новочасного письменства україфіли скупчили в словах: символізм, декадентизм

вимовляючи їх, вони відбивають на своїм лиці трохи чи не страх перед апокаліптичною бестією. Сергій Єфремов скодифікував в кількох формулах ті погляди, які з точки погляду українофільської можна признавати в літературі, — а на все инше оголосив анатему. „Єдино можлива — по його думці — для художника і єдино цінна для літератури і читача дорога зображення дійсности". По-за тим все инше називається символізмом і тому упадком. „В лиці його — говорить він — ми маємо діло з появою рішучо протигромадською, розкладовою, яка свідчить про упадок серед данної суспільности того живого, бодрого настрою, який являється необхідним у слів'єм руху вперед". Ці думки повторуються чи не в кожній рецензії і за кожним разом маємо ті самі науки. Що вони означають — ті фрази? В чому джерело того острого осудження символізму як декаденщини?! Ох, причин єсть досить. Перше всього — українофіл не розріжняє символізму, як певного прийому творчого, яким може користуватися і часто користується і реаліст. Але причина ненависти не тут. Він не любить, коли хто не пише в кожному творі про бідний український народ — і тому він всяку найбільшу творчість назве глупостю, коли вона не буде проповідю певних громадських або партійних інтересів. Чого українофіли хочуть від літератури — про це ясно балакає старенький Сумцов, коли плаче на українських декадентів, що народові на його рідній мові підносять камінь, а навіть гашиш, тому народові, що такий бідний та нещасний, який не має „необходимого літературного та научного хліба", для котрого до цеї пори не уложено енциклопедичного словаря, щоб він міг найти необходимі відомости про свій рідний край, про свою старину, про спосіб позбутися своїх господарських та всяких инших недостатків. Українофіли отже вимагають від літератури того, чого вимагається від популярних брошур. Це ясно. По їх думці тільки така література має вартість та цінність, стає корисною для розвою культури. Все инше, в чому не має ніякої хоч би партійної агітації, не тільки зайве, але навіть і шкідливе, елемент розкладовий, декадентизм. Воно не будить в бідному, мученому народі бодрости та самопізнання! І доходять до того, що література має тільки те одно завданнє, що удержувати погідний настрій

серед громади, будити скрізь серед широких мас бодрости. Тут можна вже вуха затикати, щоб не слухати, або слухати хіба на те, щоб сміятися. Бо з такої безглуздої думки хіба що можна тільки сміятися. Як же! Десятки і сотки ситих патріотів буде укладатися по сповненню своїх обовязків до пообідного сну, а ти, поете, маєш удержувати в них своєю піснею переконанне, що народ наш таки визволиться з тяжких кайданів, що брат таки обійме найменшого брата, що Україну жде гарна будуччина, бо вірні сини не дадуть її ворогам на поталу; ситий патріот буде собі смачно храпіти, а ти, поете, співай йому про те, що він пробудившись побачить рай на землі, бо скорше чи пізніше поборе тьму світло і запанує над неправдою правда.

Чи тут не укривається ціле, невичерпане джерело найогиднішого цинізму та найбільше грубої ординарности? Самі панували цілі десятки літ на своїх патріотичних печах, ховаючись від кожного свіжого подуву, як миша перед котом, самі довели настрій життя до найбільшого песимізму, а навіть безнадійности, самі остудили температуру громадського життя до можливих, останніх границь, — а ви, молоді літератори, зайди та безбатченки, хоч би вам серце кривавилось від тих обставин, не смійте видати ані одного скорбного звука, но смійте сумувати, а маєте, в крайнім разі, бодай удавати, що ви бодрі, бо кожному українцеві треба обовязково бути бодрим!

Але це тільки один бік справи. Річ в тім, що нові течії літературні, які б вони не були на початок скупі та маленькі, криють дійсно небезпеку та приносять розкладовий елемент в українське житте. В українське житте, репрезентоване, очевидно, поки що всевладними українофілами. Для них це дійсно отрута, дійсно гашиш, який не дасть їм вже довго удержатися на своїх становищах. Вони інстинктом відчувають це, що дійсно, правдиве мистецтво єсть — як каже Уайльд — „найсильнішим виразом індівідуалізму, до цеї пори відомим у світі", що воно скорше чи пізніше може спровадити загальний крах українського міщанства. Бо українофіли — безнадійні міщани! Значить — вороги непримиримі тої усеї культури, яка йде з посвяти одиниць, з їх героїчних подвигів, з їх прометейських поривів. Вони не хочуть такої культури, яка була б

завершенням і тріумфом цілого життя, не хочуть таких змагань, в котрі вкладається цілу душу і в котрих ризикується цілим своїм життєм: вони — як ми бачили — бажають культури без тріумфу і страждань, яка б діставалася їм в руки, як дістається щомісячна пенсія, акуратно, рівно. Вони жити хотіли б без ніяких трівог, навіть без ніяких зайвих зворушень. Звідси випливає те, що вони звуть „світоглядом", а що властиво не есть нічим иншим як збіркою практичних порад життєвих. Культ, так званого практичного розуму, доходить тут до самого вершка.

Во імя здорового, хлопського розуму провадиться систематична кампанія проти всяких химер фантазії, проти всього, що не дається змірити мірою або зважити вагою. Во імя практики кастровано життє з усього, що може воно людині дати по-за роботою примусовою, по за „годинами урядовими". Винищувано і витоптувано весь чар, який воно могло дати, а естетика уважалася за найбільшу провину. Сьогодні кожний вже уміє пустити цілу низку епітетів на адресу „фантастів" та „мрій", кожний уміє оцінити відразу висшість спілкової крамниці над ціле світове мистецтво. Що кажу: бувають навіть трагічні помилки: великі піонери в світ фантазії та краси, як Франко — говорили так само. І практичний змисл, тверезий розум в найбільше ординарних формах витіснюють і досі систематично з життя прінціп естетичний, винищуючи від нього, як від зарази усю громадську атмосферу. Від де-якого часу поле що-раз більше укривається трупами тих, що переживали моменти тихої розпуки задля грубости зверхніх форм життя — потапають раз на все. А в літературній критиці доходить на тому тлі до дійсних розбоїв. Ніхто инший, як знов Сергій Єфремов може служитити за такий тип. Він обурювався все, коли чого не розумів в творі мистецтва своїм „тверезим розумом", коли задля його безперечної ограниченности в світогляді щось було йому не ясне. Він брав кожного на долоню, розглядав його з усіх боків, а коли який автор — напр. Куліш — таки не став йому зрозумілим, називав його, в найкращому разі, загадочним, сфінксом. Але все ж таки навіть признанне натури сфінкса у автора твору не спинювало його від лайки на те, до чого сам признавався, що не розуміє. І як же можуть

инакше робити міщане? На те вони поставили скрізь грубо утилітарний ідеал, на те вони хитро розставили скрізь тисячі сітей та перепон, щоб недопустити до „найвищої практики"— як каже Штірнер — до реалізації вільної людини, вільної індівідуальности.

Отсе ті вихідні точки, яких придержуються україно́філи в усуванню з дороги елементів нових, ворожих для себе. І власне розгляд їх тактики показує правдиві причини занепаду, а радше омертвіння духа творчости в нашому громадянстві. Винен власне не той хаос та розбіжність понять, які вводити почало нове покоління — бо з нічого иншого тільки з хаосу виринають світи, — а винна україно́фільська заскорузлість думки та мертвечина, винна та примусова формалістика, яка знищувала доти кожний проблиск самостійної мисли, доки ми зовсім не опинилися в глухім куті, де треба або вертати назад, або рішитися вийти на новий шлях. З поезії ми хотіли зробити свою послугачку, торгали за волосся як вуличну дівку і диктували їй параграфи. І через те власне, що ми хотіли вимусити на ній спів такий, який ми хотіли слухати для своєї забави,—через те вона нам не давалася. На Заході давно стверджено було абсолютну її свободу і тому вона могла стати тривкою підвалиною під будову світогляду вільної людини та пособляла її розвоєві. Романтик Шлєґель давно підглянув природу поезії, коли писав про неї: „Правдива поезія буде сама собою разом філософічна, моральна та релігійна, заразом наглядна філософія, свобідна моральність, та світська містика". Упадок всякої творчости починається з того самого моменту, коли ми з елементів вільного мистецтва укладаємо його табулятуру, робимо з них догми, або стараємося всяким способом витягнути з його як найбільшу користь в вузько-практичній сфері. Достоїнства її стають тоді її хибами, вартість її та цінність ідеологічна спадає до minimum'а. Релігійна її величність стає звичайним фактом, ілюзією, з якої насміхатися, чує себе в праві кожна крамарська душа, філософічні основи її зводяться до кількох вузько утилітарних формул, її морально-естетичне післанництво використовується для хитрощів та цинізму життя. Центральним пунктом всього являється тепер тверезий розум, який, як ми бачили завданнє мистецтва бачить в копіованю

БІБЛІОТЕКА

дійсности. В чому грубі надужиття українофільства в сфері творчости, де їх корінь — із сказаного видно ясно. Воно удержує умственну темряву, кладучи до мистецтва і літератури такі постуляти, яких нікому класти не можна. Кожна творчість правдива і сильна, яка може претендувати на творця роду людського — Bildnerin des Menschengeschlechts, як хотіли романтики — мусить мати підставу ширшу, певний ідеологічний субстрат, певні загальніші, чисто інтелектуальні риси. Після їх власне ми й міримо цінність її для людей, її громадську ролю, якої всякій великій творчости заперечити не можна, хоч би вона й виявляла на зверх антисоціяльну тенденцію. Але таке бажанне, такий постулят, поставлений до мистецтва, зовсім не накривається, а навпаки навіть виключає постуляти наших українофілів. Вони власне світогляду не признають у творця, не признають як раз того, що кожному вільно мати. І навпаки: вимагають від письменника і твору певної ясно виложеної програми національної та громадської. Професор Сумцов говорить власне про відсутність „національно реальних інтересів" у молодих українських письменників — як про причину їх туманности і браку скристалізования думки — ergo світогляду. От що значить для їх світогляд, чим вичерпується його зміст. Не диво, що відси починається джерело їх нетерпимости супроти нових струй. Хто не визнає їх громадсько-організаційних тез, — той перше всього ворог України — ergo декадент. Сила українофільства — як бачимо — держиться доти, доки не упали його догми, піддержувані з покоління в покоління. Їх воно уперто боронить, розтягаючи їх на весь простір українського громадського життя. Українофіли занадто добре чують, що, коли подув свіжого вітру здмухне їм їх кумирі — не стане й їх самих. І тому з бішеньством боронять своєї позиції.

Тим не менше ту позицію треба знищити до тла. Це завданнє нового українського покоління і про це треба говорити отверто. Від нової ґенерації мусить вийти реформа всіх сторін життя. Під подихом мистецтва життє громадське мусить преобразитися до ґрунту, піти иншою струєю. Ми не можем бути далі машинами, сповнюючими всякі функції родинні, патріотичні, бюрократичні та громадські, а людьми, які

уміли би разпоряжати своїми силами по своїй волі та обертати їх на збогаченнє самих себе. Мистецтво не може довше сповнювати роль служанки, а станути мусить самостійною силою. Воно не може бути довше самою тільки проповідю, ані наукою, для нас, або краще драбиною, якою кожда одиниця йде до самодосконалення. В тім його суспільне значінє і цінність. І Уайльд правду говорить: „Те добре, яке ми маємо від мистецтва, не єсть тим, що ми від його вчимося; воно єсть тим, чим ми завдяки йому стаємо, і його правдиве значінне в тому, що воно дає духові той ентузіазм, який єсть тайною геллєнізму; що воно його призвичаює брати від мистецтва все, чим воно може причинитися, щоб факти звичайного життя поставити перед нами в новому уґрупованню, — хоч би те, що воно хвилинам нашої найбільшої пристрасти дає духовний вираз, або дає найбільш змислове виявленнє думкам, які як найдальше відбігли від всякого змислу; що воно призвичаює нашого духа любити твори фантазії ради їх самих та у всьому бажати краси і принади. Бо, хто не любить мистецтва у всіх річах, не любить їх зовсім, а хто мистецтва не потребує у всіх річах, той взагалі його не потребує". І для того, щоб могла вирости у нас та нова культура, щоб могло могучою, свіжою струєю поплисти нове життє, треба конечно поширити горизонти своїх думок, виховати себе на нову людину, яка могла б двигнути вперед себе самого і могла стати сьвідомим творцем свого життя в повному того слова значінню. Велика поезія — ґрунт під нову нашу культуру. Але до її приходу треба приладитися. Треба викидати всі старі шпарґали, щоб нічого з собою небрати до нової землі. Нова культура мусить бути національна, мусить вийти з глибин народної душі, але вона не може бути українофільська. Ми ширше мусимо навчитися віддихати, дальше напружувати свій зір, навчитися иншого думання! А головно покинути нам треба всю мізерну дрібничковість та вирахованнє, всю хитрість та тверезість розуму, коли ходить о річи великої волі. Нам треба більше розмаху, більше безумства, більше опяняючого шалу: для того, щоб останочно скинути з себе останки крамарської тверезости наших батьків, а полюбити розмах всього великого і гарного. В тому чи

не єдина цінність і краса всякого ширшого руху, що йде до визволення індівідуальности. Мережковський прекрасно про це каже: „Ніякі позитивні вигоди, ніяке утилітарне вирахованнє, а лиш творча віра в що небудь безконечне і безсмертне може запалити людську душу, сотворити героїв, мучеників і пророків. Чейже до цеї пори не одна тільки промисловість, воєнні знаряди, пара, машини та електричність двигають народами, але й безкористне самопожертвованнє ізбранників духа божого. Ні! людям потрібна віра, потрібний екстаз, потрібне священне безуміз героїв та мучеників. — Лиш безконечне ми можемо любити безконечною любовю, то єсть любити до самовідречення, до ненависти власного життя, до смерти. А без того сонця, без тої любови земля переміниться в ледяну глубінь, хоча би лід і застив по всім геометричним законам утилітарної і позитивної механіки. — Без віри в божественне начало світа не маз на землі красоти, не маз справедливости, й поезії ані свободи".

М. Євшан.

Виставка картин художника Івана Северина.

Ми, українці, маємо право пишатись і гордитись Київом, яко центром культури нашої, як осередком, де скупчилось все богатство завойоване нами за довгі, скорбні роки нашого культурного життя. Тут серце нашого життя, тут вихідна точка нашого життєвого руху. Тут росте наша думка — преса, тут маємо єдиний, по правді сказать, український театр, тут життя стає життям і українським життям. Але все таки культура наша бідна, бо життя наше є бідолашне життя пасинків Долі. Багато ще треба жити і боротись, щоб догнати нам тих народів, які бідніші од нас по природі, але багатші волею до утворення, до збудування свого життя...

Нехотячи висловилось попередне з приводу виставки картин художника Ів. Северина, але воно має тісний звязок між собою. Ів. Северин є український художник, український

по походженю, по сімпатіям і по роботам своїм. А його виставка є виставка здобутків українського мистецтва, є прояв тої української культури, яка утворила українську пресу, театр, музику і т. и. Я дозволю собі сказати, що це є перша українська виставка... Так. Бо виставка робот художників на українські теми не є результат богатства української душі, але тільки результат вплива богатої, роскішної природи України і її мешканців на чулу душу художника.

Виставка ж художн. Северина є українська виставка... Українська, бо тут витає над усім, все освітлює, все пронизує своїм тужливим світом — українська душа. А душа людини, душа котра розвивалась, котра жиє, маріє, любить і тужить за Україною, котра рветься за красою рідного степу, любого народу, котра носить по світі одне найбільше кохання— до рідного краю, має право називатись — українською...

Родився на Полтавщині... став улюбленим учнем проф. Краківської Академії п. Станіславського... проживав в Риму, Парижу, потім на Кавказі, Кубаньщині, Петербурзі і прийшов до нас... Хто він?.. Ми, свої його не знаєм... Не знаєм його кроків життєвих, бо кожне питання про його минуле є спогад про страшну боротьбу з суворою долею, є роз'ятрення страшної рани серця, а на це: зітхання, сльози і жалощі. Але ми маємо ітог цього невідомого життя, молодого, яскравого, багатого пережитим, маємо його душу і те, що вона утворила... Маємо його картини...

Про багате змістом треба і багато говорити, але ми присилуємо себе бути можливо найкоротчим...

З першого погляду кидається у вічі солідна праця над собою. Помітна школа, видно ті кроки до самоудосконалення, які художник пройшов. Серйозність підготовки і поступования дають богатство композіцій, тонів, силу рисунка і тонке уміння передавати свою душу на полотно... Де які рисунки по силі настрою їх і мистецькому виконанню свідчать про талант маляра, талант чималий і яскравий. Його ріжні „Вечорі" в Альпах, на Україні, „Сумерки" і т. и. по богатству фарб і тонкости виконання хотілось би назвати шедеврами... вони найбільш сильні і найбільш рідні його душі, в них найбільш яскраво одбилась індівідуальність художника.

У кожної людини найбільш цікавим є його індівіндуальність, його душа. У Северина, сина українського народа, цього психічного парадокса у якого поруч з найбільшою, найглибщою тугою, смутком і журбою, яка світиться в очах, а в постаті проглядає та славетна запорізька веселість і байдужість— одбилась українська душа як найкраще. У його немає моментів, коли душа задоволена, раює, плеще в долоні. І його смуток, задума, згадка... прощальний промінь сонця на вершечку гори, на стіжку соломи, в очах дівчини, і втомленого життям мужа... Його постаті всі з похилою головою, з замисленими обличчами, зо згорненими руками... А пейзажі?.. Альпійські гори, Кавказькі гори. Все те при освітлені заходящого сонця, все те таке яскраве, таке фантастичне, таке сильне і вразливе, але все це в спектрі смутку, задуми і туги... „Закопане"... Нам, українцям, таке страшне по спогадам... І знову те саме... Характерні будинки, смереки чорні, наче свідки горя та нещастя і инше. Але головне не це, а той тужливий настрій природи осінньої, який навис над кутиком Закопаного. Які фарби неба, який колоріт загальної картини — задума, вага на серці і глибоке замислення. Темно-синя фарба неба і темні кольорі землі — сумні тона... І то в яких завгодно річах: більших і менших той же настрій, такі-ж тона, такі-ж фарби... бо одна душа тут, душа Северина...

Який же у його фах, яка спеціяльність?.. Важко сказать це. Тут пейзажі Альпів, Риму, Кавказу, України; тут жанр — Українці, Гуцули, Поляки, Кавказці; море, гори і вода, гори і ліс, квіти і рослини... Нема чогось одного — все. Широке життя багато одбилось в його душі..

Чим пише він? Олійними фарбами і пастелью, пастелью і олійними фарбами. І не розбереш добре де олійна фарба, де пастель, таке тонке уміння володіти цим мертвим матеріялом... Рукою мистецькою розділив він світ і тіні і дав прекрасну, чудову картину, напр. „Гуцульські церковці". В імглі вечірній виступають вони наче прозорі, маленькі, характерні, а блиски соняшні, останні, прощальні навівають сон задуми і журби... Візьмемо олійною фарбою: „Зімовий вечір в Карпатах" і „Околиці Риму"... Знову вечірній час, знову боротьба останніх промінів світу з тьмою вечора... Але не ніч, не тьма, а момент найвищий для виконання, найцікавіший для художника по бо-

гатству тонів, по яскравости фарб. Ще... Але це значить брать все і не минать нічого.

Щось особисте уявляють з себе рисунки, починаючи з академичних кроків... Богатство матеріялу з боку побуту, ріжнородність пластичних рухів, ліній, але знов рисунок його є картина, бо кожний дає не менш сильне враження краси, не менше змісту, ніж фарбоване велике полотно. Погляньте на рисунки ціклю „Гуцульщина", „Кавказ", або рисунки пастелью „В Альпах"... Чи не стає перед вами багата картина життя тих закутинків світа, де пробував художник і рисував його?..

Для українців особисто багато дав художник. Правда, не їм давав, а потребу своєї душі задовольнив... Вона у його повна вражінь українського села, українських степів, з музикою рідних пісень в ушах, з величаво-сумними і радісно-прекрасними акордами життя рідних братів, зо світлими і дужими образами прекрасної отчизни. І в малюнках все те є багате, дуже, прекрасне... „Степ український"... То як колись гучний і славний великими ділами і прекрасний фарбами, то теперішний — виснажений, збіднілий, пограбований. І утворив художник сумний і гірький образ його: „Будяк"... Це мені, здається, найглибшою і найширшою концепцією вражінь українського степу. Будяк — це сімвол, страшний сімвол теперішнього степу українського... Розквітлий, широколистий будяк і... тільки...

Ще повість життя наших закордонних братів — гуцулів... Тут похорон багатого і бідного, музики, гурт дядьків на улиці, гурт дівчат, діти, діди, баби, молодиці, хати, церкви і др. І яке все характерне по вбраню, по лініям фрізури, по обстанові... Це матеріял, яким розумна людина може жити довгий час, це наче прекрасні ілюстрації до тих повістей, які ми читали у п. Кобилянської, Воробкевича, Федьковича і др.

Бідніший отділ малюнків України російської, але ж обставини життя художника тому перешкоджають... Та великі надії цвітуть в душі художника і рідна, люба, укохана в думках і мріях краса — Україна встане велична і прекрасна на його полотнах... тут, як сам каже, кожний крок і нова, богата здобича: там рух милий, там лінія бажана, то мелодія давно укохана та образ давножданний... Це в будучині, а поки що...

Alienus.

САМОТНІСТЬ.

„Самотність". Думи і настрої. Поезії М. Шаповала.

„Самотність" — так названо книжку поезій, так сінтезував переживане свого духа д. М. Шаповал. З самотністю не яко абстрактним понятєм, а як виразом душі творця поезій, як з реальним відображеннєм його душі ми будемо мати діло, бо тільки це має цінність для нас, яко читачів його твору. Буває самотність велична й горда, мов скеля гранітна серед крижаного моря людської байдужости і нерозуміння; самотність героїчно-прекрасна, могуча самотність ібсеновського героя, яка завистно-впевнено оповіщає: „дужий лише той, хто є самотний!"... Така самотність є признака героя, вона недоступна рядовим людцям з юрби, а є чудовою прикрасою великої, прекрасної душі поодиноких вибранців неба. Для них самотність є природна і необхідна сфера діяльности. Але є друга самотність... Самотність маленьких, безсилих, плаксиво бездушних людей. Люде, які самотні не через те, що переросли товпу, але через те, що не доросли і до неї. Вони самотні, бо простягають руки вперед з благанням до товпи взять їх з собою, протягти їм руку помочі та розуміння, але життя не чує їх благань, бо безсилим і слабодухим смерть потрібна, а не життя... Життя переступило через їх, розчавило їх душі і кинуло серед поля на смерть, на доживанне... У таких самотних розсипаних по богадільнях та лікарнях не зосталось ни радости, ни надії, ні друга, а-ні ворога в житті... Це самотність квола, гнила і смертельна...

Як перша, так і остання самотність може бути результатом довшого життя, наслідком довшої боротьби життєвої, яко непристосованність до маси, непідхожість, дізгармонія в загальнім хорі. Самотність духа з'являється тільки після ширших спроб життя з загалом яко протест, або, яко безсиліть. Дух кожної людини переживає самотність, важке, страшне почуття, але тільки в одиниць це почуття стає домінірующим в житті, стає болячкою їх душі... Знову таки одні почуваючи себе зовсім самотними в житті стають безпросвітними песимі-

стами і вихід з цього неможливого, чадного становища є — смерть, самозгуба, бо жити без ніякого звязку з землею і її життєм вони не мають змоги. Зато другі радіють своїй самотности, вони в критичному пориві одкидають все і це дає їм нове знання, яке веде їх до визволення свого духа од рабства земної суєти і нікчемности життя. Вони підіймаються по-над життє царственно-могучим орлом і з тої високости, з більшою ясністю і на більшу глибину бачать позор і гидоту земного рабства людського духа. Такі одиниці повні владарі свого духа, вони могучі своєю силою, прекрасні своєю гордістю, але вони перестають бути синами землі — їх житло понадземне, їх царство — містика.

Автор „Самотности" ілюстрував нам самотність своєї душі. В реальних простих образах дав нам довгу низку моментів, які так глибоко впевнили його в самотности духа, окрасили чорною фарбою все життя його, засмутили його колись веселі очі, спутали його прекрасні пориви, розбили надію, збруднили любов і довели до песимізму, але песимізму активного. Він не впав жертвою розчарования, але піднісся духом по-над розбиті ідоли свого життя, щоб там більш ясним оком вглянуть, більш вільним серцем полюбить цінности вічні, які не розбиваються, які так легко не руйнуються.

Переглянемо-ж ті земні цінности, які так вабили автора до життя і нарешті зрадили йому. Перша найбільш дорога, прекрасна і найбільш звабліва цінність — це кохання. Два цікли, найкращих цікли, віршів присвячено цій красі земного життя. Це циклі: „Пісня намріяна і недоспіванна" і „Еволюція кохання".

Автор — фантаст, мрійник, а тому і об'єкт його кохання є скорше плід його уяви, ніж реальна людина. Він закоханий в свою мрію, пестить її своїм поглядом і в екстазі закоханности обіймає і цілує не живу істоту, а образ своєї мрії:

„Обгорнувшись в сизую блакить,
Сад стоїть, дрімає і бренить,
А моя кохана віє крильми млости
Й м р і й н и й с о н мене заносе в високости".

Або:

„Раю мій роскішний, цвітучий,
Квіте білий, струнний і пахучий,
Де зросла ти, жила, дожидала
Як тебе м о я м р і я спіткала?"

Але досить поетові воплотити свою мрію і почати кохання з дійсно реальною особою, як починається і страждання: „Ко-

хання — рай, кохання — мука"... І тій муці, такій безграничній, такій ріжнородній присвячено ще більш уваги, бо кохання в мрії є тільки рай, а в житті — тільки мука. Поет не може навіть сказать на запитання коханої „що таке любов?" „Хіба я знаю" — каже і лише далі одмовляє — „що любов — то смерть моя". Але це не є відповіт по суті і любов зостається — terra incognita. Любов — це коротесенька хвилька — „тепер моя ти, — а за мить тебе уже й немає"... „бо вже йде до брами раю янгол з огненим мечем". Любов— це що-хвилинна зрада, бо щастя тільки істнує в мріях:

„Я іду, біжу, бажаю —
Стежка мчить до її хати,
До намріяного раю
Де я сам буду кохати.

Іду, біжу, дерева мріють
Листя хилиться земне...
Що це, що це? Я дурію
Хтось пройшов поперед мене!"

Любов — вічна, тяжка і немилосердна мука, бо на кожнім кроці ти зустріваєш ганьбу святому, чистому чуттю. Здається, що об'єкт твого кохання завжди і вічно належав тільки тобі а дивись і почуєш: „перший цвіт я вже з... першим зірвала". Святий огонь серця здається не купується, не платиться за нього мито, але ба! і тут страшна помилка... І після таких сюпризів кохання зостається один „самотний сум", одне бажання одійти, зостаться самому бо: „квітка — кохання, надія розвіяна, пісня намріяна і недоспівана", і тільки мрія, фантазія... І зостатися знову на самоті повинно тому, хто побачить повну невартість того, що цінив він так високо, бо инакше пришлося-б бути рабом брехні, нікчемности...

„Не думай, що я зрадив,
Не думай, що боюся —
Гріхів не признаю я
Не каюсь, не молюся.

Кохався я з тобою
А потім в світ полинув...
Ти хтіла буть рабою,
Я мусів... ну, й покинув"...

Поет почуває, що стоїть вище такої любови, що його вільна думка не може помиритись з такою крихтою, з позорною любовю раба і обіцяє їй: „І уст своїх не ворохну сказать „люблю" тобі, рабині".

Кохання — розбитий ідол. Кохання дійсне — мрія і чистою воно зостанеться тільки на самоті. А може любов до людей взагалі, до товаришів, до спільників діла є певна цінність життєва? Ні. „Ви всі, що називаєтесь товаришами, розійде-

тесь, мов ми не зходились з вами. І підуть на-ніщо всі наші ті розмови про спільний дух, свободу, міць любови... І буду я стоять, та вже стою сьогодні, як скеля в морі десь, самотна і холодна". Самі близькі товариші це чужі люде, кожний з них носить свою таємницю у грудях і що з ним станеться в слідуючу хвилю — невідомо і ходять так „близькі й дальші між собою, мов зірки на небосхилі".

Але ще не все скінчено, коли не має друзів, товаришів. Ще повинні бути вороги, з ким боротись треба. Ще є рідний край, якого душа не може одцуратись і тут в боротьбі за славу і щастя України повинно бути спасення...

„Ні, не люблю я України — Як настрій соняшний в гаю,
Я мрію в ній люблю свою, А не бездушні деревини".

Відома нам історія з коханням... Мрія, уява — ось об'єкт любови, ось предмет життя і оправдання його у поета. „Думи надхнені, думи укохані з серця покликані співом надії" полинуть по Україні скликать братію „сіять сподіванки кращої днини"... Ось і зійшлись вже „бубни гудуть, дзвенять літаври, бойці в поход ідуть, ідуть"... і де кого вквітчали лаври, а дехто і на марах опинився. Перемоги не принесли бойці, а принесли трупи і надію свою записали „в страшні скрижалі". Але як не важко, в якій розпуці не була думка „а знову, знову повертала до українського села", бо „Люблю тебе, мій краю рідний, але... мені навдивовижу твоя любов до рабства! Стидно! О, як тебе я ненавижу!!..." І знову, і знову той самий процес в розвитку любови до рідного краю, як і в кохані. Ненависть... І ненависть за рабство духа... Любов до України, патріотизм переходить в ненависть, бо ілюзія, яку утворив собі поет в душі не є дійсність. Дійсність сумна, тяжка і ганебна. „Україна в кайданах"... Там чому-ж не боротись за волю її з спільниками своїми?.. Але де вони?.. Спільники то зостались по-заду, то склали руки... а то і братовбийчу руку знесли...

„І з вами йти! і з вами жити, Ще руйнувать можна з вами,
Співать, сміятись в бездорожу? Рубать старе, шаліть в одвазі,
Ось серце — можете розбити, А будувать... життя... з рабами?!
А буть рабом... я... я не можу. Ні за́що, і ні в якім разі!.."

З рабами-товаришами поет не може стати опліч до бою за рідний край, бо що можуть завоювать і утворить раби — су-

губе рабство? „Чи в самостійній Україні инакше буде? Уявіть— й тоді так буде, як і нині...“ з маленькою ріжницею. Чи варта-ж боротьба за таке? Звичайно ні. І в гарнім вірші „До своїх“ у поета виривається страшенний біль одчаю:

„Брати мої!
Враги мої!
Ах, до великої мети — не доросли ми“...

Це сознання ставить його вище над загалом і тому в своїм сумнім созпанні в тій правді, яку він добув своїм стражданням духа, він зостається самотним. Ще одна підвалина провалилась. Що-ж зостається робить йому без віри, без надії, без роботи?.. Як жити тут на землі серед ненавістних „рабів“, серед чужих і холодних людей... Зостається, або смерть на землі, смерть сознанню — божевілля, або повна смерть фізична — самозгуба. Цей вихід зо своєї самотности поет бачить і читаємо ми його в циклю віршів „Без покори“. Свої думки поет не спиняє і летят вони туди де „під корінь тне страшна коса“. Він кличе свою дружину до останнього танцю, бо скоро „ударе в дзвін кінець“, або подає „келих божевілля“ замість щастя кохання. З кожним кроком трагедія приходить все ближче до кінця і ось вже самотна душа його „побігла до води“, і під гром музики, під лагідний шепіт казки „в гурті чудових ясних див“ поет каже: „без жалю зайвого і крику я уміраю! О, я — вмер!“ Вмер звичайно духовно для громадського життя. Є і апофеоз йому: після нього, після його життя зосталась тінь од хреста, яка такаж вічна, як і хрест на могилі... Зник хрест, пропала тінь і все загинуло в великім Космосі без сліда.

І ви думаєте, що поет поховав себе. О, ні!.. це є тільки один крок до логічного кінця, до якого привела його самотність. Один... бо бачить він і кінець кінців. З землею він всі рахунки скінчив і тут для його душі немає нічого, ото і марить піднятись він в небо, над землю, у височінь... Тепер там він буде шукать втіхи собі, в „области заочной“. В містика повинен перевернутись він, щоб найти втіху для своєї розлуки з землею, щоб бути послідовним в своїй філософії отріцання. Правда, містиком він ще не став таким і не буде, бо Син Землі він дуже міцно звязаний з Землею і це сам почуває: „полетів-би друже мрійний, у рай твій дальний черовійний, але в цю

мить спиня, як завжди, Мара Землі й її Неправди. Він як орел в боротьбі з поривами вітру підносився би все вище і вище над землею і її нікчемностями, по над стихії і „у небесах описував би круги страшні", і зостався б там в рідній його душі сфері, а все земне пало до-долу. Там у висоті він почував би свою волю і гордо линув над тими перепонами, які склала йому Земля. Він там також самотний, але гордий своєю самотністю, бо почував би себе „великим паном" свого життя, своєї долі. І втіха такого повного панування навіть над своїм життєм висловлена в короткім віршикові, який є наче апофеоз анархістичного духа надлюдини:

„Повірь, життя, що тобі
Віддав свою найкращу віру,
А ти, запінившись в злобі,
Розбило душу й навіть віру.

Розбиту душу цю мою
Я бережу тепер завзято:
У ній т е б е я радо вб'ю —
І буде це м о є вже свято!"

І так „Самотність" є філософія людини, яка покінчила всі рахунки з товпою, з життєм міщанства і гордо замкнулась в високости своєї душі, щоб там найти найбільшу втіху і щастя. Яко філософічна концепція — вона видержує критику і тому рахуючись з „Самотністю", яко продуктом української думки зазначаємо, що вносить вона певний плюс в суму наших літературних багатств — вона поглибила і поширила духове життя українського інтелігента.

Не будемо говорити про саму філософію „Самотности" — яко сістему, бо багато там є неясного, невикінченого, але схема „Самотности" все таки нечеркнута, певні етапи розвитку її зазначено. Перед автором є ще час і повна можливість дати точний, ясний і широко розвинутий світогляд свій. Повинно тільки зауважити, що на мою думку на це все треба було б використать другу форму викладу. Вірш є найкраща форма, але з тим і найважча, бо через свою природу кладе багато перешкод до ясного викладу думок. Поет даючи віршовану форму своїй думці підпадає силі ритма і тут буває на користь формі, але на лихо змістові. На мою думку в автора „Самотности" всюди зміст переважує форму. Вірш — це музика слів, це палітра живих, роскішних красок, це образи пластичних форм прекрасних і ясних, як в мраморі і бронзі, але з тим це думка, страсть, життя. Вірш д. Шаповала, за невиликим виключенням

важкий, холодний, барви його неграють і не переливаються. Це — не степ в квітках, а квітки на фабричному килимові. Поезія його не захвачує душі огнем, не переповняє образами, не дає натхнення; його пафос — пафос ріторіка, а не захоплення поета. „Самотність" не настроює душу, не викликає враження краси і суму самотности, але ворушить думку, веде її за собою і показує всі царства свої... Така перевага думки над чуттям говорить, що краса і сила поезії далека віршові д. Шаповала, вона затемнена дужчими розумовими міркуваннями. Мова зостається не поетичною, а тільки віршованою... Разсудок є перший ворог дійсного мистецтва, він і став ворогом д. Шаповала, яко поета, але другом, яко мислітеля.

П. Б.

Чорносотенний націоналізм.

(Т. В. Локоть: *„Откровеніе націонализма"*. Кіевъ. 1910. Стор. 64. Ц. 30 к.).

„Року Божого" 1908 затверджено статут „Всероссійскаго Національнаго Союза", мета якого („союза" очевидно, а не статута) — „способствовать господству русской народности въ предѣлахъ имперіи". От що писав в „Новомъ Времени" один з „стовпів" цього „Національнаго Союза": „Без звичайних гримас і лицемірних пояснень („оговорок") ми запровадили в наш статут перший догмат національности — панованнє свого племені в межах держави. Ми, з Божої ласки, народ руський, володарь Великої, Малої й Білої Руси, приймаємо це володарство як надзвичайну ласку Божу, яку ми повинні шанувати і схороняти всіми способами. Нам, руським, не задурно дісталось це панованнє... Ні з сього ні з того ділити здобуті царственні права з підвладними нам „народцами" — що-ж тут розумного, скажіть, будь ласка. Навпаки, — це верх політичного слабоумства, історичне марнотратство, зовсім подібне тому, як в купецтві „батькові сини", діставши мілійон, починають роскидувати його лакеям і повіям. Сама природа висунула племя руське з поміж инших, як най-

більш сильне й талановите. Сама історія довела, що маленькі племена — не рівня нам. Скажіть, що ж тут розумного, йти проти природи і історії і стверджувати рівність, якої нема? І чи справедливо давати ті самі права будівничим російської держави, що й руйнувателям її?"

Просто і ясно, щиро і отверто. А д-ю Локтю, щоб висловити те саме, треба було чомусь надівати машкару демократизма там, де цілком вистарчало б офіціяльного чорносотенства (підкреслюю „офіціяльного", щоб д-ій Локть, не подумав, що я вважаю його погромщиком).

Вже вихідна точка всіх немудрих міркувань д-я Локтя викликає упередження у читача до йсго оправдання націоналізму. Локоть виходить з факту істнования чужих і слабших національностей і експлоатації слабших національностей дужчими, а конкретно — від експлоатації „коренного" населення— інородцями і т. д. Безперечно, така експлоатація істнує, але Локоть звернув увагу тільки на експлоатацію, і то на капіталістичну форму її, і зовсім не звернув уваги ні на инші форми визискування слабших національностей з боку сильніших, ні на форми національних утисків. Йому впало в око те, що жиди, поляки etc. тримають в своїх руках капітал, і він підняв ґвалт: „рятуйте, бо наше корінне населенне скоро через клятих жидів буде з торбами ходити!" Що жиди і инші грошовиті „інородці" визискують населенне — це факт, але капіталістична форма експлоатації буде істнувати доти, доки істнує капіталістична продукція. Щоб не бути економічно визискуваною, нація (приміром українська) мусіла б або усунути з своєї території і всі неукраїнські елементи, або змусити їх продукувати тільки для себе, або асімілювати їх. Але на цім не кінець. В одній державі живе кілька націй. Кожна нація, яка має пропорціонально більший капітал ніж яка инша уже являється експлоататорkою всіх націй і заразом експлоатовною. Українці мають право скаржитись на жидів, що ті експлоатують їх, а жиди так само можуть скаржитись на державу, що вона обмежує їх права, під час коли вони, жиди, по справедливости повинні б займати в державі привелійоване становище: капіталом і людьми вони прислугуються державі в більшій мірі, ніж яка инша

нація. Власне в цей спосіб виправдовують німці своє привілійоване становище в Австрії. (Пор. статтю Фішеля в збірнику „Формы національнаго движенія въ современномъ государствѣ"). Значить, щоб уникнути економічної (зглядно капіталістичної) експлоатації, нація повинна б була ізольовати себе від всіх инших націй тої самої держави і закупати у них товарів не більше, ніж вона сама продає їм.

Далі. Продукти кожної нації йдуть на міжнародний ринок. І тут одні нації являються капіталістичними, инші пролетарськими. Щоб уникнути національної експлоатації, треба було б уреґулювати міжнародний обмін так, щоб продукція кожної нації для світового ринку була пропорціональна чисельности і споживчим силам нації, инакше — щоб нація продукувала для світового ринку стільки, скільки забирає з нього. Але єдиним регулятором міжнародного обміну суть закони самого обміну; значить капіталістичної експлоатації націй не можна уникнути, доки є капіталізм.

Охорона прав національного капіталу не є безпосереднім інтересом широких мас; вона безпосередньо тичеться людей капітала, лавошників, фабрикантів, капіталістів середньої руки, які не можуть витримати конкуренції з чужоземними капіталами. Та форма національної експлоатації, проти якої повстає Локоть, навряд чи в силі була б коли викликати протест широких мас, хіба що до неї прилучилось би племенне ворогуваннє. Але пануючі нації мають ще инші способи визискувати поневолені; національна експлоатація приймає ще инші форми, які більш безпосередно тичуться широких мас, яких можна уникнути, а яких про те д. Локоть не зауважив. Пануюча нація здирає з поневоленої податок і не дає їй навіть школи в рідній мові; коштом поневолених націй пануюча нація будує собі школи, музеї, театри і т. д. утримує своїх чиновників, підтримує свій промисел, господарство, науку, мистецтво; пануюча нація обмежує поневоленим вступ на державну службу, кваліфікований труд оплачує як звичайний; примушує нести державні повинности пропорціонально людности, накладає обов'язки, а обмежує в правах; забірає на службу до себе талановитих, здібних людей і в цей спосіб спричиняється до повного духовного зубожіння поневолених націй. Відповідних

фактів експлоатації слабших націй з боку пануючих д. Локоть може знайти, коли схоче, аж забагато у себе дома, а я, „чтобъ гусей не раздразнить", покличусь на примір Галичини. Там, при майже рівнім числі української і польської людности, поляки мають одну середню державну школу на 58,247 душ своєї людности, а українці — на 681,556; один посол до парламенту припадає на 46,000 від польського люду, а від українців — 1 на 120,000. По бюджету 1904 р. призначено було

a) *школам і установам*:

польським . . . . 74,830 корон
українським . . . 10,400 „

b) *на сельсько-господар. тколи і товариства*:

польським . . . . 659,274 корон
українським . . . 4,000 „

c) *на добродійні установи*:

польським . . . . 45,000 корон
українським . . . 1,800 „

d) *установам художнім, музичнім то що*:

польським . . . . 38,900 корон
українським . . . нічого

e) *просвітн. товариствам і популярн. видавн.*:

польським . . . . 20,100 корон
українським . . . 9,400 „

Чому д. Локоть не звернув уваги на такі форми національної експлоатації? Може б він тоді ліпше зрозумів, хто кого визискує: чи корінне населенне — інородців, чи навпаки — інородці визискують корінне населенне? Тоді б може він побачив, що фраза про національну експлоатацію корінного населення з боку инородців (до яких, з ласки П. А. Столипіна, і ми, українці, маємо тепер честь належати) є не що инше, як гірка насмішка.

Підем тепер далі за автором в його аргументації. Національну експлоатацію Локоть вважає явищем цілком нормальним. Вона — наслідок боротьби національних груп; де є бо-

ротьба, там мусять бути дужчі й слабші. І доки істнує ця боротьба, доки істнує фактична нерівність націй, доти говорити про рівноправність і домагатись її є зрада інтересів широких мас. Автор гостро осуджує космополітизм російської інтелігенції. На його думку правиця російської інтелігенції більше демократична, ніж лівиця, бо вона узгляднює національні інтереси мас. „Демократизм інтелігенції — пише Локоть — при істнуючих суспільних умовах, неминуче лучиться з націоналізмом. Доки наша інтелігенція не стане національною, доти вона не буде в дійсности демократичною, народньою, вона буде відірвана від народа! В цьому — джерело внутрішньої псіхологічної драми, яку переживає інтелігенція. Гарячий націоналізм, живе національне чуття і свідомість — конечна умова оздоровлення „русской" інтелігенції" (стор 20). Розуміється, зо всім цим можна погодитися вповні з д. Локтем. Оскільки він стоїть на принціпіяльнім становищі, йому нічого не можна закинути. Маленький сумнів тільки викликає те, що автор зближує крайню праву з крайньою лівою, а навіть віддає перевагу крайній правій. Відомо всім, якої марки націоналісти Пуришкевич і К°. Ми бачим вже, що Локоть задивляється на справу національної експлоатації власне з того боку, що й „праві" елементи російського суспільства: для Локтя, як і для „правих" національна експлоатація значить тільки: жиди і прочі инородці визискують корінне населенне Росії. Чи не годиться д. Локоть з компанією Пуришкевичей і в питанні про націю? На стор. 14 читаємо:

„Зрештою, національності і класи об'єднуються в держави, в нації: держава — відкид і вираз соціяльного, правового об'єднання груп. „Русская нація", як суб'єкт, представник і володарь російської держави, розуміється включає в себе всі ті національности, що об'єднані під спільним берлом російської верховної власти; всі вони мають право на посіданне тієї долі прав і привилеїв („преимуществъ"), сполучених з державою, яка відповідає історичній і фактичній участи кожної з них в творенні держави" (останній курсів мій. *А. Т.*). Справа ясна. Нація — спілка людей, об'єднаних державою; справжній демократ (а значить націоналіст) той хто стоїть за єдність держави і за „права и

преимущества русскаго народа", який найбільше прислужився до творення „русской" держави. Для чого ж вам, д. Локоть, треба було гратись в демократизм, для чого було гратись словами: „нація" і „національність"? Очевидно, Локоть, називаючи імена Шевченка, Куліша, Драгоманова, мав на думці зовсім инший націоналізм ніж той, про який він говорить в повище наведеній цитаті. Так само він говорить зовсім що инше і на стор. 12, коли пише: „Передъ истиннымъ демократомъ прежде стоитъ задача служенія народу. Какому же „народу" — спрашиваютъ истинные демократы: великорусскому, малорусскому, еврейскому, армянскому?" (курс. ост. речення — мій. *А. Т.*). Тут він розуміє націю так, як її належиться розуміти. Для чого ж така нещирість? Для чого було провадити контрабандою чорносотенний державний націоналізм, коли можна було просто і отверто висловитись, як то зробили в „Новомъ Времени" члени „Всерос. Нац. Союза". Чи може д. Локоть зробив це несвідомо? Може він дійсно не бачить ріжниці між націоналізмом, скажім, Драгоманова і Пуришкевича? Може й так. З „професорами" трапляються такі „казуси".

У всякім разі рація д. Локтя в національнім питанні ясна. Тепер нам зрозуміло чому жиди, на думку автора, „являются у насъ наиболѣе убѣжденными, даже ожесточенными противниками націонализма и quasi-сторонниками крайняго демократизма" (курсів мій *А. Т.*). Треба тільки замість „націоналізма" поставити „государственнаго единства" — і непорозуміння розсіється. Так само зрозуміло, що розуміє автор під „общерусскимъ націонализмомъ" або під „разноплеменными націями". Не ясно тільки одно: де ж „оборона націонализма?" Щоб у читачів не лишалося ніякого сумніву, що до поглядів д. Локтя, я позволю собі навести ще один — і останній — цітат з його книжки. На стор. 53 автор так говорить: в певні моменти і при певних умовах виконавча власть держави мусить бути відкидом (отраженіемъ) певної національности. „Вотъ почему, напр., въ данный моментъ вполнѣ законченнымъ для русской государственной власти является лозунгъ: „государственная власть должна быть національной — русской!" Когда преобладающая въ го-

сударствѣ русская — всѣхъ ея трехъ вѣтвей — національность въ критическій періодъ зарожденія и укрѣпленія новаго патріотическаго фактора — народнаго представительства — чувствуетъ и видитъ самый рѣшительный и жадный натискъ другихъ болѣе сильныхъ економически и культурно-національныхъ группъ въ цѣляхъ захвата соотвѣтственно же сильныхъ позицій и въ этомъ новомъ полититическомъ факторѣ, тогда коренная, но болѣе слабая культурно, національная группа не только вправѣ, но и обязана предъявлять своему правительству, своей государственной власти требованіе быть національными, т. е. оберегать политическіе интересы коренной національности по крайней мѣрѣ до тѣхъ поръ, пока коренная національность не сплотится политически настолько, чтобы собственными групповыми силами оберегать свои политическіе интересы отъ излишне неуступчивыхъ притязаній другихъ національныхъ группъ!" (курсів мій. *А. Т.*).

Спитав би я тепер д. Локтя: чи його погляди на націю відріжняються від поглядів російського уряду? Хіба ж уряд не ототожнював нації з державою, і не вважав, що в Росії „нѣсть ни еллинъ, ни іудей", є тільки „русскій народъ?" Хіба ж не во імя інтересів корінного населення уряд провадить свою русіфікаторську політику? Не во імя єдности „русскаго народа" видаваннє популярних книжок на українській мові вважалось каригідним „сепаратизмомъ"? Коли б д. Локоть задивлявся на національну справу з погляду широких мас, він прийшов би до виправдання „сепаратизму" інородців; але він з прапором націоналізма і демократизма станув на становище російського бюрократа і во імя інтересів корінного населення засудив всі недержавні нації на погибель. За що ж тоді д. Локоть ганьбив російську інтелігенцію? Чи не за те, що вона перенявшись космополітизмом, не хотіла й не хоче помогати урядові в його „національно-об'єднуючій" роботі? Чи не хоче він своєю книжкою спонукати інтелігенцію до „дружной совмѣстной работы" з урядом? Але інтелігенції не тяжко зрозуміти, який демократизм під національним соусом підносить їй д. Локоть.

Ще раз питаю: коли національні домагання інородців являються зловредним „космополітизмом"; коли во імя інтересів корінного населення уряд повинен нищити національність недержавних народів; коли на кожний національний рух можна дивитись як на небезпечний сепаратизм, як на злочин супроти единого „русскаго народа", „русской нації", — тоді де ж оправданне націоналізма?

А. Товкачевський.

Бібліографія.

Писання Івана Франка. IV. *Молода Україна.* Часть перша. Провідні ідеї й епізоди. Львів, 1910, ц. 2 кор. (в оправі).

Ця праця генетично звязана з „Нарисом історії укр.-руської літ." того-ж автора, і обхоплює загально останні 20 літ минулого століття. В цій першій части автор коротко, а рельєфно характеризує ріжні течії в суспільнім і літературнім житті Галичини і України. Зазначивші банкротство галицьких народовців і москвофілів в кінці 70-тих років і занепад українофільства на Україні, д-р І. Франко стежить за новим фактором українського відродження — зростом радикальної, соціялистичної (Драгоманівської) течії в суспільнім житті і реалістично-ідейної в літературі — що прийшов на зміну збанкротованої старечі. Нову генерацію, що зайняла царину громадської, політичної і літературної работи з 1880 року і розгорнула крила до 1890 І. Франко називає „Молодою Україною", власне: українська радикальна партія, часописі „Громадський Друг", „Сьвіт", „Зоря", письменники: Нечуй Левицький, Мирний, Коніський і молодші: Грінченко, Кримський, Хоткевич, діячі театру і драматургії: Карпенко-Карий, Кропивницький, Старицький; дами-письменниці: О. Пчілка, Л. Українка, Л. Старицька, Дніпрова Чайка і инші; письменники-артисти: Волод. Самійленко, Коцюбинський, Грабовський, Катренко і инші; модерністи: Вас. Стефаник, Ол. Кобилянська, М. Яцків, А. Крушельницький, Марко Черемшина (Семанюк) і инші. Характеристик докладніших в цій части нема; д. Франко заповідає на слідуючу.

До книжки зроблено „Додатки": 1) „Де що про перше всенородне віче у Львові", II) „Між своїми. Епізод із взаємин між Галичанами й Українцями 1897 р." Цей епізод незвичайно цікавий і повчаючий: д. Франко написав був статтю в „Житті і Слові" — „З кінцем року", де зачепив між иншим і українських радикалів з України. Як практичний творець—борець д. Ф ко висловився дуже гарно, твердо, льогічно і практично. А один з київських „радикалів" виступив з чудернацьким „спростованнєм", ціль якого так і бризкає з кожного рядка: оправданне лінивства україн радикалів. На цю „полєміку" д. Ф-ко дав відповідь, надруковану разом з двома попереду згаданими статтями въ цій-же збірці. На кінці стаття „З новим роком", де між иншим зачеплено питаннє про становище наших письменників.

Взагалі, збірочка дуже цікава, користна і неминучо—потрібна кожному, громадському діячеві і письменникові, та до того-ж вона поки що одина в цім роді: у нас же ще нема писаної історії гром. і літер. думки.

М. Сріблянський.

Юрій Будяк. *Америка.* Дикі люде американського континенту. Популярна бібліотека „Лан". № 8. Київ, 1910. Стор. 66.

Це вже друга з ряду книжечка д. Будяка про диких людей. Тут спеціяльно розказано про дикарів американського континента й приналежних йому островів. Книжка про Америку цікавитиме українців тим, що нашим емігрантам часто доводиться жити побіч тих дикарів американських, як прим. в Бразилії. До того не один вже чував про червонокожих Індіян, як скальпували вони по пралісах й наших фармерів та робітників.

За докладним описом географічним слідує історія завоювання Америки білими, політичний огляд життя диких племен. Інтересно розказана історія підбою Іспанцями держави Індіян: Інкасів та Ацтеків. Це історія знущання „культурного народа" над „диким", знищенне його самостійности, його своєрідної культури, а навіть майже цілковите винищенне й самого народа. Во імя „вищої культури" вирізують „благородні Європейці" підбиті народи до ноги, їх святині та міста обертають в руїну, багаті збори та бібліотеки палять; кров безборонних ллється рікою крізь проломи в мурах... А недобитків, щоб і ті колись не освідомилися і не розрахувалися з наїздниками, ламають „культурним способом" — навчають пити горілку, котра червонокожих краще нищить як меч і огонь... А все діялося для того, що нарід цей добродушний, та за слабий, щоб опертися лютим грабіжникам, а супроти пальної зброї безсильний. Та факти такі, на жаль та сором, ще до минувшини не належать...

Книжка прикрашена численними малюнками: типи, зброя, прибори і ин.; ще здалося б декілька малюнків з життя Індіян.

Отсею книжечкою промощена дорога в незнані до тепер нашій молодіжи фантастичні краї Індіян; за нею повинні слідувати оповідання з життя червонокожих Майн-Ріда, Купера і ин., як це вже удатно було зазначено в „Світлі". З цілої книжки видно, що автор і на цьому полі може користно працювати, а того рода популярних книжок потрібно ще богато, щоб заповнити прогалину в цім полі. ***Богдан Заклинський.***

Якуб Коляс. *Песьні жальбы.* Вільня, 1910.

Поезія Якуба Коласа — це поезія щирих, громадянських почувань та наївного народолюбства.

Треба сказати взагалі, що білоруська поезія переживає тепер таку добу, яка неодмінно повинна відбутись в процесі життя, так званих, неісторичних народів, котрі прокидаються від довгого сну. Ця доба характеризується тим, що вся ува а передової частини нації звертається до простого, працюючого люду, який, власне, і репрезентує данну націю. Наслідком цього виникає громадянський жаль, бажанне кращої долі рідному народові і инші подібні цьому почуття. І нема нічого дивного в тому, що в сучасній білоруській поезії ми рідко натрапимо на такий твір, в якому не бреніли б громадські мотиви.

Безумовно, що є на Білорусі і, так би сказати, „чисті поети", і гарним прикладом цьому можуть бути твори Власта, Максима Богдановича і инш., але перевага все ж таки належить „патріотичним творам", і муза майже кожного білоруського поета „апеваець няволю, апеваець нядолю і грыміць свабодна, што жыве край родны".

Вірші свої Якуб Колас поділив на п'ять розділів: 1) думки, 2) рідні картини, 3) селянське життє, 4) в-досвіта і 5) з тюрми.

Тільки в першому відділі ми можемо здибати поезії на теми не громадського характеру. Це поезії, в яких славить, природа і її чарівна сила заспокоювати збен- тежену думками людину, напр., „Вясной", „Ноч", „Усход сонца" і инші.

Хоч ці поезії і не мають нічого оригінального, не носять на собі ознаки яких небудь особливих переживань поета, вони простотою своєї форми, наївностю та щирістю змісту роблять на читача враження і примушують його переживати почуття поета.

В инших відділах, як вже було зазначено, ми зустрічаємо поезії виключно на громадянські теми. Поет бачить, що в його рідному краю „усё спавіта горэм", в серці поета „горэ гэта адгалос знаходзіць" — і він — співає сумні пісні про злиденне життя мужика, яке „ist eine alte Geschichte, doch bleilt sie immer neu".

Ці пісні Коласа не мають в собі войовничих елементів, його муза — не „муза мести и печали", Колас не обурюється, він тільки сумує, але, сумуючи, він напевне знає, що його брати „усё ж такі, хоць некалі, а праўды дапытаюцца".

І ця міцна віра у кращу будучність, яка червоною ниткою проходить но ніби песімістичних з першого погляду, віршах Коласа, захоплює читача, і, прочитавши цей невеличкий, збірничок хочеться промовити разом з автором:

„. . . . . Быць ня можэ,
Каб ня грэла цёпла сонцэ —
Бліснe сьвет і к нам у ваконцэ!" —

Осип Гермайзе.

„Пропамятна книга „Просьвіти"". Львів. 1910. Стор. 655.

„Пропамятна книга „Просьвіти" містить в собі протоколи і реферати з першого українського просвітно-економічного конгресу, уладженого львівською „Просвітою" у Львові в днях 1 і 2 лютого 1909 року. Це — надзвичайно цінний і цікавий документ суспільного українського життя. Цікавий він насамперед тим, що дає силу матеріялу до пізнання соціяльного credo нашої інтелігенції. „Щирий демократизм" української інтелігенції сіднй в кожній надрукованій стрічці; він проглядує і в віршах, і в белетристиці, і в наукових, критичних, публіцистичних статтях, ба навіть в оголошеннях! Коли б хто схотів дізнатись, в чому саме суть українського демократизму, яких благ своєму народові бажає наша інтелігеція, то мусів би чимало завдати собі труду, розбіраючись в масі надрукованого матеріялу, бо український демократизм давно став аксіомою, його програма всім відомою, так що не відчувалось ніякої потреби в сінтезі соціяльних завдань інтелігенції. Інтелігенція мусить працювати для народа, то значить задовольняти його духовні і матеріяльні потреби; а потреби народа відомі: народ темний, голодний, пригноблений політично і економично і т. д. Значить — освічуй „меншого брата", піднось його матеріяльний добробут, закладай читальні, молочарні, сільсько-господарські спілки, організуй відчити, концерти, вечорниці з танцями і т. д. Просто і ясно. І можна з певністю сказати, що коли б не трапився конґрес, сучасна українська інтелігенція зійшла б зі сцени з одним невиразним „і т. д.", яке мало б характеризувати її соціяльне обличчє. На щастє в якійсь патріотичній голові ворухнувся мікроб мисли — і наші „печальники народные", немов пілігріми, почвалали до Львова на сповідь. Один за другим виступали референти, один другого доповнювали, торкались всіх сторін народнього життя, висловлювались про бажану реорганізацію цілого укладу „життя-буття" селянина від колиски аж до домовини – і всі гуртом, може навіть не хотячи, дали повний образ українського демократизму, змалювали свій власний портрет і закріпили його на довгі роки в „Пропамятній книзі".

Цим однак значінне „Пропамятної книги" не вичерпується. Референти не тільки давали прогноз діяльности, але й змальовували сучасне становище селянства, і змальовували по більшій части на підставі власного досвіду. Таким чином в „Пропамятній книзі" зібрався чималий матеріял і до пізнання становища нижчих верств української людности.

З „Пропамятної книги" можуть дуже багато скористати і ріжні „просвітителі народа", може навіть більше, ніж дослідник. Тут сила вказівок що до практичної роботи між селянами, подрібна програма діяль-

мости і просвітної, і економічної; тут втілений досвід багатьох культурних робітників, і ігнорувати цей досвід було б великим злочином з боку „благонамѣренно мыслящихъ" людей в нашім суспільстві.

А. Товкачевський.

Онуфрій Солтис. *Буквар до науки неграмотних.* Тернополь 1910—ст. 48, 8°. Цѣна 20 сот.

Буквар до науки неграмотних д. Онуфрія Солтиса в першим виданню появився в Тернополі 1907 року і за кілька місяців його вичерпано. Відтак тов. „Просвіта" у Львові росписує конкурс на найкращий „Буквар" і д. Солтис дістає першу нагороду. Так в короткім часі і це друге видання росходиться в тисячах примірників мимо значно підвисшеної ціни. А оце в кінцем 1910 р. видає д. О. Солтис трете виданнє свого „Буквара" з чималими дуже удачними змінами. Першу появу праці д. Солтиса приняла критика дуже прихильно, кажучи, що шановний автор св їм виданням „Буквара до науки неграмотних" докинув дуже цінний причіпок до змаганнів коло просвіти нашого народа. „Буквар". — це вислід довголітньої учительської праці і досвіда. Автор опанував свій предмет по майстерськи і вивязався з праці дуже добре. Видатний методик так склав свій „Буквар" що здібний анальфабет майже без помочі учителя зможе протягом пядесять уроків вивчитися читати і оперувати чотирма арітметичними діланнями та познакомитися з найпримітивнішими формами стілістики і господарського лічення. Д. Солтис знає душу нашого селянина і вміє перенестися в його світ думання: виконані ілюстрації „Буквара" не виходять поза круг обсерваций селянина та наглядно поясняють вид і значіння букви. Белетрістична часть буквара є дуже влучно дібрана: зміст оповіданнів є приступний і являється доброю початковою лектурою для неграмотних. Інформації до лічення теж користні і досить щасливо обдумані. Це все каже сподіватися, що „Буквар" д. Онуфрія Солтиса, при незначних своїх хибах, сповнить важку функцію в праці коло викорінення анальфабетизма.

Микола Вегжин.

В. Винниченко. *Купля и другіе разсказы.* Разрѣшенный авторомъ переводъ съ украинскаго А. Пигуловичъ. К-во „Польза". „Универсальная Библіотека" № 320 стр. 80, ц. 10 коп.

В цій збірочці вміщено троє відомих оповідань: „Купля", „Момент" і „Зіна". Оповідання підібрані як є до смаку, щоб зацікавити російську публику, жадну тепер на екзотичні теми. Женщина і женщина: вдягнута, роздягнута, з трохи піднятою пеленою, дурна, вередлива, з проваленим носом і т. п. Теми, що ніби розвязують гордіїв узол „буття", проблему осмисленння життя і обрії будучини...

Щоб зацікавити рос. публику українською модерною творчістю — вибір зроблено влучно, дано натяк, що й тут є принадна „бездна", „загадка бытія". Оповідання дуже майстерно написані і певне потягнуть за собою зацікавленнє глянути за „останню грань", в прірву буття. „Купля"—особливо це притягає скептиків своєю тезою що-до жіночої тайни: „Без купила до дѣвки не лізь". Це оповіданнє — один з конкретних аргументів до п'єси Винниченка „Базар"—іллюструє її ідею, що життє—базар, на йому все купується і продається; ціну має тільки цінність. Така цінність як женська любов, — теж крам, що вимагає якогось еквівалента („купила") від тих, що зазіхають на його. „Момент" — апологія вільного кохання, власне — не кохання, а полового акту. Автор дав чудову картинку, як в хащах лісу, при світлі сонця і комашиного життя, під вистрілами пограничної сторожі двоє перекинчиків (очевидно ідеалистичних борців за новий лад) зрозуміли основу життя, і під голим небом дали один одному хвилину соняшняго щастя — з спокійною совістю що-до своїх будучих подружжів. Оповіданнє це знайомить з „філософією любови у насікомих". „Зіна" — малює женщину в иншій момент — громадської боротьби за новий лад. Це — свідоцтво того, що женщина може добре виконувати і громадські функції, окрім „вузько — спеціяльних"

Три малюнки з життя. І тільки малюнки, з котрих не треба висновувати трьох консеквенцій, бо що можуть сказати три цяточки з величезного калейдоскопу життя?! І хоч автор ніби ставить „проблеми", то ми приймаємо лише те, *як* він ставить, як представляє їх. В кожнім слові видно великого майстра, художника. І цього досить для його артистичного реноме.

До збірочки додано коротку передмову перекладчика — характеристику творчости і особи Винниченка. Оцінка дуже прихильна і цілком заслужена. Лише одна думка вимагає обґрунтовання, — це: що „Произведенія Винниченка — это выводъ жизни за нѣсколько вѣковъ существованія Украйны". Цю думку намітив один критик (І Кончіц. Жур. „Україн. Хата" кн. 3 1910 р.), але також без доказів. Індівідуальну творчість тяжко поставити в генетичний звязок з „нѣсколькими вѣками", а коли кому цей звязок і здається можливим, і ясним в даннім разі, то цікаво-б послухати серйозної аргументації про це питанне.

Переклад зроблено „удовлетворительно". Бажано, щоб ця збірочка натякнула рос. публиці, що в укр. письменстві є ще багато дуже цікавого творчого матеріялу, хоч-би, прим., у того-ж Винниченка, Кобилянської, Коцюбинського, Стефаника, Франка і инших. ***М. Сріблянський.***

Беларускі календар „Нашае Нівы" на 1911 год Вільня. 911 г. ц. 15 к. Це другий білоруський календар. Перший вийшов торік, і тоді ще було зазначено його велике культурне значіння для білоруського руху.

Дійсно, такий календар має вагу не тільки, як книжка, в якій зібрано потрібні й користні відомости для народу, але і як знарядля росповсюдження національної свідомости. Для білорусів, у яких так мало популярної національно-агітаційної літератури, це останне значіння набуває сугубої ваги.

Складачі календара зробили все можливе, аби він вийшов цікавим і включав в собі щось користне для тих, кому він призначається. В порівнянні з торішним, в ньому значно побільшено сельсько господарський відділ і заведено новий — кооперативний. Не можна не вітати цього, бо ідея кооперації за останній час зробилась „бойовою" ідеєю, і взагалі кооперація тепер дуже потрібна селянину.

Хочеться тільки закинути де-кілька слів про відділ літературний. Коли в попередніх відділах редакція мала на увазі дати народові користні господарські та кооперативні відомости зрозумілою йому мовою, то в літературному вона могла керуватися тільки одною метою: пробудити серед народу національну думку, познайомити його з рідним письменством і взагалі з справою відродження Білорусі. За-для цього і написана гарна стаття д. Каганця, уміщено переказ статті д. Я. Чепіги, що друкувалась в 1-му числі українського журнала „Світло", і т. п.

Але неприємно кидається в вічи, що шановні складачі календара знайомлять народ з рідною справою, не стоючи, так-би мовити, на грунті історичної перспективи. Не сказано ані слова про історію білоруського руху, а білоруську літературу репрезентують твори виключно сучасних письменників. Розуміється, що твори попередніх, старих письменників в більшій своїй частині не мають вже цікавости і педагогичного значіння для народу, але ж можна було-б подати хоч коротенькі біографійки білоруських „песьняроу". Торік була уміщена така стаття, і відсутність її тепер являється кроком назад.

Потім ще один закид! Чом не продовжена білоруська бібліографія. В торішньому календарі вона була доведена до XIX віку і припинена завдяки браку місця Чого ж не скі чили її, тим більше, що вона була б цікава не тільки для простих верств народу, але й для інтелігенції. ***Осип Гермайзе.***

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1911 РІК
на українську газету

„РАДА“

(рік видання шостий).

Газета політична, економична і літературна.

Виходить у Київі що-дня опріч понеділків і днів після великих свят.

„Рада“ має широку програму, як звичайні великі політичні газети: дає огляди життя політичного, громадського, економичного на Вкраїні, в Россії і закордоном; друкує фельєтони, а також статті критичні і твори красного письменства.

„Рада“ зостається й надалі непартійною газетою. Вона буде, як і досі, обстоювати змагання до поширення прав суспільства й органів громадського самоврядування.

На справу **народньої просвіти** шкільної й по за шкільної, на **потреби** нашого **вчительства та на питання культурно-просвітного характеру „РАДА“** звертатиме як найбільшу увагу і буде змагатися до найкращого розвязання цих справ для всього українського люду.

„Рада“ вважає, що поліпшення матеріяльного добробуту людности є основним грунтом для зросту національної культури. Тому буде обстоювати **кооперативну справу** на Вкраїні в усяких її формах.

„Рада“ буде подавати звістки і дописи про **життя культурне, економичне і політичне**, в Галичині, на Буковині, в далеких колоніях: в Канаді, в Сполученних штатах, в Бразилії ..

До співробітництва в „РАДІ“ запрошено визначніші літерат. і наукові сили.

„Рада“ має ВЛАСНИХ **кореспондентів** в Державній Думі, в Державній Раді, а також в **політичних центрах Европи, в Лондоні, в Парижі, в Римі, у Відні, в Празі. у Львові**, в Чернівцях.

Ціна з пристав ою і пересилкою в Росії на 1911:

На рік 6 карб., на 11 м. 5 карб 70 к., на 10 м. 5 карб. 25 к., на 9 м. 4 карб. 75 к., на 8 м. 4 карб. 25 к., на 7 м. 3 карб. 75 к., на 6 м. 3 карб. 25 к., на 5 м. 2 карб, 75 к., на 4 м. 2 карб. 25 к., на 3 м. 1 карб. 75 к., на 2 м. 1 карб, 25 к., на 1 м. 65 к

Передплату на рік можна виплачувати частками в такі строки: на 1 янв. 3 карб. і на 1 апр. 3 карб.; в строки: на 1 янв. 2 карб., на 1 марта 2 карб. і на 1 мая 2 карб. або по 1 карб. що місяця на протязі першого півріччя.

Зміна адреси—30 коп Артистам—безплатно.

Адреса редакції і головної контори: у Київі, Вел.-Підвальна вул., д. 6, біля Золотих Воріт.

Приймається передплата на рік 1911.

на український місячник літератури, науки і громадського життя:

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

Редакція і головна контора: Київ, В. Володимирська, 28.

Контора Львівська: ул. Супіньського, ч. 17.

Передплата на рік 8 руб.; За пів року 4 руб. 50 коп.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1911 РІК
НА ЛІТЕРАТУРНО-ГРОМАДСЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІСЯЧНИК

Українська Хата.

Рік видання третий

Напрямок журналу: національно-поступово-демократичний.

В 1911 р. „*Українська Хата*“ освітлюватиме можливо повно українське життя з погляду національно-культурних потреб України і міститиме: *белетристику:* поезії, оповідання, повісти, малюнки, нариси і т. и., статті *публіцистичні,* в яких обговорюватимуться справи українського життя, науки, літератури й мистецтва; статті *літературно-критичні,* з характеристикою творів і діяльности наших письменників, особливо сучасних.

До участи в „Укр. Хаті“ запрошено видатних українських письменників.

Передплата на 1911 рік на „*Українську Хату*“ 4 карб. (за кордон 10 корон), півроку 2 карб., окрема книжка 35 коп. (з пересилкою 40 коп.), можно виплачувати частками по 2 карб.

Передплата приймається в головній конторі і редакції журнала: Київ, Бульварно-Кудрявська 16. Або в „Українській Книгарні“ Безаківська, 8; книгарні „Літературно-Наукового Вістника“ Вел.-Володимирська, 28. *У Харькові:* в „Українській Книгарні“ Рибна, 25. *В Житомирі:* в книгарні В. Совінського. *У Полтаві:* в книгарні *Г. Маркевича,* Бульв. Котляревського. *У Варшаві:* в *Гр. Степури* Володим. 2, кв. 5; *В Одесі:* в Українській книгарні, Ніжинська, 53. *У Катеринославі:* книгарні *Є. Лозінської* Проспект, дім Вебера. В Галичині: в одділі редакції і контори „Укр. Хата“. Львів [Lemberg], Замкова ул. № 8, поверх II.

Комплекти „УКРАЇНСЬКОЇ ХАТИ“ за 1909-10 р.р. продаються в конторі журнала по 3-4 кар.

Ціна 35 коп.

з пересилкою 40 коп.

Редактор-видавець *Павло Богацький.*

Друкарня Акц. Т-ва „Петро Барський у Київі“ Хрещатик 40.

17370

Українська хата

Лютий

Київ—1911

Зміст:

А. Куліш.—Згадка про Т. Г. Шевченка (1847 р.) 65
М. Вороний.—Дим од кадила 67
М. Петрушевич.—А хвилини так линули скоро . . . . . „
Н. Романович.—Квітка кохання (оповіданнє) 68
Шарль Боделєр.—Чужинець, перек. Ів. Ставничий 71
Олена Журлива.—Змарнів мій цвіт . . . . . „
М. Євшан.—Тарас Шевченко 72
Мих. Жук.—В дні кришталеві 91
П. Богацький.—Помстилась (оповіданнє) 94
М. Шаповал.—Душа болить 109
Ол. Неприцький-Грановський.—З вами буть 110
М. Петрушевич.—Свое серце я втопила . . . . . „
М. Сріблянський.—На сучасні теми 111
В. Павлусевич.—Ой, нащо було з тобою 122
П. Б.—Проект памятника Т. Г. Шевченкові 123
А. Товкачевський.—Міркування не на часі 125
Бібліографія 133
Ілюстрація.—Проект памятника Т. Г. Шевченкові художн.-скульптора **Ф. Балавенського.**

В-во „ЖИТТЯ й МИСТЕЦТВО"

1. **Микола Євшан.** *Під прапором Мистецтва.* Літературно-критичні статті. (Зміст: Проблеми творчости. Поезія безсилля. М. Яцків, П. Карманський, В. Пачовський, О. Лепкий, А. Кримський, М. Кобилянська, М. Чернявський, В. Стефаник). . ц. 60 к.
2. **М. Шаповал.** *Самотність.* Думи і настрої. Київ, 1910 (кн. віршів другa) . . . . 60 к.
3. **М. Сріблянський.** *„Жертви громадської байдужости".* Статті. . . . . 30 к.
4. **А. Товкачевський.** *Утопія і дійсність.* До характеристики української інтелігенції. З передмовою **М. Євшана** (*Зміст.* Передмова. Утопія і дійсність. Типи і пересуди. Українську в українському житті: І. Галицький оптимізм. ІІ. Український песимізм. Еволюція і альтруїзм в житті інтелігенції) . . . . . ц. 75 коп.
5. **Ол. Неприцький-Грановський.** *Пелюстки надій.* Поезії, т. І. . . . . ц. 75 к.
6. **Максим Рильський.** *На білих островах.* Лірика. . . . . ц. 40 к.
7. **Ф. Куммер.** *Зміна літературних поколінь.* Переклад з нім. *М. Євшана*, з передмовою *М. Сріблянського.* Київ, 1911 . . . ц. 25 к.

М. Шаповал. *Сни Віри. Поезії.* Кн. 1. Харків, 1908 р. стор. 144 . . . . . 75 к.

ДОБУВАТИ ЦІ КНИЖКИ МОЖНА В УКРАЇНСЬКИХ КНИГАРНЯХ.

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

Згадка про Т. Г. Шевченка (1847 р).

Великий Друже наш, Батьку ріднесенький, Татуню дорогий! на розсвітані життя мого, Ти був моїм старшим боярином... І як гарно було на душі у мене... мов справді ще сонечко було тільки на розсвітані. Показувало далеч життя нашої будуччини, квітчастого, багатого, вистеленного мріями, з нестримним захопленнєм духа жадоби. І тут разом прийшов і Ти і мрії наші осолодив. Струмочком потекли в далеч осяйні мрії культурної освіти. І од Тебе світ показався на нашому небосхилі.

Ти тоді звеличав мене — княгинею і королівною!.. *) Боже мій! Я і сама се почувала, бо присутність таких двох велетнів ума і сили розума придала мені дух красоти, возвисила мене, одухотворила красотою свого подуху на мене; як сонце рослину — так Ти, мій друже, і Куліш оживили і осяяли мене.

Я Тобою пишалася, мій великий Друже! я Тобі спочувала завсігди, і Твою руку своїми палящими устами поцілувала, маючи на меті з'огріти Тебе, як Ти плакав, над своїми гадкими про Україну, що вона „Обідрана сиротою по над Дніпром плаче". Тоді як дружина моя справляла Тобі твоє писаннє, де Ти згадував свою сестру, улюблену Орину, котра в той час крепачкою ще була, ходила ще на панщину. Гірко Твої сльози пали пекучим огнем на моє молоде серце, яке ще не знало болючого і не почувало... Я подумала.

---

*) Епізод з нашого весілля. Як підойшла публика до мами і мене прощатись, то найперше підійшов Шевченко, а публика за ним стояла. Шевченко так привітав маму: — Кажи до мене „Чи се царівна чи королівна? Се не царівна, не королівна, се Мотрони Василевни дочка Олександра". У мами і ушки засміялися А Куліш стояв тут же з публикою. „На чужий коровай очей не поривай, а собі дбай". Се дуже публику потішило. Я зняла з голови fleur d'orange і оддала свому старшому бояринy на зобачення.

Як його арештували на Дніпрі, то в чемодані і мій подарунок був. *А. К.*

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА АН УРСР № П-

Як же воно впадає йому... І поцілувала гаряче твою руку. Аж тепер мені солодко од цього, що я така щаслива... і мене Господь уповажив, що я могла хоч цим Тобі виректи мою прихильність до Тебе — Мученику.

Скільки Твоя поетична муза нас утішала, і сумом доводила до сліз...

За що Тобі така доля судилася, Друже мій неоцінний...

За те, що Ти широкою пеленою увесь світ обняв, своєю правдивою палкою річчю, вабливою правдою, своєю поезією принадною чуткою, як найкраща квітка пахуща.

Як Ти було мигтиш по хатах, заложивши руки на спину, співаючи свою „Зіроньку", — то забували ми, що на землі живемо, а тепер по всяк час почуваємо...

Пошли Тобі Боже царство небесне, а наші вічні сльози про Твою недолю, і тяжку українську — не захолонуть.

Де зозуленьки кували, де соловейки щебетали, а Ти був в далечі; нечував, ти все своє кував...

Ас-тва, ас-тва, ас-тва...

Далеч, — а й досі Твоя пісня почувається чулими...

Вічна Тобі память і сльози дяка наша, що не обездолив Україну нашу Своїм словом. Зоставив риси блискучі, память, дорогий боярине, пиха наша — підкошений цвіте.

Прощай, дорогий Друже, та й мене в незабарі сподівайся на одвідини.

Знов поруч станемо. Чи пізнаєш?! Може знов мене, Друже мій незабутній, „королівною-княгинею" своєю звеличаєш?..

А. Кулiш (Ганна Барвінок).

Дим од кадила...

Дим од кадила розноситься хмарами,
Вгору, все вгору снується примарами.
Пісня ридає...
Сумно з свічками
Всі, занімілі, стоять, як мерці.
„Вічная пам'ять“ з посмертними чарами
В душі лягає тяжкими ударами.
Журно вітає
Десь по над нами
Тінь Кобзарева в терновім вінці.

Тільки в серця з панахидними співами
Б'ють переливами
Інші бажання,
Інші надії...
Груди тремтять і палають в огні.
Думка літає над рідними нивами...
Жити ми хочем і бути щасливими, —
Всі поривання,
Думи і мрії
Вилити з помстою в лютій війні!

26 лютого р. 1911. МИКОЛА ВОРОНИЙ.

* * *

А хвилини так линули скоро,
Як би буйні вітри здоганяли,
Як би в думки крилець позичали,
Ті хвилини так линули скоро.

Та нежданно надійшла розлука
І на віки поміж нами стала;
Як два квіти, два серця зламала
Ся розлука, ся вічна розлука.

Марія Петрушевич.

КВІТКА КОХАННЯ.

I.

Се прийшло так несподівано і сповнило душу Маріянни Михайлівни тихою радістю — на велике здивованнє її і мимо її волі.

Життє склалося не так як хотіла; нові почування зароджувалися вільно й могутно.

Вона знала, що серце горить коханнєм *раз* тільки, і ось...

Заміжем вона тільки пять років. Кохала свого чоловіка надзвичайно. І перший тільки рік гарно було. Перший рік мабуть завжди гарний буває. А потім марно шукала вона в *його* очах колишньої ніжности, марно душа її чекала любих слів, всіх тих невловимих чар кохання: немов осипалися свіжі повні квітки його, і запашні, ніжні пелюстки їх вітер розвіяв.

Коханнє... Се кожна хвиля напоєна ним, се кожний рух говорить про його. Пальці руки, що передає склянку з чаєм, зраджують його і тремтить воно в усмішці батька й матери, що схилилися над ліжком дитини, і горить воно яскравим невгасимим огнем в ніжнім поцілунку, в палких обіймах.

Коханнє... воно сяє лагідним світлом навколо жінки-матери, що носить в собі *їх* дитину; тихо вітає над ліжком матери, що уродила *їх* дитину і годує її. І воно знов загорається феєричним блеском в обіймах закоханих і ніжно сяє в їх очах, коли схиляються обоє над новою колискою.

Була весна. Маріянна блукала по садках, по гаях, впивалася запахом молодої зелені, свіжого повітря, і серце їй стискалося від жалю і туги. Де він, її коханий? Чому вони чужі? Чому не може вона піти до його, ніжно стиснути руку? Тут щось невловиме: осипалася пишна квітка кохання, і запашні, ніжні пелюстки її вітер розвіяв.

Вони, коли самі, завжди мовчать.

Дитина бавиться сама тихенько.

Маріянна все жде: може засяє колишня усмішка в *його* на устах, може зірветься з уст його ніжне: „Манюсенька, Манюсенька, кохана моя“. Може і в неї з глибини душі підніметься ніжність (вона ж була) і вона протягне йому, щасливо сміючись, свої руки.

Се було раніше, й минулося, як чарівний сон.

II.

„Люблю вас“, — сказав їй той, инший. І перецілував один по однім її пальці ніжно, ледве торкаючись устами. Так ніжно торкається вечірній вітрець травиці.

І душа Маріянни — жадна кохання — радісно затремтіла впиваючи сі слова.

„Люблю вас“...

„І я“... — луною відгукнулася вона.

І раптом розсміялася.

„А ми ж старі, старі для кохання. Се личить тільки юним“.

„Ти стара, бо робиш себе старою, відказуєшся від життя. А в дійсности ти така молода, молода, моя кохана“. І розцілував її.

А вона... вона, котра вже один раз любила, і знала, що серце горить коханнєм раз лише, розкрила йому свою душу і відповіла йому поцілунком.

Йшла того вечора Маріянна до дому і думала: „Люблю... Що значить се „люблю“. Хочу *його* бачити? Так. Хочу *його* ніжности? Так. Хотіла б з *ним* усе життя жити? І сумно похитала головою: се неможливо. Ми не можемо до віку кохатися. Кохання може нам зрадити. Згасне священний вогонь його і лишимося жебраками“.

Так думала Маріянна, яка знала, що справжнє кохання сяє тільки раз і до віку.

III.

Бачилися вони що-дня, у-вечері. Рано наступав зімовий, холодний вечір і накривав місто темною пеленою.

Коханий її сидів в сутінках і чекав. Стискав голову сухими руками і прислухався.

— Можна?

— Прошу.

Відчиняла тихенько двері.

— Се ти, ти, се справді *ти*, — схоплювався він з місця.— Ти, моя кохана! Се *ти* прийшла до мене, — радісним криком вирівалося з грудей його. — О, се *ти*... А мені страшно робилося, думав не прийдеш ти.

— Чому думав так?

— А не знаю. Ти прийшла до мене, *ти*...

Отак вечорами сиділи сумно обнявшися, ні про що не питаючи один одного, без присягань вірности, без плянів на будучину, вколисуючись піснями кохання і тихо милуючись.

Часом Маріянна дивиться в очи коханому й питає:

„Чи ж се коханнє, любий? Може ти помиляєшся?“

„Коли двоє, розумієш *двоє*, впиваються очима в себе, коли руки їх мимохіть задержуються одна в одній на хвильку і в грудях щось солодко ниє... чи се не коханнє, моя люба?“...

„Може й коханнє, чи я знаю“.

„Коли душі їх поринають одна в одній, серця розкриваються, коли все хочеться бути разом, все в очі дивитися, чоло цілувать; коли хочеться притулитися тихесенько, зажмуривши очі, до грудей коханих і поринати у мріях... чи ж се не кохання, моя люба?“

„Може, може“, — не зводила з його очей Маріянна.

„Коли тебе заспокоює голос коханої, коли рука її, ніжно торкаючись волосся, здається тобі рукою матері, коли годен цілувати сліди ніг коханої, коли в чарах її ніжности одриваєшся від землі і на небо возносишся... чи ж се не кохання, моя люба?“

„Але воно не вічне. Ми не скажемо собі, що любитимемося все життє. А се — найважніше“.

„Воно хвиля. І така могутня хвиля, що все в ню забуваєш, живеш тільки нею. І тоді се щастє, і се кохання“.

„Се щасте, се коханнє“, — повторила Маріянна, яка так твердо знала, що серце любить раз лише в житті, і розкрила коханому свої обійми...

І розцвіла повним цвітом свіжа запашна квітка кохання.

Наталя Романович.

ЧУЖИНЕЦЬ.

Кого ти любиш найдужче, загадковий чоловіче, скажи? Твого батька, матір, сестру чи брата?

Не маю ні батька, ні матері, ні сестри, ні брата.

Приятелів?

Ти ужив тут слово, якого значіннє зісталося для мене аж до нинішнього дня незрозуміле.

Рідний край?

А хто ж знає бодай, в якій стороні світа міг він бути.

Красу?

Як же радо я кохав би її, божеську й безсмертну богиню...!

Отже золото?

Ненавижу його так, як ти ненавидиш Бога.

То і хто ж ти по тому, дивний чужинче, що по тому кохаєш ти?

Кохаю хмари... хмари, що переходять... там в-горі... чарівні, гідні подиву хмари!

Переклав Ів. Ставничий.

* * *

(Присвячую С. Л. К—ву).

Змарнів мій цвіт... Пов'яв і впав
Скалічений до долу...
Недовго й жив, і рясно вкрив
Сльозами землю голу.
Умер мій цвіт... Дивлюсь, молюсь
На спомини змарнілі,
І знов до них лечу, кричу —
Мовчать листочки білі...
Замовкло й серце... В нім, в однім
Ховаю погляд милий
І буду ждать, щоб знов в любов
Розцвів мій цвіт змарнілий...

Олена Журлива

ТАРАС ШЕВЧЕНКО.

„Душѣ съ прекраснымъ назначеньемъ
Должно любить, терпѣть, страдать.
И даръ Господній, вдохновенье
Должно слезами поливать“.

Т. Шевченко.

I.

Сказав один з сучасних Шевченкові філософів польських: „Правди та ідеали лежать покладами в темних глибинах духа людського, як блискуче золото та дороге каміння в зачарованих ярах, стереженних семиголовим змієм. Тільки великани духа поборюють тих зміїв і показують світові раз-по-раз чудовим сяєвом облиті багатства духа“. Коли так, то слово, яким відзиваються до нас великі поети єсть ділом, — подвигом довершенним для загалу. Єсть дійсно щось велике і таємниче в діланню такої поезії, єсть якась містика чину, якого не заступлять нам ніякі успіхи у всіх областях нашого життя взятих разом. Ніде не знайдемо такого цементу, який би об'єднував цілі покоління, всякі ворожі собі струї, як у великій поезії, що йде з глибин життя народу. Єсть в нім елемент, який не має місця в більше конкретних появах життя — віра, об'єднанне людини з всесвітом, підвищенне настрою, якась благородна радість. Це ніщо инше, як та движуща власне сила кожної національної поезії. В яких би ми лахманах не ходили, в якому упадку ми б не знайшлися, — віра все нас держить; той вічний оптимізм творців, які стали на вершинах і бачуть дальше. А коли ми не чуємо вже в собі того огню віри, коли не може нас вже електризувати слово наших поетів, ми сходимо вже тоді на становище рабів, боронимося від правд цінізмом, починаємо торгувати словом.

Щось обридливе і мерзенне єсть у людини, що вигоріла зовсім, лишилася з попелом в серці, без ніякої віри, з холодним, крижаним усміхом. Який самотний мусить бути той, хто приносить поміж запустілі серця огонь, яка трагедія самотности жде того, хто взявся накликувати серед пустині! А такою

пустинею, таким опустілим храмом мені видається все останнє століття нашого історичного і культурного життя. Хто був великий — кожний йшов у пітьмі і був каменований, як тільки появився на світло.

Правда, ми свою невіру та безсильність нашого організму прикривали все, ми хотіли бути бадьорими, строїли себе в пера, справляли пири, тягнули своїх пророків на торжища і хвалилися ними, — але це погіршало тільки справу. Всяка вища думка ставала через те ще більше самотньою, занедбаною. І кожна голосніша струна, кожна велика і натхнена поезія була у нас поезією „чужого чужиниці". Вона має патос, має порив, несе в собі бурю, — але вона не має в собі радости. Цікаво, що пише один з дослідників про Шевченка: „Ледви чи був коли поет, котрого слова підхоплювано б на лету з більшою жадобою. Ледви чи мав коли чоловік більше відрадних і люблячих другів. А він, як би й не замічав того, був одинокий і постоянно, безнадійно шукав когось, шукав серед шумних, многолюдних торжищ, і серед мовчаливої, оренбурської пустині" [1]).

Це не була ніяка поза, ніяке свідоме призирство до людей а-ні зневага тих, хто звав себе його другами! Але поет віщою душею відчував тільки, віддаючись ласкам другів, що може від них вийти Юдин поцілуй, що вони можуть зневажити його, навіть по його смерти. Це було тільки трагічне почуття свого кінця, почуття сирітства на широкому світі. На кожному кроці поет чув свою долю самотника. Він не тікає від людей, від життя він не йде в містичні країни, не віддалюється а-ні на крок від пульсу життя; навпаки — його поезія звертається раз-у-раз до людини: це апеляція до горячих сердець, до щирих душ котрі б відгукнулися на живе слово поетове, — це гаряче бажання його душі знайти не лиш читача своїх дум, але й друга, побачити сльозу в очах дівчини. І одного тільки йому треба було: друга для душі, який би приймав і віддавав йому ласки, який би в найтяжчі хвилини умів утихомирити, просто заколисати поетову душу. І в творчости раз на все

---

[1]) А. Н. Лисовскій „Главные мотивы въ поезіи Т. Г. Шевченка". Полтава 1896, стр. 47.

була б ріновага. А так її не було. Поет все бився в якихсь сітях, крівавив душу, плакав, шукав за людьми — і з тим більшим, навіть бішеним недовіррям відходив від них. Таким чином— ціле життє Шевченка стає дійсною мартирологією, а його творчість сповіддю з того життя. Тут ціла безодня трагічних конфліктів і помилок, ціле пекло обставин.

Шевченко писав з заслання до Броніслава Залеского: „Тяжко носити одному той надмір возвишенних божественних ідей“[1]). Треба, щоб був якийсь відгомін, щоб було кому слухати. „У всіх случаях людина конечно потрібна одна другій“ [1]). Тут зазначена дійсно необходима підстава для гармонії людини — творця з самим собою: рівновага супроти окруження, почуттє своєї потрібности, почуттє спільности коли не з своїм часом, то бодай далеке єднаннє з тими, що йдуть напереді свого часу і творять нові культурні цінности. І тому, щоб знайти ключ до розвязки всеї індівідуальности Шевченка, перше всього треба його поставити на тло того життя, яке тоді йшло, розглянутися в псіхології того часу. Я очевидно не хочу подавати цілого трактату культурно-історичного, не хочу виводити цілої творчости поета, як продукт, витвір і есенцію тодішнього життя. Навпаки — я й тут виходжу радше від поета самого, хочу показати його становище до епохи. І важніші всього для мене питання: які культурні вартости відбилися в Шевченковій творчости, які елементи входили в позитивний ідеал тої творчости, який настрій пробивається в реакціях поета на впливи життя, як він витримує його подуви і проблеми, які воно дає до розвязання кожній одиниці. І коли, поставивши такі питання, знайдемо найважніші тільки пункти і лінії, які означують положеннє Шевченка, то зможемо тим лекше орієнтуватися серед лябіринту душі поета, і зможемо відтак на певних підставах оперти наше відношеннє до його. Наша пошана зможе стати більше щира, не така офіціяльна та сліпа, — будемо любити його не ради нас, а ради його самого.

---

[1]) „Письма Т. Шевченка къ Бр. Залескому“. „Кіевская Старина“, 1883. Том V, стр. 174.

Річ ясна, що проблем особи людської, індівідуальности в її зіткненню з загальною струєю щоденного життя мусить тут виступити на перший плян. Вихідною точкою мусить бути установленнє відносин психічної енергії індівідуальности творчої до загального, історичного ритму. Це значить власне поставити Шевченка на тло сучасної йому епохи і шукати за конкретними данними його впливу на загал. Це значить дальше — знайти те, що його найбільше, щоб так сказати, боліло, що йому давало вагу в його власних очах, — відкрити його свідомість історичного моменту, його сумліннє історичне.

Дотикаємо тут одного з навбільше болючих місць сучасної творчої думки. Те, що я називаю сумліннєм, це ніщо инше, ят почуттє відвічальности творця перед „судом історії", а відтак горяче бажаннє скріпити плодами свого духа підвалини цілого життя. Факт, який вказує на відділеннє всіх свідомих душ від загального настрою життя, на окремішність аристократії духа, на виділеннє інтелігенції в окрему силу, що хотіла би стати на поперек життю та дати йому инші, вищі вартости. Тут відразу ярко зазначується конфлікт одиниці творчої з усім життєвим міщанством, конфлікт дуже болючий та трагічний в свої сути, який до всього являється новим фактом, явищем вповні сучасним. І питаннє взаїмних відносин творчої одиниці до загалу — стає центральним пунктом, нервом і слабістю всеї новітньої творчої думки. Справедливо говорить Овсяніко-Куліковський: „особа, продукт довгого розвитку прогресивної частини людства, єсть явищем відносно новим, хоч виходило на верх вже в старину; підготовлена розділом праці, громадською діфференціяцією, особа в ріжні епохи, у ріжних народів проявлялася і гасла, щоб відтак відродитися знов, і той процес її творення, розвитку, боротьби з нівелюючими силами громади, видимо, все виявлявся в тих хворобах мислі та совісти, симптомами яких були ріжнородні філософичні сістеми, моральні та инші науки, а також твори мистецтва"[1]). І дійсно: всі ті сістеми, всі змагання тих одиниць до реформації життя та поставленнє його на нових

[1]) Д. Н. Овсянико-Куликовскій „Исторія русской интелигенціи". 1908. Томъ I, стр. 80—81.

основах, всі шукання за ідеальною, прекрасною і гармонійною людиною, — це також симптоми болісти, хоробливої туги за утраченним раєм людства, це документи роздвоєння людини, її неволі та залежности від упокорюючого механізму життя, документи слабосильности її супроти життєвого хамства. Таким чином мусів скорше чи пізніше витвориться тип „вищої" людини, яка б свідомо, як Руссо взяла на себе весь тягар того всесвітнього терпіння, і рішалася на боротьбу за нову людину і за нове життє. І так почалася трагічна боротьба, постійне обуреннє, постійна революція тих вищих, свідомих духів, які рішилися не спати, і стояти на сторожі потоптаного достоінства людини. Боротьба трагічна—бо що вони могли протиставити життю, які сили конкретні мали до розпорядження?! Одно обуреннє, один тільки сентимент, який переходив в плач або трагічну іронію та цинізм. Вони всі мусіли терпіти від надміру чуття, крізь їх душі переходили ураґани — і вони не могли, не уміли знайти точки приложення до життя і були зайві, коли не давали нагоди до сміху. І так вони кінець кінцем мусіли опинитися перед трагедією особистою, перед своїм власним роздвоєннєм, роздертєм душі на дві половини, станути до боротьби з самим собою.

Це, можна б сказати, головна, витична лінія в розвитку творців найновішої, сучасної епохи, яка почалася революцією Руссо, а яка видвинула відтак Штірнера, Шопенгауера, Ніцше. В даннім випадку, коли нам треба означити момент виступлення Шевченка, ми знаходимося тільки на її початку, на найнижчих її щаблях. Тип сучасного творця починав ще тільки кристалізуватися, усвідомлювати собі своє післанництво. Але тим більше виступали тоді на верха всі контрасти, всі нерівности та заглиблення, які вели до загибелі. З тим більшим запалом та фанатизмом кидалися вони неспокійно, шукали билися об скелі аж до крови — і від других жадали того самого запалу, пожертвования. Тоді доходжено до засліплення, до страчення рівноваги. А щоб це найкраще в конкретному образі побачити, треба перейти до життя найближчого Шевченкові, до атмосфери, в якій він виховувався — до тодішньої російської дійсности.

Сентіменталізм, як скрізь в Західній Європі, був і тут першим кроком до визволення реальної живої особи, людини як такої, — а не оборонною абстрактної схеми людини. Він перший почав числитись з болями людської душі. Але він ограничився тільки на самій теплоті, на гуманности як такій— не пустив дальших корінів в життє. Його боротьба за індівідуалізм скінчилася на кількох етичних формулах, які відтак самі перейшли у схеми та абстракції. Життє тим часом потребувало нового змісту, перло людей до нових ідеалів. І тільки Бєлінський зрозумів і дав формулу тому натискові життя, тим романтичним поривам людської душі, даючи їм підстави логічні, етичні та естетичні. Він, приймаючи життє в цілости, в усій ріжнородности його появ — писав так: „Життє там, де людина, а де людина, там і романтизм. В тісному і властивому свому значінню романтизм це ніщо инше, як внутрішній світ душі людини, таємне життє його серця. Головний елемент романтизму єсть вічне і неопреділиме стремлінне, якого не може усунути ніяке заспокоєннє. Джерело романтизму — єсть таємне нутро грудей, містична сущність б'ючого кровю серця". Але, як бачимо, і тут, де в своїй критичній роботі Бєлінський неначе скупчує всі розбіжні пункти життя сучасної йому епохи, і тут він, говорячи про романтизм, бере його тільки вихідний момент, тільки назначує йому дорогу. А по-за тим, — як замічає Іванов-Разумнік — російський романтизм був властиво псевдоромантизмом [1]). Чи не одинокий Пушкін був індівідуальностю більше-менше зрівноваженою, дозрілою і умів знайти відповідний вираз для свого естетичного ідеалу. А взагалі був тільки порив, болістне напруженнє, настрій тільки. Люде мусіли запозичатися і брати готові, західно європейські первовзори, шукати готових вже узагальнень, щоб виявити себе, висказати те, що їх мучило і клало на їх лицях печать страждання... Тому вони не могли зійтися з життєм, не знали куди приложити свої потенціяльні сили, які розпирали їм груди. Їх екзальтованність творча — ще більше розділювала їх від життя, відбирала їм ще більше рівновагу. І загальний настрій літе-

---

[1]) Ивановъ-Разумникъ „Исторія русской общественной мысли". С.-Петербургъ, 1908. Томъ I, стр. 48 і далі.

ратурно-громадський кінця 30 рр. Пипін характеризує дуже вірно, говорячи про кружок, в якому виховувалися Пушкін, Жуковський, Гоголь. „Той круг — говорить він — міг піддержувати тільки літературу, відповідаючу його ідеально романтичному настроєві і його громадянському становищу. Вона могла витати у високих сферах, але повинна була уникати прози життя, стояти далеко від громадського шуму і боротьби. Можна собі представити, що такі умовини робили поле тої літератури односторонним і не дуже широким“ [1]). Очевидно — вона несвідомо, майже стихійно, перла до життя, з життя черпала свої соки, — але вихованнне літератури, щоб так сказати, йшло в иншому, далекому від життя напрямі. Правда відтак цілою струєю влилося життє в літературу і вона стала на зовсім нових основах, пішла тим шляхом, який визначив їй Бєлінський, еле в той час, про котрий я говорю, ще літератури російської, тої, що тепер гордиться перед світом — не було. Тоді вже йшла горячкова робота над її реформою, виростали будучі таланти та реформатори, — але диктатором, що удержував тон та давав закони був все таки Жуковський. Тоді ще навіть кружок Бєлінського обертався і жив в сфері позичення, чужих і абстрактних теорій. Любов науки, запал до поезії, потреба морального досконалення, бажаннє служити правді та берегти свою людську гідність — це думки, якими виховувалася тоді та ідеальна молодіж. А це власне був іще не романтизм, а тільки підготованнє до його, — доромантизм, в якому головним елементом була ще Карамзинська „чувствительность“, умственний сентименталізм, поетична екзальтація. Це було неначе відбиттє культури німецького вчасного романтизму з часів Жана Поля та Новаліса, тільки без його бурливости та розливности, з більш застилими та клясичними формами. Мистецтво і релігія — були неначе сінонимами — в поезії хотіли тодішні романтики знайти об'явленнє всіх тайн життя і смерти. „Коли серце, відриваючись від усеї дійсности, стає самому собі ідеальним об'єктом, родиться релігія“, писав Новаліс — і це була вихідна точка

---

[1]) А. Н. Пыпинъ „Характеристики литературныхъ мнѣній“. Историческіе очерки. С.-Петербургъ, 1906, стр. 364.

тодішнього німецького романтизму, якого він був Іваном Хрестителем. Піетизм до мистецтва переходив в молитву. Блакітна рожа — це був неначе символ і сумма того всього, до чого стремилась романтична культура, це була та ідеальна країна, яка мала бути сотворена для душ ніжних і високих і мала дати їм повну чистоту душі. Жуковський також був горячим поклонником ідеалу „Schöne Seele“ — але він, виходячи відси, почав установляти канони та заводити строгий лад, почав заводити певного рода систематичний догматизм, кладучи навіть на фантазію поетичну пута просто клясичної строгости та порядку[1]). Відводячи поезію як найдалі від життя, роблячи її знарядом для вислову внутрішнього чуття — він хотів заразом зробити її вищим руководячим для життя прінціпом, хотів ужити її, як педаґоґ для вироблення в людині правди і добра, тих всіх гуманних чувств, які могли-б вивисшити людину та поставити її в сфері ідеалу. Він — як каже Пипін — хотів ширити любов до просвіти і поезії, доказував їх вартість для морального добробуту людини, просвіту розумів він головно в смислі „нравоученія“, поезію, як наставницю людей в добродітелі та релігійній покорі“. Одним словом — Жуковський став радше псевдоклясиком, епіґоном Гердера та Карамзіна, як романтиком в розумінню Бєлінського, який зовсім не відчував духа нового часу, не розумів нових потреб. І той то власне Жуковський був учителем тодішньої молоді, magister elegantiae в літературі, а навіть в малярстві. І він був також учителем, духовим батьком молодого Шевченка, якого випровадив на шлях. І тут бачимо, яку іронію зробила доля над нашим поетом, віддаючи його в такі руки.

Бо чим же ж був тоді Шевченко? — Натурою перше всього свіжою, цікавою на життє, спрагненною і голодною на його враження. Він був, як звір, замолоду держаний у клітці, якого випускають на волю. І знов його почали дресувати, виучувати всяких скоків, та манєр, закладати шкла на його очі. Вистане поставити тільки його фіґуру супроти фіґури Жуковського, щоб зрозуміти відразу колосальну пропасть поміж ними.

---

[1]) Див. А. Н. Веселовскій „В. А. Жуковскій. Поэзія чувствъи сердечнаго воображенія“. С.-Петербургъ, 1904.

Там, де Жуковський задовольвся тихою, мирною „чувствительностью", — у Шевченка чуттє лавою вибухало; де тамтой при браку всякого критицизму до життя був натурою наскрізь консервативною, навіть реакціонером, то в нашого поета просто кров грала, і горяча його душа протестувала проти життєвої неправди. І при тім всім найменшої охоти не було у Шевченка затіснятися в крузі інтересів чисто літературних чи артистичних, і він з усією силою рвався кудись дальше. Він інстинктом чув нову атмосферу, з нервовим якимсь неспокоєм віддавався заняттям в Академії Художеств, чув якесь невдоволенне безпричинне. Але таки вчився, підлягав тим псевдо-класичним шабльонам учителів. І тепер тільки ми можемо зрозуміти всю небезпеку його положення. Положення, в котрому він мусів, кермований особистою вдячністю та любовю до людей, присвоювати всякі чужі його натурі доґми, окутувати мертвеччиною свій свіжий, буйний талант. І він таки присвоїв собі ту мертвеччину, коли не як поет, то бодай як маляр[1]). Але він сам власне уважав малярство за свій настоящий шлях. В ньому він не позбувся ніколи шабльону та поклонення великим майстрам, не станув ніколи на свої власні ноги. Він до смерти не міг визволитися з тої науки, з того ворожого життю класицизму і виголошував її як свої власні, прінціпіяльні погляди на мистецтво.

Я тому говору тут про іронію судьби над Шевченком, — що в суті річи природа його, його орґанізм був сотворений до чого иншого, як до такої дресури. І тим більше жаль, що він був дійсно заблизько звязаний з своїми учителями, щоб визволитися з під їх впливу. І вже тут він мусів поділити себе на дві половини, роздвоїтися і ослабити себе. Бо кінець кінцем природа взяла таки верх і життю мусів Шевченко віддати дань так само як і учителям. Шевченко дійсність розумів, відчував кожним нервом душі, вона його боліла. Вона не давала йому відходити в країну криги та холодного індіферентизму супроти фактів життя, — навпаки: все ставала йому на дорозі. Він не міг обійти житте, як обійшов Жуковський. І само житте витворювало в ньому инші, нові, його власні думки, власні

[1]) Про Шевченка як маляра — див. Н. Ѳ. Сумцовъ: „О рисункахъ и картинахъ Т. Г. Шевченка" — „Южный Край", 1903, ч. 7656.

нераз там, де він говорить поняттями старими, утертими, вивченими. Мимоволі він мусів віддалюватися від набутої мудрости, — і в душі його творилися щораз сильніші, інстинктивні, відруховні почуття характеру чисто життєвого, чисто елементарної струї поетичної. Прийшов час, коли відізвалися струни правдивого романтичного настрою і почувань. Бо життє взяло своє, а Шевченко був дійсний поет з ласки божої. І збудилася в ньому, як би від чарів яких душа, зродилася та беконечна туга — пункт, як каже Брандес, довкола котрого ґрупуються всі інші романтичні почування, і та своєрідна творча містика. Бо раз тільки він вкусив овоч знання, раз тільки отворилися йому очі душі, і він став розглядатися по світу, душа його, як душа кожного істинного поета заскорбіла. Засумувала — щоб так сказати — дійсністю. Він став нараз такий безпорадний, такий непокійний, і безпомічний, не міг знайти місця для заспокоєння себе...

„Чого мені тяжко, чого мені нудно?
Чого серце плаче, ридає, кричить,
Мов дитя голодне?.. Серце моє трудне,
Чого ти бажаєш, що в тебе болить".

І тепер поет, коли не зрозумів ясно, то бодай відчув це, що ідеал, як такий, — це власність не загально-людська, а вищих одиниць. Відчув це, що він мусить бути дуже самотним в житті, коли не в житті щоденному, то у своїх поривах, у своїх злетах. Йому хотілося думкою сягати неба, піднестися по-над грубу дійсність, віддатися леліяню своїх мрій, хотілося такого льоту, який би на землю приніс об'єднанне, красу. Але ті творчі польоти боліли самого поета. Боліли тому, бо віддалювали його від самого життя, від участи в горю і радости цілих тисячів його братів. Бо чого ж він бажав, як власне не гармонії з життєм, з дійсністю, з людьми, чого, як не виявлення і об'єктивування всіх сил свого духа тут, на землі, в конкретних образах, які б витворювали всю широту та ріжнородність життєвих явищ! В ньому кипіла життєва сила та енергія, бажання ширини та розмаху. І який він був щасливий, коли йому удалося станути на одну лінію з буденним життєм, незамітно злитися з ним і відтворити його нараз в повній красі та гармонії. Який він був спокійний, коли серед простого діда та

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ 0-

баби знайшов довірре та ласку і міг тішитися їх чоловіколюбними душами і дивитися на простоту їх відносин до життя! Але це йому так легко не давалося: він знав, що позбувається, другої половини себе, затрачувати мусить і придушувати свою тугу і пориви, коли сходить до гурту людей. Їм треба приносити веселість тільки, певність себе, їх треба забавляти, щоб вони й непомітили, як сходить час. А він має свого хробака, що гризе його день і ніч, він має свій біль. І його мусить ховати перед ними. І коли хоче віддатися своїм самотним думам, з вітром степовим поговорити, поблагословити красу сонця та шум моря, коли хоче помолитися своєму богові, — мусить укриватися перед людьми. Бо тут, між людьми, на тій широкій землі немає кутка.

„Тому, хто все знає, тому, хто все чує:
Що море говорить, де сонце ночує.
Його на сім світі ніхто не прийма.—
Один він між ними, як сонце високе, —
Його знають люде, бо носить земля.
А як-би почули, що він одинокий,
Співа на могилі, з морем розмовля, —
На божеє слово вони б насміялись.
Дурним би назвали, од себе б прогнали"...

Так прийшов Шевченко до сотворення постаті Кобзаря-Перебенді, постаті, яка являється документом не тільки інтімного життя та переживання самого поета, але й документом історичним, явищем необходимим в процесі творчому. А свідчить цей документ про одно: про неміч воплотити в житті поетичних дум, про розлад конечний в душі самого поета.

„Золоті дні" мав Шевченко юнаком, учеником Академії. Ціла струя нових, прекрасних вражінь поплила в його душу і вона заграла від тих чудових звуків, що доходили до неї з тамтого боку, з царства мистецтва, від Моцарта, Бетховена, малярів, поетів... І він мріяв про те, що для свого юнацького натхнення знайде оправданнє в житті; він несвідомо брав життє, як вихідну точку для своєї творчости, з погляду життя інстинктивно глядів на мистецтво. Він безпечно поніссся на крилах мрій, піднявся на ідеальну висоту. Але на те, щоб з тим більшої висоти упасти, знайти тим більшу байдужність життя

для себе. Щоб тим більше почути себе самотним, розбитим, немічним супроти грубости. І щож могло бути дальшим моментом по тім розчарованні, які струни могли вийти тепер з тої роздвоєної душі, з тої немочи — воплотити свій творчий ідеал? Я думаю, — для организації такої жизненної, кипучої як Шевченко — міг найтися тільки той сам вихід, що для Гейне, що для Байрона. Правда, він не застиг в трагічній іронії та глузуванні з самого себе, він непіддався цінізмови та мізантропії, — але через ті моменти пройшов. Пройшов, щоб відтак захмуритися на життє і людей, опинитися на становищі певного рода упертого недовірря. Так, його серце не перестало гаряче битися для людини, не перестала плакати душа скорбними сльозами, — але вони тільки ще більше виводили його з рівноваги, зробили його слово лютим, фанатичним та запеклим супроти життєвої неправди, гайдамацьким. І Шевченко вже ніколи не порадить з собою. Від тепер він раз на все стає відрізанним від людського довірря, самотним...

Таким чином, ціною крови власного серця виробивши собі право на іронію та песимізм, поет підготовив собі ґрунт під виступлення як обличителя жестокої світової неправди та грубости життя. Він з головою тепер міг поринати в бруд життя, міг запиватися з мочемордами, міг відстрашувати своїм пекельним цинізмом всякі „ніжні“ душі — але іскри і невинности своєї душі не загубив. Сила його слова не мала тепер ніяких гряниць, ніяких перегород. І починають будитися струни зловіщі, пророчі. Шевченко дозрів на поета національного, і давніші мелянхолійні, кобзарські струни заступив вже якийсь огонь, душа його стала наче світильником, видимим оправданнєм натхнення божого. І коли пронісся його голос по усій Україні, — наступив найвищий момент нашого життя, уми дійшли до найбільшого напруження. Близький кружок поета з якимсь неначе перестрашенним здивованнєм почав глядіти на Шевченка, а відтак преклонив перед ним свої коліна і схилив голови. Найкращі та найвищі з них увірували тоді в його і записали той момент в своїй памяти на довгі роки, носячи як найкращий спомин нашої нової історії. „Спів цей був — пише Куліш про 1847 рік[1]) — воістину гуком воскресної труби

[1]) П. Куліш „Хуторна поезія“, Львів, 1882, стр. 8.

архангела. Коли говорено коли-не-будь по правді, що серце ожило, що очі загорілись, що над чолом чоловіка засвітився поломяний язик — то це було тоді".

Але — це знов був тільки сентимент, тільки великий плач, вилив серця крівавленого. Слово його пророче знов не було випливом згоди з самим собою, а навпаки — свідчило про великий непокій творця, про велику його трівогу перед життєм. І тут судьба в друге приготувала йому великий удар, якого вагу ми можемо пізнати тепер, стаючи на історичне становище.

Річ в тім, що Шевченко, сам того не хотячи, став знов в незгоді з духом часу, не умів оцінити тої нової течії, яка тоді виникнула в російському житті й літературі. Жаль тим більший, що знов поет інстінктом таки відчував той новий подув, йшов також за напрямом тодішньої думки, але не міг знайти собі відповідного терену, відповідної позиції. В 40 рр. характер російської літератури зовсім змінився. Давніша стилізована романтика зникла, ідейним мотором літературної думки став протест проти дійсности. „Задача письменника—говорить Пипін про той час — не тільки художественна, але й громадянська; він обовязаний служити кращим інтересам людської думки, морального і громадського достоїнства в своїм народі, тому, що зміст мистецтва однаковий з тими інтересами" [1]). Одним словом — критицизм висунувся тепер на перший плян і стояв на сторожі. Бєлінський був могучим паном, який контролював та перевіряв таланти письменників і не дарував а-ні одної уступки з їх боку на користь тодішньої загальної реакції. І з того боку цікава його полеміка з Гоголем, якого глибоко в суті річи шанував і преклонявся перед його талантом. Замітний той гострий напад критика на Гоголя ще й тим, що властиво автор „Мертвих душ" робив ту саму роботу, що й Бєлінський, в тій самій мірі спричинився до відкриття фальшу в житті, що і тамтой. Отже вся суть тої незгоди в тім, що Гоголь тільки нехотячи, несвідомо сповняв ту велику місію, для якої посвятив своє життє Бєлінський. Він не думкою реаґував на

---

[1]) А. Н. Пыпинъ „Характеристики"... „Вѣстникъ Европы", 1879. Томъ III, стр. 249.

життєве міщанство та болото, а тільки нервами, тільки своїм чуттєм; реаґував тому тільки, що сам душився, сумував серед тодішніх обставин. Але розібратися, з'орієнтуватися в тому житті він не умів, не умів поставити якогось позитивного ідеалу. Що більше: він навіть боявся всіх нових слів, боявся того впливу, який робили його твори. І в своїх позитивних ідеалах він був доґматиком, як і весь загал, а навіть обскурантом, реакціонером. Він тільки плакав над дійсністю і бачив вихід з неї в молитві, в тихому спокою душі. І тут причина незгоди з ним великого критика, який бачив ту чорну пропасть, в яку йшов Гоголь. Він бачив, що талант його безмірно вищий від його поглядів.

Сконстатованнє сього факту каже нам тепер безпосередно звернутися знов до Шевченка. З усіх-же людей тої епохи був Гоголь нашому поетові душею по своїй орґанізації і складу найріднішою, найбільш близькою. Можна сказати — обидва вони страдали тою самою недугою, у обох характер душевного роздвоєння, того трагічного роздвоєння, яке раз-у-раз приводило їх до конфлікту з життєм, — був той сам. Серце брало все перевагу, випереджувало думку. Творчість інстинктивно знаходила собі дорогу, психіка реаґувала на всі зневаги та упокорення життя, але думка, інтелект були зовсім не розвинені, приспані. А коли будилися, то будили у поета страх і каяття за свої вчинки. Він не міг бути активним в повнім того слова значінні, він не міг покинути означених вже, усталених форм, не важився таки скидати ярма вікових традицій. Правда, Шевченко вибухав не раз до тої міри, що хотів би був бачити перед собою „голу землю і голого чоловіка", що купався б був до нестями в крови катів — але то були тільки хвилини обурення і трохи чи не самі тільки поетичні образи для висказу свого одчаєного обуреннння, — і він в той самий час молився до образу людини і розпливався в якийсь ніжній, мелянхолійній любови. І стаючи пророком, яким його з'ображує Куліш, підносячись на найвищий щабель творчого натхнення і гремлячи на всю гидоту та фальш життя в своїх посланіях, — одним словом, критично відносячися до дійсности — він не проводив дальших консенквенцій, не давав нових позитивних кличів. Помимо своєї волі, несвідомо майже він

сповняв неначе наказ якоїсь вищої історичної конечности, але не усвідомляв собі далекосяглости свого протесту. Історичний момент знайшов в його творчости відгук, але самого його думка тягнула куди инде, шукала в минувшині за готовими схемами життя, поклонялась козаччині. Ось чому поета можна б назвати реакціонером в певному змислі. Тож він відтак жалував в неволі, що дався піддурити і писав за чужою намовою вірші погані, він боявся своєї спільности з тодішними передовими людьми, боявся всяких нових, свіжих ідей на Україні. І писав зовсім консервативні та назадницькі на той час думки, коли подав проти „современних огнів" таку репліку в своїм посланію:

„Доборолась Україна
До самого краю,
Гірше Ляха свої діти
Її розпинають.
Так як пиво праведную
Кров із ребер точуть;
Просвітити бачиш хочуть
Материні очі.
Современними огнями,
Повести за віком
За Німцями недоріку
Сліпую каліку".

І зовсім правду писав Драгоманов про ідею його послання: „це той самий квасний патріотизм московських славянофілів, ті самі старопольські ідеї Міцкевича, В. Поля і т. д., приложені до України" [1]). Взагалі тут Шевченко не робив поступу, а неначе продовжував реакційні парафрази народніх пісень і дум Метлинського та всіх инших наших поетів з 30 і 40 рр. Через них очевидно ідея національна не поширювалась, а навпаки звужувалась, бо носила в собі небезпеку тривіялізованя та банальности, скоро тільки піде в ширший загал. Ідея національна знаходила тут тільки — щоб так сказати — физичні підстави в любови до рідної сторони, яка переходила в ностальґію навіть, — була чимсь ще тільки частковим, нерозвиненим, без ширшого змісту. А коли поет пробував тільки вийти на ширше поле, тратив рівновагу, не умів знайти виходу. І пише далі Драгоманов: „Шевченко заплутувась у політичних та національних ідеях і ідеалах, у його ясна тільки неґативна ідея: ненависть до крепацтва, ненависть до сучасного

---

[1]) Українець „Література російська, великоруська, українська і галицька". „Правда", 1873, стр. 622.

болота. Але як начне він говорити про те, як вийти з його, то зараз упада або у библейську містику, або у гайдамацтво которе тут же він сам осудить, почувши, що у йому нема будуючої правди. Од того і Шевченкова заслуга лежить більш у тому, що він прокляв сучасне болото життя".

Це один бік справи. А другий той, що самі навіть об'єктивні данні не сприяли висвітленню у поета сучасного йому моменту. Він не міг навіть, хоч би був хотів, ближче підійти до тодішних справ, і приглянутися їм ближче, тому, що не міг розвинути в собі відповідного для того культурно-історичного змислу. Він не мав почуття перспективи а-ні почуття міри і був до кінця життя творцем примітивним. Круг його інтересів був зразу дуже вузький з конечности і тільку відтак поширився; поетові приходилося з початку обертатися в тому самому чисто етноґрафічно-археольґічному крузі, в якому оберталися давнійші поети, а тим самим був виставлений на ті самі закиди, які роблено з боку всіх передових людей, з европейською культурою всім иншим епіґонам Котляревського та Квітки. І коли ми те все зважимо і приведемо на память гострий напад Бєлінського на Шевченка — конечність того трагічного конфлікту стане нам ясна.

Пишучи про характкер та вимоги російської критики — Драгоманов висловився між иншим: „Для того, щоб який автор став любимцем критики і публики в Росії, він мусить стояти ідеями у рівні з передовими умами віку, мусить мати проґресивний, демократичний напрямок, або мати великий талант реального малювання образів життя, з которих самі собою витікають демократично проґресивні ідеали" [1]). Той напрям і характер критики пішов очевидно від батька її — Бєлінського; він її поставив на те становище і зробив могучим мотором не тільки руху літературного, але взагалі життя. Щож міг сказати він про тодішну літературу українську, і про молодого Шевченка, який тоді ще не вийшов з усяких впливів і не займив окремого, свого місця в ній? Очевидно він мусів сміятися та глузувати з усеї її тривіяльности та відсталости, а матеріялу для глузування мав досить. На що він міг

[1]) „Правда" 1873, стр. 717.

звернути перше всього увагу в змісті тої літератури як не на галушки та гопак і співи? Щож міг він доброго сказати про тих українських письменників, що „либеральничаютъ“ во імя галушок та вареників з свинячим салом, а в кутку мріють про ордени та нагороди за вірну службу?!

І з цього власне боку підійшов Бєлінський і до Шевченка. „Наводив я справки про Шевченка — писав він до Анненкова — і переконався остаточно, що по-за релігією віра нікуди не годиться. Ви памятаєте, як віруючий друг мій говорив мені, що він вірить, що Шевченко — чоловік достойний і прекрасний. Віра робить чудеса, творить людей з ослів і дубин, і очевидно вона може і з Шевченка зробити навіть мученика свободи. Але здоровий розум повинен бачити в Шевчевкові осла, дурака і падлюку, а кроми того гіркого п'яницю любителя горілки по патріотизму хахлацькому... я чую особисту ненависть до такого рода лібералів. Це—вороги всякого рода успіху“ [1]). Непорозуміннє та гостре зітхненнє двох індівідуальностей страшно прикре, навіть траґічне. Воно відкриває нам — я думаю — неуцтво чужинця в наших справах, а радше фанатізм і всі його консеквенції у „неистоваго“ Віссаріона, той сам фанатізм, який його роз'єднав з Гоголем. Але мені о одно тут розходиться, коли я довше спиняюся на тому прикрому інціденті. Бєлінський безперечно один з передових людей епохи тодішньої, можна навіть сказати — її сумліннє. Стаючи перед судом великого критика Шевченко стає неначе перед судом цілої епохи, являється нам в світлі завдань тогочасної хвилі і її стремлінь. А що найважнійше, то це, що ми тут маємо неначе унаглядненнє того розладу, який був поміж епохою і поетом. Це було одно з тих непорозумінь, які мусіли дуже тяжити на Шевченку — і приготовляли йому сумний кінець — Бєлінський не пізнав в Шевченкові творця! Він, естет, з бистрим на всі прояви життя оком, з великою совістю та здібностю інтеллєктуальних емоцій і культурних переживань, великий двигатель російської думки та педаґоґ цілих поколінь! Коли так — то Шевченка ніхто нерозумів, ніхто не оцінив його достойно — крім Куліша хіба, якому

[1]) Іван Кревецький: „Корифеї російської критики і українське письменство“. Львів, 1905, стр. 23.

він одначе не вірив. Коли так — то оправданий був його плач, оправданий був його смуток самотнього бурлаки, який до кінця життя не міг знайти для себе кутка і був відтручуваний людьми. І оправдана була його своєрідна дикість та грубоватість натури попри ніжність та майже дитячу лагідність, як також всі його повні жовчі та роздразнення тиради, звернені на адресу злої мачухи — життя, яке над ним так глумилося!

В вище цітованому листі Бєлінського єсть ще така подробиця, в котрій повідомляється про кару на Шевченка: „Шевченка післали на Кавказ салдатом. Мені не жаль його: будь я його судією, я зробив-би не менше". — Значить — навіть найелементарнійшого виразу спочування як до людини, поет не зазнав з боку тих, що простували шлях для свободи людини. І Шевченко мусів йти в салдати, в руді степи уральські, фізично йому противні, здібні замучити його. Мусіла йти на розтрату, та будь-що-будь кольосальна потенціяльна сила духа, котра, хоч не зрівноважена і хаотична, могла чуда творити, коли-б був знайшовся для неї правдивий друг-учитель, який би дав їй відповідний напрям та використав для життя. Але навіть умираючи поет не міг похвалитися таким учителем, і „голову схопивши в руки" глядів на своє життє із скорбним здивованнєм. А тоді пішов ради глуму далі відбувати муштру.

І так почався третий період в житті і творчости поета. Період, який загартував природу його і зробив її відпорною на всяке лихо. Сила його ґенія не зломилася і тепер, хоч притупилася значно і стала мрачна. А щоб витримати такий напір недолі, як витримав поет, щоб самотньому і відтручуваному перейти те життєве пекло, яке він перейшов, — і „заховати польот орла та серце чистої голубиці", — треба було мати той ідеалізм, який мав він. Треба було того вічно горячого, вічно б'ючого любовю до людей і великого с е р ц а яке не остигало в тій любови мимо тяжких досьвідів. Одним словом, треба було мати силу того самого героїзму, який вирива€ться з душі Лермонтова в трагічних словах:

„За все, за все Тебя благодарю я:
За тайныя мученія страстей,
За горечь слезъ, отраву поцѣлуя,
За месть враговъ и клевету друзей;
За жаръ души, растраченный въ пустынѣ,
За все, чѣмъ я обманутъ въ жизни былъ"...

І показується, що по довгому вигнанню, по довгій хрестній дорозі здалека від життя — Шевченко не затратив в собі його нерву, інстинктом таки відчув його пульс. Повертаючи з заслання він застав вже нове життє, нові інтереси, почув подув свободи, якої йому не судилося діждати. Література стала вже під иншим знаком, виступило нове поколінне, яке відтак і помогло регабілітувати Шевченка. По Гоголю наступив вже тоді Салтиков, по Бєлінськім Добролюбов... У вересні 1857 року пише поет в своїм дневнику: „я побожно шаную Салтикова. Гоголе! наш безсмертний Гоголе! якими-б радощами раділа твоя душа, благородна, побачивши навкруги себе таких своїх учеників ґеніяльних! Други мої! Щирії мої! Пишіть! подавайте голос за ту чернь горопашну, брудну, за отого смерда безсловесного, зневаженого“ [1]). Читаючи це місце не можна увільнитися від думки, що тут радість і трохи чи не тріумф водили пером поета. Та сама радість, яку відчуваємо, побачивши нараз когось любого і далекого. Тут поет неначе переконується, що хоч він сам вже і небагато зробить, але знайшлися накінець люде, котрим він може вручити діло так дороге і близьке його душі. Це одна з тих хвилин, коли неначе відчувається сатисфакцію за пониженнє і покривдженнє усім життєм.

Отже, зводячи разом нитки всього вище сказаного, можна сформулувати свою думку коротко словами Драгоманова про Шевченка: „Ті перли, які нам дав Шевченко, як поет, він дав нам сам од себе, більш, на перекір своїй школі й своїм письменним землякам, як дякуючи їм“ [2]). Я думаю — це буде правильний висновок з усього, що було сказано про його відношення до своєї епохи, і до людий. І треба нам тепер, щоб пізнати і відкрити джерела його творчої сили, звернутися від його епохи до самої робітні його духа, в який кував він свої творчі перли і чини. Це нам освітить не тільки його появу, але й покаже його індівідуальність, і отворить перед нами дальші перспективи його духа.

(Далі буде). ***М. Євшан.***

---

[1]) „Правда“, 1894, стр. 234.

[2]) М. Драгоманов: „Шевченко, українофіли і соціялізм“. Львів 1906, стр. 47.

В ДНІ КРИШТАЛЕВІ.

ОСІННІ МОТИВИ.

I.

Така прозора, урочиста,
Немов кришталь, мінливо-чиста
Сягає осінь. Навкруги
Вечірнє золото спадає,
Нову одежу розгортає, —
На срібні верби, на луги.

І я стрічаюся з тобою,
З своєю тихою журбою,
Я знову твій, а ти чія?
Поглянь! — лице моє змарніло...
В дорозі серце захворіло...
Душа притомлена моя.

Тебе не зрушують страждання
І не знайомі сподівання
Твоїй душі... Бо ти з Панів!
Твій подих в злото обертає,
Що літо важко заробляє,
А потім гульбища і спів.

То щож? Налий в пугарь напою,
Та почаркуємось з тобою, —
П'янким повітрєм повитай!
Вітри щоб сурми приладнали,
Як будем пить, щоб нам заграли,
Бо ми засмучені у край.

Ще хай листків пожовклі зґраї,
Неначе в казці водограї, —
Злітають в-гору... А в кінці —
Дерева голі... я з тобою,
Давно знайомою журбою, —
Пожовклі звязую вінці.

II.

Днів кришталевих — забути не можу —
Золото, кров і блискучі огні...
Лист полинялий злітає до долу,
Лист помарнілий спинивсь у багні.

По над багном павутина тоненька
Срібними пасмами звільна пливе...
А серед неба одна лиш хмаринка
Мрійно ясніє, мов личко живе.

Ти моя люба, роскішна, принадна! —
Хто ж мені стільки розваги подав?
Хто обтулив би у шати парчеві,
Де б я такого ласка́вця шукав?

Ти спочиваєш у ніч прохолодну —
Зорі виходять тебе стерегти;
Зраня тумани гнучкі обгортають, —
Ти божестве́нна, незрівняна ти!

В золоті дня твою бачу величність...
В подиху чую рішучість твою...
Я, наче в храмі великого Бога,
В хвилі такі на колінах стою...

III.

Горнуться хвилі до милої,
Ніжки торкаються білої...
Бризки перлинами падають.
Сунуться хмари просторами,
Сунуться темними зморами, —
Щось вони любій пригадують.

Може з колишньої пісеньки,
Наче з цвітучої вишеньки
Квіти рясні обсипаються;
Може між хвильою білою —
Ніби жартуючи з милою —
Спогади щастя купаються.

IV.

Не раз, не два тебе стрічав,
Але сьогодні по новóму...
Будь ласка! — не кажи нікому
І я ні слова не скажу...
Твоя постава і квітки —
Доволі з мене — я їх бачу...
Десь в глибині я їх позначу...
В своїй, для себе, глибині.
Для тебе в думці і словах
Нема у мене порівнання,
Як і немає поривання
До когось иншого у снах.

V.

Чому така похмура ти сьогодні?
Про що так жалібно твій вітер шелестить
І стелються так низько-низько хмари,
Немов шукають над землею пари.

Ще по дорозі верби полохливі,
Нібй з коровгами процесія сумна...
Зробилась поля плащина рухлива,
Бо смугами по їй хвилює злива.

„Не можу я“... Кидаєш ти в зневірі —
„Шле старостів своїх огидливий Мороз!..
Він перерве мої дівочі співи
І спорожніють людські, чорні ниви“...

Ти кажешь тільки — „Спорожніють ниви“.
Ні, захолоне враз і серце там моє.
Коли зустріну я в зимі Мороза, —
В моїх очах йому блисне погроза.

Ми поглядом зрахуємось між себе —
Я — стомлений поет, Він — холоду король.
Та я пошлю огню палючу хвилю
І в серце з льоду тим огнем поцілю.

Мих. Жук.

ПОМСТИЛАСЬ.

оповіданнє [1]).

Валерій не розумів, що творилось з ним і в йому, та покірно хилив голову перед необхідністю. А вітер дужчав, свистав навкруги і злим чортом підсмішкувався над цею чудовою парою... Якийсь дикий жах вже залазив в груди, в самі кости і небезпека росла, ширилась, як стовп далекого дощу на небі в соняшну годину. Один ще мент і Дора Орестовна спасла його од божевілля... Тріпонулась, мов спокійний лист під дощем і... обвила своїми руками його шию, гарячими устами впекла його уста і палаюча, тремтюча припала своїми грудьми до його та завмерла... Почув він огонь її поцілунка, запах її рук і трепет тіла. Заревів, мов звір ображений і дико, злістно з силою штовхнув її в груди... Ніби зівялі стебла потяглись безсилі руки по його плечах і впали вдовж її тіла, а тіло хитнулось на місці і, як підрубана з одного розмаху молода вербичка, впало на землю. Побіг він од неї, щасливий своєю волею, визволений од наруги чужих, нелюбих пестощів і поцілунків... Од серця одлягло і... заспокоївся він... А невідома сила обернула ним і впав його зір на неї!.. Новий страх, страх за її життя охопив його, хитнувсь він в її бік, і вернувся до неї та кликав:

— Дора!.. Дора!..

Мовчала... мовчала, як чорна ніч навкруги...

Тоді підійшов ще ближче до неї, нагнувся і не було старої ненависти та огидливости до неї. Взяв руку — холодна... Приклав долоню до чола — холодна...

— Боже!.. що це?.. Я вбив її?.. — питав він пошепки і страх трусив ним.

І колотилось серце в смертельному жахові, і заметушився він.

— Кричать?.. Ні?.. дачі близько — може хто вчує?.. ні, не треба гласности... Дора! Дорочка!..

Мовчить... мовчить, як чорні свідки-сосни мовчали...

---

[1]) Поч. див. „Укр. Хата“ кн. № 1.

Почав тормошить її, підіймать голову, та вона, як нежива хилилась назад і падала на мураву.

— Що робить?.. ставало грізне, страшне, як Бог, силою своєї впертости, питання перед ним і не знав він нічого, був безсилий і нікчемний перед цим новим для його фактом. Думки путались в голові й нестявали до помочі а-ні раз. Якось випадково почав він рвать мокру траву і прикладать її до холодного чола Дори... Тер нею виски, тер руки і рощібав комірець кохточки, щоб не тиснув горла. А уста все кликали й кликали:

— Дора!.. Дорочка!.. Що з вами?.. Встаньте...

Здрігнула вона всім тілом і... тріпнула правицею...

— Дорочка, встаньте!.. Дора...

Груди знеслись високо до гори, піднесені широкою хвилею повітря, якого вона захопила тепер вільно. Потім тяжко зітхнула і розкрила очі, та спочатку блиснули білі, великі білки, а потім виплили з-під чола чорні зіниці.

— Дорочка, що з вами було?.. — радісно вже питав її Валерій.

— Ва... Валерій... — крізь зуби прогомоніла вона і силувалась піднестись, простягала руки до його і поглядом своїм просила, молила підійти і не так суворо поводитись з нею.

Валерій радий і щасливий, що страшне лихо пронеслось, стояв над нею на однім коліні і все прохав її піднестись.

— Дора Орестовна, піднесіться!.. Встаньте!.. Що з вами сталось? Нащо воно? — питав бо-зна що і підносив її голову, посадив, а щоб не звалилась вона на траву знов, то підклав під її голову своє коліно.

— Я полежу трохи... — прохала Дора. — Мені тяжко... — і хапалась за груди з болем і мукою на лиці.

Валерій все квапив її, все зривався, щоб бігти далі од цього страшного місця, од неї і всього, всього, що нагадує її.

— Ходім!.. Вставайте та ходім швидче до-дому... Скоро світатиме...

Ще через кілька хвилин вона за його допомогою піднеслась і пішли вони, мов ходили по цвинтарю дві скорботні істоти і шукали втрачене навіки своє щастя. Валерій з-охотою побіг-би, та їдке знання, що винен же він перед нею, втримувало його і робило спутником її. В голові будувались ріжні

пляни, випливали ріжні способи, щоб швидче позбутись її і хоч тепер в ночі, а втікти відціля, щоб ніщо незгадувало про минуле, щоб неможливим було повторення.

Прошли вони сажнів зо триста, як Дора Орестовна, важко дихаючи, припинилась біля товстої сосни і наче похилилась на неї. Така припинка обірвала зразу всі пляни Валерія і тупою мукою безсилости сповнила його серце. А тягти її далі не сила було, бо, здавалось, вона і йти не могла. Він став покірний долі і згодний вже зо всім.

— Валерій!.. підійдіть до мене, дайте мені вашу руку... — кликала вона якимсь глухим, непевним, тремтячим голосом.

Валерій підійшов і простяг їй свою холодну, мертву руку.

— Скажіть мені правду, Валерій, як ви відноситесь до мене?.. Тільки щиру правду... Мені треба це знать, мені необхідно її знать!..

— Та... та як я відношусь?.. Добре... — шукав слів, ловив своє чуття до неї, згадував свої відношення Валерій. — Та також, як і раніш... Ви мені по старому дорогі й милі... Я радий гарним відношенням між нами... І це не брехня!.. Скажіть правду, я-ж ніколи не заховував од вас своєї душі і не раз в тяжкі хвилини свого життя прибігав до вас за порадою?.. Я високо цінив в вас гарного, вірного, щирого друга і люблю вас, як товариша і друга...

— Ха-ха-ха!.. — диким реготом, реготом божевілля перервала вона його. — Не то!.. не того мені треба од вас... Мене люблять т а к нечислені люде... Як друга — мене люблять одинокі жінки, негарні чоловіки і не треба мені їх і їх любови... Валерій!.. Валерій, можна сказать тобі все?.. — благала вона, простягаючи до його руки. — Ти не будеш на мене гніватись, згнущатись з мене за мою правду?.. Я... люблю тебе... тебе Валерик, і хочу твоєї любови, любови не друга, яким ти завжди був для мене, не... не... а чоловічої любови... чоловічої ласки я хочу... Ха-ха-ха... здивувала?.. Чого так дивишся?.. не до лиця мені?.. — і реготалась, як божевільна.

Здавалось, чорні відьми святкували свій веселий празник і реготались по лісі хижим реготом. І моталась вона, ламала руки, звивалась мов гадюка од болю й муки...

— Дорочка!.. Дора, я-ж вас завжди любив і зараз люблю...

Проект памятника **Т. Г. Шевченкові** у Київі
художн.-скульптора **Ф. Балавенського.**

Вона кидається Валерію на шию, обвиває своїми руками і цілує його в лице, в уста і все приказує:

— Яке щастя!.. яке щастя, він мене любить...

Валерій стоїть ні в сих, ні в тих і перестрашено дивиться на це все і лякається щось казать, щось робить, щоб не було того страшного-попереднього і якось несміливо, глухо говорить, почувши оману в своїм поводженню, яке й спутало її.

— Дорочка, я люблю вас всетаки, як друга, а не як кохану дівчину... Я не...

— Мовчіть!.. Годі вже!.. — дико і страшно крикнула вона і зараз же заплакала. — Як друга... як друга... Боже! за що це?.. знов обманув...

Ломала руки, заходилась сльозами, істерично, безсило сміялась, а то хапалась за голову, за груди і все шептала: як друга... як друга.

Навкруги розлилась тяжка атмосфера безсилля, одчаю, обрáзи, темноти, мов стояла людина недалечко потоку лави і тяжкий сірнистий дух тиснув груди, гаряча лава своїм потоком грозила загубить навіки і нікуди було тікать, де спастись од лютої смерти.

— Нащо мені друг? Нащо твої дружні відносини... святі, чисті, дружні чуття? Не треба мені їх!.. Я жива людина, я така-ж жінка, як і всі, і я хочу грубої, чоловічої, земної, плотської любови... Я оддаю тобі все те, що є власне найкращого, найціннішого, як у жінки, і хочу од тебе одної ласки, одної хвилини, щоб в огні страсти спалить свою красу, своє дорогоцінне... Візьми мене!.. Згнущайся надо мною... а дай... дай мені один мент забуття в твоїх обіймах... Любий мій!.. бажаний мною... я хочу тебе!.. — і падає навколішки перед Валерієм, обвивається вкруг його ніг і молить і просить.

— Дорочка!.. Я не можу дать вам того, що вище моїх сил... Я даю, що маю... що можу дать... Встаньте!.. Заспокойтесь... Та нарешті я не розумію вас зараз... Що це таке?.. Ви-ж самі все так гаряче і моторно затикали писок тим, хто робив натяк на своє невпевнення в наших щиро-дружніх відносинах й тоді ще раз говорили, що я ваш т і л ь к и друг... А це що-ж таке?.. Де ваша послідовність, де чесність?..

— Чесність... послідовність?.. Вам цього хочеться?.. Вас страшить знищення цих сліпих догм?.. Це ви, котрий стоїте вище тих святих традицій нашого суспільства, котрі ламають, калічать природу людського духа — говорите це?.. Ви, котрий красно говорите, не можете зрозуміть мого бажання і бачить в йому тільки чисту, одверту душу і її красу?.. Чесність?.. Я безчесна, я оддаю вам все тіло, котрому давно оддала всю свою душу, всі свої помисли, тому, ким жию тепер... Ха-ха-ха!.. смішно вам це чути?..

— Не смішно, але я не люблю вас плотською любовю і тому взять од вас нічого не можу... Я завжди говорив, що тільки обопільне кохання чоловіка й жінки освящає цей акт природи, але не іначе... Інакше, це буде бруд, мерзота... наруга!.. А знущатись з вашого чуття, вашої любови, вашого тіла я не можу, не маю на це права і потреби... Не вимагайте його од мене!..

— Та я люблю вас... люблю і віддаюсь вам вся... беріть моє тіло, допчіть, брудніть та... та дайте мені одну хвилину радіти, що ви були моїм... Валерчик!.. — молила цілуючи його коліна, його ноги...

— Ні, ні, ні!.. — махав рукою Валерій і одбивався од неї. Вирвавсь і одійшов скілька кроків...

— *Ви* мені потрібні!.. — крикнула вона, стоячи навколюшках. — Права боїтесь?.. Ха-ха-ха!.. Згадаєте-ж ви ще мене!..— й дужа, сильна, спокійна стала на ноги, а через хвилиночку захиталась й простяглась на траві непритомна...

Це було забуття на коротку хвилину. Валерій боявся підійти і торкнутись її. Він жахався її божевільної страсти... Вона прийшла до себе... Усмішка скривила її уста і все обличча, тоді тоном глузливости прогомоніла:

— Ви не скористувались моєю непритомністю, не торкнулись мене?.. Ви мене ненавидите?.. Ох!.. кг-г-г... — промимріла Дора крізь зуби й тихо заплакала тут, на землі.

Сльози обрáзи, гіркі, горючі сльози текли з її очей і плакала вона над своєю красою жіночою поруганою неувагою коханого чоловіка.

— Ви любили коли-небудь жінок, — питала далі, не одймаючи рук од заплаканого лиця, — чи зараз любите?..

— До цеї пори я закохувався тільки, а зараз люблю, — одмовив спокійно Валерій.

— Ааа... так?.. — піднесла Дора Орестовна голову і здивовано глянула в лице йому. — Це инше діло... А я, ваш друг, й не знав про це... Прошу-ж вас, забудьте це все назавжди і будемо по-старому тільки друзями. — Вона стала на ноги, оправилась і ще запитала: — Добре?..

— Добре, добре!.. — радісно згодився Валерій.

Чорний, чужий ліс переказав ці слова кілька раз і, здавалось, з непевністю, з тремтінням в голосі...

III.

. . . . . .

...Тільки друзями?.. Назавжди?.. наче зважував Валерій ці давні її прохання, які живими стояли зараз в його спогадах. Та дійсно вони не були давними для його, бо оце зараз, в перший раз зрозумів ці питання так, як повинно їх розуміти. І спогадав Валерій ту безмежну радість, з якою сказав тоді: добре, добре!.. і жахнувся цих слів, бо були вони пустими звуками, були тим якорем спасення, котрий закинув тоді він в її обурене серце.

— Це виходить не так?.. Це вона заслонила тоді цими словами свою ненависть до мене, до її зрадника-баламути... Вона-ж не могла, та й хто може, забути, заспокоїтись тут тою обіцянкою, що любить він другую?.. Ні!.. Вона заховала в собі своє чорне чуття, свою помсту і... помститься ще мені... Може з тим оце вона й прийшла?..

І Валерій вже був в цьому певний, певний без суперечок і повний страху перед неминучою помстою, лихою помстою ображеної дівчини. Покірний своїй думці він наче втратив в одну мить витревалість духа і безвольний вже витягав шию під удар блискучої сокири.

— А я знаю про що ви зараз думаєте!.. Знаю... знаю... — говорила Дора Орестовна і наче насміхалась з мовчання Валерія.

Схиливши свою гарненьку головку до правого плеча, вона лукаво всміхалась, світила лихими оченятами й кокетливо гризла пазурець на маленькім пальчику правиці.

Валерій дивився безнадійним, перестраженим поглядом на неї спокійну і ще більше лякався її безжурного, здавалось, безоглядного сміху та тих захованих думок, з якими вона прийшла сюди і зробила натяк на них.

— Сказать вам?.. сказать ваші думки?.. — з довгими павзами питала Дора Орестовна і пильно слідкувала за тим, як мінилось його обличча. — Ви... спо... га... ви згадали „Надсонову долину"!.. — одгадала вона думки Валерія і цим струсила його істотою, як смертельний жах трусить провинником після читання присуду.

Підніс Валерій погляд на неї з мольбою прохання не ворушить цього та нечутні слова не долетіли до неї.

— Я помічаю, що вам не хочеться, щоб я згадувала про це... Вам, котрий так геройськи-чесно обходився зо мною безче-сною... Вам може дивно, що я, котра просила не згадувать цього ніколи, котра кидала під ваші чисті ноги своє брудне бажання, — тепер сама говорю про це?.. Не дивуйтесь!.. На землі не можна нічому дивуватись, бо дивуються тільки сліпі та безглузді... Та чого-ж дивитись на мене такими очима?.. Не бачили?.. Ха-ха-ха...

Вона готова стрибнуть зігнулась в каблучку і в один мент була поруч його на постелі. Здавалось, лукава змія непомітно вповзла за пазуху і ось-ось віллє свою смертельну отруту в серце. Валерій інстинктивно подався назад, посунувся од неї далі під стіну та чекав, що зробить вона з ним. Дора Орестовна притулилась своїм личком до його лиця, рукою гладила його по щоці і казала:

— Валюнчик! маленький мій хлопчик... гарний, чеснній, послідовний... Він зостався моїм щирим другом, моїм першим товаришом... Він мене любить, любить?.. і я-ж його люблю, люблю над усе в світі, так дужо, так палко, що задушу його в своїх обіймах, що спалю огнем своєї ласки... І він... він обережно одштовхне мене од себе своєю любовю до другої, він буде тихенько оповідать, гордувать передо мною своїм щастєм кохання, буде з ласкою коханця шматувать моє покраяне серце і поливать їдким сміхом задоволення завойованного раю... Він добрий?.. Він любить мене, як друг?.. як перший друг мій!..

Дора гладила його руку, тиснула її тверду, холодну в своїх гарячих, мнякеньких і говорила, говорила повільно, наче підчікувала того враження, яке, вона знала, мали зробить ці слова... Говорила з ласкою в голосі, наче гладила по душі дорогим оксамитом, а отрута глузування, отрута гіркого слова текла чорною течійкою до серця Валерія і труїла його спокій, його рівне, товаришське відношення до неї. Він помічав, як дубіла його свідомість, як серце сповнялось холодом і замикалось од її поглядів. Дора Орестовна чула, як бажання помсти п'янило її і сама собою плила з душі отруйно-глузлива балачка:

— ...і він буде мене цілувать... я певна, буде! буде! як цілував труп своєї бабуні вторік, бо інакше мила взнає, почує на устах присутність чужого поцілунка і не дозволить лизать її ноги, пестить її жіноче тіло... Він збудує мені прекрасний за́мок, блискучий, геніяльний за́мок... брехливої зради і назову я його своїм Сольнесом чесної брехні і війду туди я, щоб прокляти час своєї зустрічі з ним, та щоб вбить своїм оповіданням його милу про красу душі її коханця... Радій, скажу, радій! він вірний тобі, бо одрікся моєї ласки, щоб взять твою, бо одіпхнув моє тіло, щоб заволодіти твоїм кращим!.. Моя душа не подобалась йому, не чесні, по його, були мої вчинки, а чесний, правдивий він в тих тісних кайданах, які скувала й наклала ти на його своїм коханням... Радій, радій-же своєму прекрасному коханцеві!.. Маєш його найкращим — в своїм осліпленню, найщирішим — в свому незнанні, найрозумнішим — в задоволені нікчемністю... Радій і пишайсь ти, найщасливіша коханка на землі!.. Ха-ха-ха!.. ха-ха-ха!.. ого-го-го гоййй...

Красномовність її ненависти та злоби обірвалась і змінилась божевільним реготом і далі істеричним плачем роспуки та одчаю. Обличча затулене долонями рук безсило падало йому на груди, на коліна, а то мов гумовий мняч підстрібувала вгору силою конвульсії. Плечі од нутряного плачу тремтіли, мов у лихій пропасниці. З грудей без її волі й бажання зривався крик безсилля повернуть втрачене, крик почуття, що перехопила вона через край в своїх глузуваннях з його і цим вона не знищила його, не посміялась тільки злістно з його кохання, а й розворушила свою болючу рану, яка, ясно було, не зажила ще, яка жевріла й мучила, мучила без перестанку.

Коли-б був протест з його боку, коли-б чула вона, що її слова палкої ненависти й глузування падали на серце йому, мов краплини розплавленого металу і випалювали там навіки ті слова помсти, які вона принесла сьогодня йому, то тоді щастя було-б в її руках. Вона була-б тоді задоволена назавжди, назавжди почула-б себе героєм-переможцем, та... Та він мовчав...

Змучене хворобою і цею подією лице його було бліде, сіре, як руда земля, на якій ніколи не одбивається мука многовічного життя. Очі були щільно затулені, а довгі пальці, мов палі високого частоколу, обстали вкруг уха та захищали його од дратуючого нерви зойку та плачу. І мовчання Валерія здавалось Дорі Орестовні чимись страшним, зловіщим. Здавалось, лютий звір припав до землі, прикинувсь байдужо-мертвим, щоб виждать найкращу хвилину для свого нападу на перестрашену жертву і запустить гострі пазурі в тремтяче серце її. Ще хвилину, другу такого становища й чекання і загляне тоді в обличча її червона пика божевілля і роскотиться, мов грім по небі, дрібними камінцями сміх безглуздя, сміх обірваної назавжди надії...

— Валерій!.. — несміливо, глухим, знеможеним голосом кликала Дора Орестовна його.

Мовчить... Не ворушиться, бо впало серце його в глибоке провалля і стала кров в берегах своїх...

— Валерій!.. Валюсік!.. Валюсік... милий, дорогий!.. — кинулась вона наче зо страхом втрати цієї і останньої хвилини й почала одривать його руки од лиця, прохать одкрить очі і вимовить хоч єдине слово.

Він мовчав і одборонявся од неї, а тоді раптово зірвався з постелі і підійшов до столу.

— Тікаєш?.. тікаєш од мене, боїшся щоб, бувало, не наградила тебе нелюбим поцілунком, щоб своїми гидкими, нечистострастними устами не скаламутила твоєї криштально-чистої душі, щоб плотським огнем роспусти не запалила твого дитяченевинного тіла і щоб не согрішив ти з тою, котру нелюбиш... Так, так і повинно бути!.. Хорони свою чистоту, захищай свою ціломудреність для тої щасливої, котра згодиться стати з тобою на рушник... Ха-ха-ха!.. Це ті прославлені передовики,

ті нові моралісти, котрі своєю вільно-могучою рукою зламали тісну, забруджену довгим життям клітку узької, чадної моралі міщанського загалу, щоб з вільною піснею на устах про царство щасливого, свобідного „я“ збудувать чудово прекрасний храм нової моралі без пут і кайданів, без перешкод бажанням людської природи, без с в о ї х жінок і с в о ї х чоловіків... Вітаю вас, мій впертий борець за свої переконання і... бувайте здорові!.. Вже, здається, пізній час?.. О-о-о!.. Пів першої!.. і коли це час збіг?.. Я йду!..

Дора Орестовна глянула на годинничок і похапцем кинулась одягатись. Валерій нерухомо стояв біля столу і дивився на неї та вже не зо старою байдужістю. Останні слова, слова несправедливих докорів вразили боляче його серце і він хотів, там, в глибині серця хотів, одплатити їй чим-небудь. Мовчання, яким він лютував її і бесилив, здавалось, було вже замало. Треба щось таке сказать, зробить, щоб знищить, щоб одібрать в неї радість перемоги над ним, вирвать з її рук щастя помсти...

Дора Орестовна проворно одягла ботити, легко і без тупотіння підбігла до дзеркала і одягала шапочку з пір'ям, яке знов, та ще з більшою заклопотаністю шептало їй на ухо свої останні спостереження. Приколовши шапочку, вона повернула голову і через плече всміхнулась йому, наче радіючи тому, що лишає його тут самого, хворого, збитого з ніг, заболоченного неправдою, опльованного... Одягнула вона й шубку та почала застібатись, як Валерій сміло й твердо підійшов до неї і взявши її за руку почав просить зостатись ще на годину.

— О ні!.. ні-ні-ні!.. ні за-що!.. половина першої... дома будуть ждать і турбуватьсся... Вже всюди по театрах скінчились вистави так що-ж я скажу батькам — де була?.. Неможна, неможна... У подруг я ніколи так довго не засиджувалась, та і виявиться правда, коли я зішлюсь на це...

Дора Орестовна шукала такої точки, на яку можна було-б безпечно спертись і виправдить в очах стурбованої матері свій вчинок, негарний, як сама почувала, вчинок.

Валерій вперто, з предательською ласкою і проханням стояв на своїм:

— Зостаньтесь!.. ще на пів години, зостаньтесь...

Більш пильне око могло-б помітити всю, заховану під цим проханням, небезпеку, але Дора Орестовна, котра зразу згубила погорду переможця над своїм ворогом, котра вже була підкуплена його навіть і нещирою ласкою, не чула вже нічого і рада була летіти за ним, як летить метелик за привабливим огником в пітьмі.

— Та не можна-ж!.. — опиралась ще трохи Дора Орестовна. — Нарешті, чого-ж мені й зоставатись з вами, коли ми вже договорились до краю... Власне кажучи, я сказала вам все, а ви мовчите, ігнорується мою присутність з вами... Буде!.. Чого це я?.. Вже й так наговорила вам стільки всього, що ви напевне подумаєте, що я, або божевільна, або до безтями закохана в вас... Ха-ха-ха... Знайте, що ні першого, ні другого немає... Я здорова і посміялась з вас так, як тільки мені хотілось... А зостатись я не зостанусь ні-за-що в світі... Мама мене й на поріг тоді не пустить... — і сміялась Дора Орестовна, щоб заховать ніяковість останнього.

— Дора Орестовна!.. Я повинен вас дякувать за щире признання в свому заміру, який ви залюбки виконали як найкраще... Дайте-ж тепер й мені можливість виконать свій, дайте й мені... посміятись над вами так... як я хочу!..

Останні слова Валерій вже прокричав... Голос його тремтів од глибокого обурення і весь він трусився, мов в пропасниці. Руки рвали якісь папірці, а очі кидали искри і блукали по кімнаті.

Дора Орестовна спочатку перестрашилась цього викрику, але далі взяла себе в руки і наче спокійним тоном казала:

— Ви-ж годні?.. Ви маленький хлопчик і строгий мораліст?.. Та вам на це не вистачить одваги!.. Нарешті, що скаже вам ваша мила, котра, я певна в тому, буде все це знати?.. Стидайтесь, прекрасний Іосіф!.. А я всетаки зараз йду!..

— Чого вам квапитись?.. А то...

Валерій прожогом кинувся до дверей і запер їх на ключ, а ключ поклав у кишеню.

— Не хотіли зостатись раніш по добрій волі, так тепер попросіть мене красненько, щоб я одімкнув вам...

— Це-ж насильство!.. — запротестувала Дора Орестовна глухо, з переляком.

— Ні!.. це не насильство, а одно з тих „непредвіденних обстоятельств", котрим користуються в завзятій боротьбі. На цей раз воно випало на мою долю і я ним користуюсь, а коли-б випало на вашу, то й ви певне не випустили б його з рук...

— Ви певні, що я не буду кричать?.. Так спамятайте, що мене жде дома...

— Смішно мені це чути од вас... Людина, котра з таким пафосом і погордою кидала мені в лице обвинувачення в тім, що я одно кажу, а друге роблю, що в мене немає й на гріш щирости, а лише один гидкенький страх перед дужчим, тепер сама не краще поводиться... Ви-ж вільна людина?.. Ви-ж не лічитесь з тим присудом, який накине вам стара, порохнява мораль?.. Так чого-ж боїтесь, коли ходите по правді?.. Нащо кладете сама перешкоди своїм бажанням?.. Де ваша воля, де право прокурора?.. Немає його в вас!.. Нема й не було, тим-то візьміть свої громоносні промови назад, бо вони мішура, пусті слова!.. Ви сміялись над моїм коханням, над тими путами, які воно накладає... І вам смішні вони?.. А пригляньтесь-но до себе, що ви в тих кайданах, та ще в більш ганебних!.. В нас є взаємність... чуття любови дає нам де-які права так воно-ж вимагає де-яких обовязків... Де права без обовязків, там тиранство, там один їздить на другому!.. Наше становище — зовсім нормальне становище. А ви йдете глузувать над тим, котрий одштовхнув ваші жіночі домагання й не соромитесь тої наруги, яка з цим впала на вас?.. Та мало цього!.. Ви його кохаєте і тим несете найганебніші кайдани свого безсоромного чуття!..

Що, що?!.. Я кохаю вас?.. Мовчіть!.. не смійте цього й думать... Це брехня!.. — вона тяжко, як важкий сніп жита, похилилась на постіль і затуливши долонями вид, впала лицем в подушки.

Валерій стояв перед нею і спокійно-байдужим тоном говорив:

— Я не одіймав у вас права говорить?.. Так?..

— Я не хочу слухать!.. — прошепотіла Дора Орестовна.

— А про це ви мене також не питались... Що вам треба було сказать ви сказали без заборони з мого боку, не робіть-же

насильства наді мною... Так!.. Ви по-давньому кохаєте мене і даремні ваші одмовлення!.. Це видно, не сперечайтесь!..

— Ні-ні-ні!.. я ненавижу вас... — прогомоніла Дора крізь зуби, натискаючи на склад „ви“ і вся тремтіла од голови до ніг.

Це була нервова пропасниця.

— Нена-видите мене?.. За-що?.. — зовсім другим, наче ніжним, дитячим голосом співчуття й ласки перепитав Валерій її, сівши поруч з нею на постіль. — Мене?.. мене, котрий завжди говорив вам єдину правду?.. Та побійтесь Бога, коли є він у вас!.. Дорочка!.. Дора, гляньте на мене, їй-же Богу ні за-що на мене гніватись і ненавидити!.. Та послухайте мене...— він одіймав обережно її руки од лиця і заглядав у вічі.

— Йдіть од мене!.. Не мучте мене!.. — благала вона кріз сльози.

— Я-ж хочу дізнатися, за що ви мене ненавидите... За що ці прикрі докори, гіркі обрáзи... Ну, буде!.. гляньте на мене... Дорочка, не треба дутись, не треба гніватись бог-зна за-що... Ну, вередлива дівчинко, глянь мені у вічі — пристав Валерій з проханням до неї.

— Одійди!.. одійди, не муч мене... за що це... нащо?.. — і зуби Дори скрежетали, а тіло хилилось до подушки, назад.

— А то й справді... на що це?.. на що ця мука, зайва мука?.. заспокойсь, моя нещасна страднице!..

Валерій брав Дору Орестовну за руку, ніжно, ніжно гладив її, тулив її до свого лиця, до уст, до чола. Просовував в рукав свою руку і лоскотав голі до ліктя руки її і дихав на них теплим духом. Вона здрігалась, наче пручалась, а далі тиха й покірна лежала, мов прислуховуючись до того, як тепла течійка ласки текла од рук і далі по всім тілі. Здавалось, вона поринає в теплий купель, холод з тіла виходить, вступає місце чарівній, приємній теплоті. Бажалось затулить міцніше вії і лежать нерухомо, щоб не згубить ні одної зміни в цім морі щастя. Валерій од руки перейшов до шиї і легенько водив пальцем по під-підборіддя, перламутовим гребінцем чесав її голову, торкався уха і чола. А то нагнеться низько, низько до її лиця, так що чутно стає його подих і шепоче на ухо:

— Дорюсік!.. гарний Дорюсік, забудь, мила, все і ніжно обійми мою шию, притули до своїх грудей... Скоро... ну, ско-

БІБЛІОТЕКА ХАРК. ТОВ.

ріше!.. Ми будемо щасливі, будемо сміятись над всім і над своєю ненавистю обопільною... Очаруй мене своєю ласкою, зігрій своїм поцілунком і словом своїм освіти цю тьму, яка нависла наді мною... Ти-ж бо любиш мене?.. Любиш, любиш... я знаю... знааа ю це...

І сбережно одколов її шапочку та одклав на сусідній стілец. Брав лівою рукою вкупі з подушкою її голову і колисав, колисав, шепочучи на ухо звабливу казочку кохання. Вона лежала і з кожною хвилиночкою слабшала її впертість, більш покірною була його вибадливим ласкам... Рощібнув її шубку і несміливо поклав руку на талію. Здрігнула Дора Орестовна. Здавалось, образа була для неї в цім рухові його, а приємно було, обуритись не сила і... мовчала. Рука Валерія пестила її тіло, посовувалась все вище й вище і ось лягла на груди її...

— Лиши мене!.. нащо знущаєся з мене... — молила Дора Орестовна, — ти-ж не любиш мене?.. любиш иншу?.. Правда?.. скажи правду, правду мені треба знати... скажи, мій любий, молю тебе, дай мені одну правду... — зривалась вона з подушки і благала правди, бо чомусь була малюсенька надія, що він вже не любить ту, далеку, другу...

— Люблю, люблю тебе... ти-ж бачиш?..

— Нащо смієшся зараз, завжди?.. Нащо муки завдаєш без кінця?.. Скажи правду щиру... правда не вб'є... Голубе білий мій!.. щастя ти моє...

Дора Орестовна піднеслась на лікоть і з благанням дивилась в його очі, душою вся линула до його і, здавалось, невисловлюючись казала: бери своє щастя, не цурайся його, бо крім його немає другого... Ще хвилина й охопила його за шию своїми руками, заплела їх там, з-заду і хилила його голову низько, низько. І клала на подушку близько своєї, мов мале дівча, лягаючи спать кладе на-ніч поруч себе свою ляльку.

— Ну скажи-ж мені, мій славний, тихесенько скажи на ушко свою правду, чи любиш ти мене?.. Скажи як та, друга, що перехопила моє щастячко...

— Що-ж тобі казать?.. — зірвавсь Валерій при спомині тої другої, коханої... — Я люблю її, люблю і тебе...

— Як, двох разом?.. і мене любиш?.. — і схопилась Дора Орестовна, щоб од радости обсипати його лице поцілунками, мов темна нічка обсипає краплинами роси, квіти землі.

Валерій помітив її бажання і рукою затримав її пориванне.

— Її, як першого друга і свою єдину любов, а тебе... — голос його був холодний і бренів, мов сталь, обуренням, страстю... — ...А тебе, як свого першого ворога, над котрим кортить помститись... Ти сміялась надо мною, тепер-же посмійся ще і над собою... і покинь цю ролю, ролю ображеного неправдою местника... Смішна вона...

Валерій злетів з постелі, в один мент одягнувся і вклав ключ в замок.

— Прощай!.. подзвониш дворника він одімкне тобі ворота і випустить на вулицю...

Одімкнув двері і вийшов з кімнати, не вважаючи на приказ лікаря — не виходить на холодне повітря. Ніч була темна й холодна... На небі а-ні зірочки. Чорні, суворі хмари повільно плили по небі... В-ранці, певне, буде сніг... Валерій стомлений пішов у садок, де довго ще блукав по коліно в снігу...

Не скоро зрозуміла своє становище Дора Орестовна. З великими очима, очима божевілля вона піднеслась з постелі, мовчки глянула на двері, куди вийшов Валерій, обдивилась навкруги себе по кімнаті і тоді тільки, заломивши руки над головою, заголосила глухим плачем. Якесь темне, глухе, болюче почуття сповнило груди і не сила було його зрозуміти, виплакати. Бажалось вирвати саме серце, котре вже у-друге опаскудило її істоту, котре, само сліпе, нерозумне, завжди тягне до наруги й обра́зи. Глухий одчай стояв перед нею, порятунку не бачилось, вихода не було. Але тут блискавкою сяйнула щаслива думка: тікать відціля!.. І похапцем, наче тікаючи од якогось страхіття, вона одяглась і вибігла на двір. Нервовою рукою потягла кілька раз дротик, що був протягнений до дворника й полохливо задзвонила... Страх і сором обхопив її... Страшенно нехотілось бачить кого-небудь, а ще більше, щоб її бачили, та... задзвонила ще раз, ще раз... Ждать не сила було... Вийшов дворник і, одмикаючи ворота, сопів і бубонів під ніс: шляються отут гидоти, а ти вставай на зорі й одмикай... чесні люде всі ще сплять...

І якою-ж гидкою здавалась вона сама собі... Свідомість цеї гидоти мучила і давила її. Мріялось про ті щасливі часи, коли душа була покійна і коли свідомість пишалась своєю чистотою, своєю невинністю... Хотілось, Боже, як хотілось забути цю ніч з її пригодами, забути все і по-давньому жити покійною, щасливою, як запашна квіточка у полі.

— Та і що я таке зробила?.. за-що совість мучить?..

„Гидота, гидота“ — переказала якось машинально Дора Орестовна ці слова дворника і жахнулась. — Він, оцей брудний дворник, обізвав мене гидотою!.. Боже, невже-ж я гірш од його... — серце боляче стискалось, сльози котились з очей, в грудях закіпала ненависть, а свідомість все вичитувала її мораль. Знесилені ноги не йшли, підгинались, голова боліла й хилилась...

За рогом стояв звощик. Дора Орестовна гукнула його, він підніс голосу, зацмокав і під'їхав до неї. Їхала і все маріла про те, як закутається в теплу ковдру і буде спати в чистій, любій кімнаті, котру вона називає: моя.

Павло Богацький.

---

* * *

Душа болить від кожної розлуки:
Чи їдеш ти на день, чи рік.
Ти не моя н а м и т ь — і муки
Мене душитимуть весь вік.

Ти десь всміхнешся, стиснеш руки —
І ці хвилини н е м о ї;
В душі від їх сліди розпуки
Не змиють сльози всі твої

І чим вернуть тебе такою,
Яку я вимріяв колись,
Якій вінки в душі плелись —

Не знаю я... Нема спокою:
На зраду ще немає лік,
Й не буде їх во-вік, во-вік!

М. Шаповал.

*
* *

З вами буть і вам сміятись!
Все творить, що зветься жить —
Веселиться, притворятись,
А самотно сльози лить?!

З вами жить — себе двоїти
Плазуном стрибать, кричать,
Своє серденько гноїти
Й вас з усмішкою стрічать!..

О, нащо-ж тоді дивитись
В ясно барвні небеса,
Плакать, вірити, молитись —
Вже-ж минулись чудеса!

Піду в гай та привитаюсь
З тихим шелестом беріз, —
Ним без вас я упиваюсь,
Хоч самотно та без сліз...

Ол. Неприцький-Грановський.

* *
*

Своє серце я втопила
Опівночи
В синім морю, — а те море
Твої очи.

Море взяло скарб любови,
Синє море,
Мені-ж свого дать не хоче.
Горе, горе!

Ти безжурний і веселий
Як та річка,
Мені-ж в тузі день минає
Й темна нічка.

Ой, втопила я на віки
Свою душу;
Хоч як серце рвесь від болю, —
Любить мушу.

Марія Петрушевич.

НА СУЧАСНІ ТЕМИ.

З літературного життя на Україні за р. 1910.

Навіть та людина, що біжить вперед — по шляху прогресу — не може иноді не оглянутись назад, бо все таки життє завжди позад нас: там ми жили, відчували, страждали чи раділи. Це все річі і явища реальні, а тому і дійсно звязані з нами. А попереду? Там уява. Там те, чого ми не пережили, не звязались з ним, а тому воно нас мало торкає; мало впливає на нас мрія в той час, коли ми наповнені конкретним життєм, живим чуттєм.

І мистецтво, що виявляється в óбразах, цеб-то річах конкретного змісту, являється перед нами діяльністю спомину. Який образ більше живий? — Пережитий. І ні одна пісня, оповіданнє або-що — ні що инше, як реставрація (відбудуванне) пережитого, минулого. Мистецтво — це наша минувшина, історія нашої душі, від її молодости до занепаду і смерти. Кожний з нас переходить цей фатальний цікль. Кожному з нас цікаво чути голос, що зазначує — в якому місці своєї життєвої орбіти ми знаходимось. Коли ми вийшли з нічого, то наближенне до цього вихідного пункту і є закінченнєм нашої карієри. Таку еволюцію переходить людина (індівідуальне народженнє і смерть), гурт людей, суспільність, певний тип життя, цеб-то покоління. І коли ми ближче придивимось до мистецтва, цеб-то до конкретного виявлення творчости людської, то і в йому можемо знайти фатальну линію, по якій іде молода індівідуальність чи спілка індівідуальностів, об'єднаних духом часу, звичаями, певною культурою, належністю до певних типів життя. В йому ми знайдемо те, чим люде жили, чим кожний з нас жив і живе.

Мистецтво показує нам... нас самих.

І коли ми схочемо в якийсь певний момент зібрати окремі документи мистецтва, розложити їх в певному порядку перед собою, розглянути їх — то одержимо збірне вражінне пережитих вражінь, знову в певному змислі переживемо своє

життє, повторимо своє минуле. Така вже природа наша людська, що живе тільки минулим, а про будучність хіба безпомічно фантазує.

І от коли наступає така формальна межа, як кінець календарного року, то і родяться так звані „огляди". Кожна людина голосно, чи в повній тиші своєї душі, окидає минулий рік оком, робить якийсь підрахунок, — тому й ми думаємо написати щось на мотів „огляд літератури", літератури рідної, української. Зробимо маленькі мандрівки в сферу творчости замітніших і новоявленних письменників наших, одмітимо пункт на їхній орбіті творчости — де лише застукаємо: чи біля вихідного пункту, біля джерела, чи може де „на шляху поступу", чи знов біля вихідного пункту — але з другого, вхідного боку.

Критик те ж має право творити певний образ минулого. Це його художній обовязок, творча місія чи щоб то.

Чим жили ми в 1910 році, яка література, чи ліпше — лектура займала нас і домагалась уваги? Які обіцянки-цяцянки розвішувала на своїй ялинці в початку року і які справді дала нам? Словом, який художній образ (чи маску) ніс на собі минулий рік?

I.

Наша література в минулім році продовжувала свою руйнуючу роботу, яку розпочала виразно вести зараз-же, коли позначився крах визвольного російського руху. Можна з певністю сказати, що визвольний рух **визволив** нас, як і росіян, від тієї нівеляційної, дужої течії, що з моменту розбудження незадоволення проти деспотизму займалась однією думкою, горіла одним полум'ям: організувати, звязати ріжні елементи в одноцільну, компактну масу і попровадить її на останній бій з ворогом. Ця нівеляційна акція збирала до купи усіх свідомих і несвідомих ворогів пануючого деспотизму, намагалась в кожному незадоволеному роздмухати пожежу протеста, організувала, шикувала, рівняла в ряди, подвоювала їх, витягала в похід, заводила страшенну моральну дісципліну, яка в своєму деспотизмі могла сміло конкурувати з деспотизмом пануючих.

Моральна дісципліна, цеб-то гніт, авторітет неофіціяльних законів був остільки жорстокий, що найменша ініціатива чле-

нів цієї визвольної корпорації каралась як „зрада", „буржуазність", „декаденство" то що. Причім страшні прокурори, — партійні паламарі і начотчики, — виявляли свою караючу власть не менш консеквентно, ніж офіціяльна прокуратура. І витворилась у визвольному таборі така ж неволя, як і в пануючому, хоч на словах і зовнішніх виявах генерали визвольного війська заявляли голосно про непоборну свою силу, про їх єдино-вірний, певний, вічний лад життя, про бойовий „патріотичний" настрій їхнього війська, про готовність кожного вмерти за їх „сугубоє алілуя", а справді...

Як патріоти офіціяльного отечества кричали „шапками закидаєм!" нахабного японця і дістали жорстоку відповідь і непоправний вічний сором в війні з японцями, так і визвольні генерали з своїм „многомілійонним" військом оскандалились в період своїх „воєнних дєйствій" 1905—6 року. Аналогія ця зовсім не штучна.

Пригляньтеся до нівеляції людських душ в офіціяльному отечестві, до внутрішньої його деморалізації, яка і стала головною причиною манджурського скандалу; пригляньтеся також до нівеляційної ідеології визвольного руху, до внутрішньої його деморалізації, розкладу — і ви побачите фатальну спільність. Бездарні генерали там і тут, нелогичні вчинки там і тут, безпричинне галасуваннє „ура" там і „геть" тут, інтенданти там і зрадники-провокатори тут, офіціяльні патріоти там і такі-ж тут, там Куропаткіни, тут конспіратори. Гніт там, гніт і тут, шибениця там — революція тут, конфіскація там — експропріація тут, арешт там — арешт тут!

„Мечем воюеш — од меча згинеш!" стояло momento mori і справдилось.

Коли в загально-російському житті ця аналогія була в одній формі, то в нашому, українському, була вона без форми.

„Народні святощі" наших визволителів і — незнаннє цих святощів, „народ" — і свій шлунок, етнографія — і незнаннє меж своєї території, українська мова — і орудуваннє російською, національна школа — і „чистий великоруський прононс", для народа всю душу — і остання свита з народу, реалізм, демократимз — і передражнюваннє народа по-панському і т. п.

І ось 1905 рік. Російська революція привезла нам в кареті „свободу українського слова“ — воно оказалось в проекті, в потенціялі... А у нашому визвольному війську під україно-фільською панською командою панує „моральна дісципліна“: всі мусять плакати про народ, бідкатись, нявчати по закутках про свою любов, — а справді вийшло одно глупе нявканнє на нівеляційні теми. Як плід українського нівеляторства з'явились у нас сварки, так зв. „бажана діференціація“.

Зрабована людина, во імя якої буцім „боролись“ нівелятори, запротестувала.

З цього народився індівідуалізм в нашій творчости.

Розуміється, що коли голодна людина зсість багато, то захворає; так і з нашим індівідуалізмом: зірвався він з налигача і вдарився в ексцеси — то його захопила з головою „проблема пола“, то гіпнотизм, спірітизм, то чернецтво, то ще якісь „горді пози на верховинах самотности“, то невгамований естетизм „краківських естетів“, вуличних обірванців, то „гріховна муза“ поцупила в „вертепи бентежні“ і забалакала як повія.

Дуже зголоднілі кинулись несамовито на хліб, напхались до нестяму і захворали. Довго-зневолені, шукаючи волі, накинулись на все, що здибали на шляху, як ті мужики, що розбивали панські маєтки: б'ють панів, топлять цукор у воду, палять сіно, розбивають ні в чім не повинні роялі, зрубують і топчуть роскішні фруктові дерева — замість того, щоб користуватись розумно цими благами.

Бунт для бунту!

Це все показує, що учителі нового життя ніколи не були людьми, а лише ченцями-начотчиками, а послідовці нових наук — не були розумними учениками, а рабами.

От і в нашій літературі зазначилась ідея протесту проти нівеляції — індівідуалізм, який розвивається поки що в ненормальних формах просто через те, що старі паламарі чіпляються судорожно за свої права „служителів дійснї ідейности“ і випадають з пардону, бачучи, що „вѣрующіе“ сплять у їхній церкві, або просто тікають з неї за прикладом більш відважних ідеологів бунту для бунту.

Минулий рік — рік розлому в нашому українському суспільстві.

Старечими устами кидають дикі прокляття наші „старі“ на адресу „інако-мислящих“ молодих. Шавкають синьо-жовтими губами охранителі української печі, метушаться, зносять до купи всі свої „національні святощі“, служать сами собі молебни (на панахидні мотиви), вихваляють свою самоотверженую працю і це все не для підвигнення справи, а для демонстрації перед „молодими“, для того, щоб покорить їх, осліпить своїми полинялими одежами вуличну юрбу і в неї за голосні слова купить дешевих оплесків. Пускається в ход вся патріотична машина: злість, підступ, нахабство, цітати з библії і семинарського требника, з жарґону хуліганів і насильників — і це все для того, щоб осоромити молодих, а не для підвигнення справи.

Словом, вічна комедія не сходить з кону життя.

І одно в цьому втішне, що єсть у нас хоч не Мазепи, так Петрики, хоч не генерали, так протестанти, хоч не патріоти, так робітники, хоч не прапорщики так бомбардіри. Кадр „молодих“ висуває на кон своїх поетів, белетристів, критиків, борців проти „духа запустенія“, що окутує життє, повзучи з табору старих.

І треба привітати протестанську працю нових елементів загалом, принціпіяльно, хоч ми і не можемо цілком підписатись під їхніми протестами і векселями, які вони пред'явили до життя і „старих“.

Треба привітати індівідуалізм українського мистецтва, бо тільки він витворить нові кадри борців за Україну, він витворить нове інтелігентне поколіннє, що — хоч не хоч — мусить заступити місце уміраючих ліберально-українофільських поміщиків, буржуїв і їх наймитів.

Але хай голодні памятають, що після великого голодування зразу багато їсти не можна.

II.

Звертаючись до розгляду окремих авторів і книжок, ми знайдемо багато цікавого матеріялу, незвичайно одноцільного в настроях, тенденціях, і ріжноманітного в формі, в стилі творчости.

Це переважно праця так зв. „молодих". Імпресіонизм — як манєра творчости і як спосіб світовідчування — такі дві зовнішні прикмети нової літератури, і індівідуализм — боротьба за визволеннє людини від усяких нівеляційних напрямів сусупільного життя — такий її соціяльний зміст.

З кожним днем цей зміст поширюється, поглиблюється і кладе своє виразне тавро на цілу по-революційну епоху життя на Україні.

Внутрішній зміст сучасного життя особливо виразно виявлявся в поезії Цей рік дав багато нового в цій сфері. Побіч відомих поетів виступили нові і принесли нову цінну вкладку в рідне письменство.

Насамперед — яскраво виступив Грицько Чупринка. Цей представник української богеми якось непомітно ввійшов у наше життє, з дивним протестом проти загально принятого, хоч і не реалізованого в практиці — україножільського катехизису „національно-панських святощів". Він приходить на „числені" збори земляків, одверто і иноді цинічно сміється з тупих комедіянтів, підкреслює фальш і холопство української буржуазії, що в наівному засліпленні вважає себе за сіль рідної землі. Він в розпуці сміється з їх, знущається з себе, або тихо, журливо гомонить сам з собою про „Огнецвіт" життя, прославляє нагле появленнє „Метеору" на тлі чорної ночі, захоплюється палом його горіння і красою падання, поривається щось зруйнувати, розбити, полетіти „Ураганом" над землею, розтрощити все, що здиблеться, і згаснути ефектовно. Бо тільки в цьому є якась принадність. Ураган летить, тратить в льоті енергію і млявий ледві плентається по-під тином, мимрить щось собі, бубонить як людина, що не баче нічого і нікого на світі опріч себе. Шукає „Сон-трави", щоб отруїтись цим чарівним зіллям, і в солодкій млости на віки заснути.

Такий цікл поетичного розвитку Грицька Чупринки. Сумна історія всіх „що все бачуть, що все знають". Хто взнав у житті все, хто не має Тайни в житті — той мусить шукати „сон-трави". Чупринка — перша замітна жертва нової доби життя української інтелігенції. Незабаром цих жертв стане більше. Нова істина добувається великими жертвами.

Чупринка розпочав нову течію в нашій поезії — я-б сказав — інтелектуальну, що прийшла на зміну сантіментальній фотографії. Наш інтелект творить нові сінтези. Процес творення без сумніву поетичний, хоч в зовнішніх формах переважають не цітати з природи, а з своєї душі.

До категорії інтелектуальної поезії належать збірки: „Буруни“ Юр. Будяка, „Самотність“ М. Шаповала, „Без керми“ Мелетія Кічури[1]).

Стара, вічно-молода лірична поезія, представником котрої в нашій літературі можна вважати О. Олеся, в цім році збільшилась збірками М. Рильського „На білих островах“, Ол. Неприцького-Грановського „Пелюстки надій“ [2]) і Миколи Коваленка „Під хрестом життя“.

О. Олесь друкував свої нові художні твори в нашому журналі. Окрасою української ліричної поезії можна вважати його нову поему, хоч автор і зве її „шкіц-фантазія“ — „Що-року“ („Укр. Хата“ кн. 4).

Це широкий, грандіозний замір — виспівати ту єдину пісню життя, що чується впродовж року, цеб-то за повний цікл життя. Весна, літо, осінь, зіма... Шлях від материного лона до могили. Наш письменник підійшов до цієї теми як сучасна людина: цілком суб'єктивно відтворив філософію Року.

Перед нами художній образ Весни, що з'явилася на землю як природна, чарівна королівна, зробила просто фурор між усіма її мешканцями, побідно запанувала, прогнала холод життя. Незабаром почалось звичайне, але неминуче „що-року“: кохання Весни з Сонцем, єдиним своїм, так мовити, вибранцем. Всяке кохання не обходиться без трагічного елементу — так і тут. Вітер, непостійний, рухливий дух людський, почав залицятись до Весни, вона пококетувала трохи з ним, а потім він зробився свідком свого неуспіху. І затужив. Весна розцвілася Літом, заваготіла плодючістю Природи; живе, творить, п'є

---

[1]) Про „Самотність“, а тако-ж і збірку „Сни віри“ говорити не буду, яко їх автор. Що до „Бурунів“ Будяка, то про це я казав з'окрема в кн. X „Укр. Хати“ за минулий рік, а про „Без керми“ — в кн. IX „Укр. Хата“ тоді-ж.

[2]) Про збірку Ол. Неприцького-Грановського див. мою замітку в XI кн. „Укр. Хати“ за 1910 р., а про збірку М. Рильського — в кн. XII.

з джерела життя, а Вітер байронично тужив, лютував, робив гармидер, плакав скрізь, співав пісню свого „нещасного кохання". Особливо в-осени.

Осінь, вмірання,
Зневірря, прощання,
Останні слова...
Пориви марні,
Звуки цвинтарні...
Смерти жнива.

Постать Вітра, його душа, змальована поетом найбільш чутливо, виразно, просто, блискуче. В цій постаті бачимо людину, з усім її суб'єктивизмом і протестом проти так зв. природи. Повне значіннє має суб'єктивизм самого автора, що „вітром змалечку звавсь".

„Що-року", як твір українського мистецтва, з'явище видатне минулого року. З погляду соціяльної етики його можна гостро критикувати за невтішні тенденції, за філософію смерти, якою він пройнятий виразно і не консеквентно. Але цієї мірки я не прикладаю до „Що-року", хоч і можна пустить україно-фільські перуни на автора за:

Будь як дитина,
Грайся мнячем,
Злотом, любов'ю,
Власною кров'ю,
Честю, мечем.

Цільність композиції не скрізь додержано — особливо в початку під знаком „Весни". Але „Осінь" — шедевр української лірики. Весь твір натякає на якийсь більший задум, на величний сінтез життя, але справді вражіннє зменшене перетяженнєм Вітра в усій картині. Вітрові дано уваги більш, ніж слід.

Про збірку молодого сельського поета М. Коваленка докладно скажу колись иншим разом, а тепер зазначу коротко, що це одно з самих видатних явищ нашої літератури минулого року.

Неосвічений, молодий, хворий селянський парубок прийшов в-осени до Київа в однім поганенькім піджачку, з торбою віршів під рукою. Потинявся дарма по редакціях, де його вірші вже „знали", і згубивши надію притулити їх десь в часописі, хоч між оповістками, видав якось сам свою збірку „Під хрестом життя".

Страшна і незвичайно цікава книжка.

Виявляє безперечний великий поетичний дух автора, але тако-ж і всю елементарність його освіти. Ні крихти панської вимушености і літературної кокетерії наших инших поетів, значно отруєних городською культурою, з її ресторанним душком і вуличним розчаруванням! У М. Коваленка все просте, безпосереднє, щире, ніжно-ліричне, наівно-чисте і сердечне, осяйне і трагічне. Прочитайте його прозове „Слово до рідного села" — цей захоплюючий натхненний крик народньої душі, цей незвичайний по красі документ вищої літературности — і ви почуєте, як сльози тиснуться в очі, як спазматичний клубок ридань підкочується до горла... І в вас прокинеться великий соціяльно-етичний дух, що захляв у городі, в атмосфері, де в'януть етичні пориви душі, де загострюється отруйне желѣ егоізму і міщанської чутливости до „культурних" форм життя.

Микола Коваленко — індівідуалист, консеквентний, невмолимий, соціяльний індівідуалист. Він не скігле за тим, що „хоче злитись" з народом, як городські паничі і панночки, а рветься з народу, од з е м л і в небо. Він уїдливо кпить з народу, кидає жорстокі докори, тихо гомонить про злидні, ніжно виспівує свою любов — красиву, ніжно мелянхолійну майже релігійну молитву до коханої істоти, — він думає про життє, космос, свій кінець, але так, що пориває за собою і розбуджує вільну людину, а не нахабну звірину. М. Коваленко — цілком модерний індівідуалист, новий тип українського інтелігента, що не повзає на животі перед абстрактною людиною, а кричить про конкретні страждання.

І це цікаво. Особливо для тих, кому взагалі цікаво „щó думає народ". От і послухайте М. Коваленка, — це буде те, щó думає свідомий народ [1]).

---

[1]) Коли ці слова мої порівняє читач з рецензією С. Черкасенка на цю книжку в „Раді" (№ ? за цей рік), то здвигне плечима. Так. Та рецензія не єсть рецензія на Миколу Коваленка, а на С. Ч е р к а с е н к а. Більш цинічної, безтямної і злочинно-нечесної рецензії я не читав ніколи, хоч читав усі рецензії „Ради". „Критичні" способи С. Черкасенка (напр. про „Під прапором мистецтва". М. Євшана, про Гр. Чупринку) показують, що краще Черкасенкові писать під псевдонімом і робити вилазки на немилих людей, а не скандалитись прилюдно.

Опріч двох основних течій укр. поезії—інтелектуальної і ліричної, есть ще третя — течія не в поезії, а в літературній продукції. Це — стілізаторська. Вона, розуміється, більша кількістю продуктів, але ми не можемо загалом приняти їх за поезію, хіба в окремих випадках, в окремих віршах.

Напр., Христя Алчевська. Видала збірки „Сонце з-за хмар" і „Пісня життя". Коли в першій збірці [1]) трапляються дійсно поетичні звуки, що ллються з душі авторки, її суб'єктивні переживання, то це робить вражіння. Але в „Пісні життя" видно нову тенденцію — „зливатись з народом". Таку псіхологично неумотивовану метаморфозу авторки трудно допустити до храму поезії. Замісць щирого виповідання себе, більш менш художньо і безпосередньо, авторка підроблюється під просту мову, штучно укладає свої думки в не свої форми, упрощує думки до елементарної грубости. Таким чином вводить в свої настрої сторонній елемент пристосування до обставин, в даннім разі—до мужика і ніби його мови. Х. Алчевській здається, що мужик повинен так розмовляти, так думати, а як справді воно є—вона-ж не знає. І тому бере відомі зразки української народньої і літературної поезії і стилізує їх, варіїрує, наповняє сучасним громадським, змістом і мабуть думає, що це оригінально, поетично. А мені здається, що навпаки: тут оригінальне щось може бути тільки в новій комбінації якихсь громадських думок; що-ж до самого літературного боку, то тут нема нічого оригінального, поетичного, бо нема себе, нема своєї безпосередньої мови, а є стилізована, нема темпераменту, бо є обрахованість і пристосуванне. В таких писаннях єдино цінне — гола думка, але її слід висловити просто в формі публіцистичній. (Звичайно, можно вбгати і в вірш, але відкинути всякі претензії на поезію, цеб то позбавити твір літературного значіння).

Така стилізація відноситься до вульґарного сорту писань, а зовсім не до творчої стилізації, яка виберає типові риси з'явища чи людини, комбінує з їх тип, творить сінтез, окреме світорозуміннє (правдиве чи ні — річ суб'єктивна).

---

[1]) Див. мою рецензію в „Літ.-Наук. Вістнику" кн. VII. 1910 р.

Такі стилізатори відносяться до вищої категорії творців (Ібсен, Л. Андреєв) і дуже рідко який письменник в усіх своїх творах буває таким. Ми знаємо, що символистика або натуралізм більше панують в мистецтві. Українське письменство дуже недавно почало користуватись символом а то більш стоїть на елементарнім щаблі творчости — фотографії.

Під впливом російського і європейського письменства і до нас просочуються нові прийоми творчости, але не в їх вищім виразі: замісць вищої стилізації у нас панує вульгарна, замісць символа—даються алегорії, замість реалістичного малюнку — натуралістичне описуванне безлічи подробиць, що зо всім не мають ніякого стосунку до головної дії, нічим її не характеризують, не одтіняють, не підкреслюють, а попадають на папір лише через те, що випадково опинились під оком писателя-регістратора.

Тако-ж замісць імпресії — дається неврастеничний крик, замість фарб — абстраґовані поняття їх [1]). Візьмім, прим., Капельгородського, який ни як не може написати й рядка, щоб не сказати того, що казав Грінченко, котрий стилізував Шевченка. (А хто тільки не „стилізує“ цього велетня?!). Або, напр., Гай ни одного рядка не напише, щоб не „стилізувати“ О. Олеся. Так і почуєте, що Гай „іде в ранах“, що „в серці рани“, що він з хрестом і т. п.

А тепер у нас більшість почала стилізувати Г. Чупринку. Коли у Чупринки добре виходе його рухливий ритм, як музика, його гра на созвуках, то инші починають сікти, і виходить... триндиканне без смислу.

Напр. Олекса Коваленко. Його перша збірка „Золотий Засів“ — це триндиканне під Чупринку. Щирого чуття нема, скрізь „стилізація“, яка з фатальною незломністю веде до вульгаризації поезії. Чупринка грає своїми римами поетично, а Коваленко... Чупринка дає цільні образи, логичні думки, псіхологично-логичні настрої і їх наслідки, а Коваленко... набирає до купи однакові по розміру цурупалки з ріжих ма-

---

[1]) Останне питанне що-до манери творчости у більшости наших письменників я розглянув у спеціяльній статі, на прикладі „Буденних оповіданнів“ Л. Пахаревського („Літ.-Наук. Вістник“. кн. VII. 1910 р.).

теріялів і складає калейдоскопичну мішанину, в якій нема природної логіки. Такі стилізатори не зрозуміють фрази Уальда, що в руках артиста „зімою зацвіте сад“, і почнуть виводити солов'їв в таку добу, коли вони рішучо не співають, — взагалі: механично ліплять до купи елементи, які не можна ліпити коли хочеш, щоб тебе не взяли в псіхіятричну лікарню.

В „Золотому Засіві“ я, напр., знайшов кілька щиро-поетичних віршів, і здається, що міг би О. Коваленко в-ряди годи написати літературний вірш, колиб він не читав чужих віршів і не заражався чужою мелодією.

Не треба писати вірша, коли не пишеться. Не треба продукувати, не треба сістематично викидати на ринок свій літературний товар, бо тоді писанне віршів обертається в продукуванне предметів промисловости. І добре ще, коли продукція виходить з рук — ну, хоч-би майстра-спеціялиста, а то кустарність просто ображує.

Коли є крихта того „огню святого“, то тільки його треба використовувати, а не вставляти в свою поетичну кузню чужі міхи і не наганяти в неї чужого повітря і не роздмухувати свого віршовницького нахилу чужим духом, стилем, ритмом, змістом.

(Далі буде). ***М. Сріблянський.***

* * *

Ой, нащо було з тобою
Знов стрічатися,
Й невгомонною тугою
Упиватися?
Нáщо серце знов будити
З сну спокійного,
І у душу горя лити
Безнадійного.
І нащо було глядіти
Так розмріяно,
Коли мої пишні квіти
Вже розвіяно.
Коли мої квіти-мрії
Геть подавлено
І останньої надії
Вже позбавлено?
Лиш одно мені — тугóю
Напуватися...
Ой, нащо було з тобою
Зустрічатися.

В. Павлусевич.

Проект памятника Т. Г. Шевченкові у Київі.

Знову те саме. Знову на 45 проектів-ескізів і малюнків не знайшлося одного, я не кажу вже гідного зватися — памятником Т. Г. Шевченка, але навіть такого, який би заслужив в нагороду першу премію. Знову переглянеш всі і немає й одного проекта, котрий би захопив тебе глибиною думки, силою сімвола, широким розмахом творчости, орігінальностю трактовки, а головне, розумінням великої і незрівняно-орігінальної духової постаті Кобзаря України. Убожество думки, трафаретність в трактованю змісту і духа цього мужицького але такого прекрасного, героічно-чарівного поета, поета наче древнього народного пророка і співця. Ні один автор не обхватив своєю творчою уявою величі цього колосса відродженної героічної Країни, не один не дав образа його лірично-прекрасної музи... Його не зрозуміли. Його не знають і через те ніхто не піднісся вище по-над шабльонове трактованнє його Постаті. Загально вражає якесь надзвичайно недбале відношеннє до роботи. Навіть у більшости немає ніякої думки, щось наче глиняний коник на базарі... Сумно і боляче... Якийсь паноптікум, а не що друге...

Але... але жюрі присудило другу премію в 1000 карб. авторові проекта-ескіза під девізом „Думи“ — скульпторові Ф. Балавенському. Третю-ж премію авторові проекта „М. І.“— Мих. Гаврилко, та ще 5 „поощрітельних“ премій по 100 карб.

...На високому пєдесталі сидить в кріслі одкинувшись Поет. В глибокому замислені. Погляд повний задуми й суму і наче тихо-нечутно промовляє:

„Думи мої, думи мої
Лихо мені з вами“.

Низ пєдестала розходиться півкругом. Праворуч од колони, сидить кобзарь з бандурою в руках. Це сімволізує Поета, яко співця славної минувшини нашого краю, образ його великої ролі в відродженню України подібно тому, яку відогравали кобзарі в колишньому житті нашого народа. Біля самої колони стоїть дівчина. Вона притулилася до пєдесталу і слухає коб-

заря. Сумна, сумна постать її і здається сльози котяться з очей. Це знов таки та дівчина, котра була музою Поета. Чи образ — України, чи сінтез нещасної жінки-невольниці, але та прекрасна мрія Поета, та єдина відрада і надія, котру Він так любив і так шукав в житті.

„Може найдеться дівоче Серце, карі очі, Що заплачуть на ці думи. Я більше не хочу... Одну сльозу з очей карих І пан я над панами".

Тут-же група діток: няня-дівчинка і двоє меньшеньких. І вони наче слухають кобзаря. Притихли, замислились...

Коли не було кращого, то і такий найкращий. Але цей найкращий не задовольняє нас. Глянеш на його і не захоплюється душа ним. Не чується в йому художньої краси. Ансамбль його не видержано в високих, художніх тонах. Немає також в тих всіх фігурах єдности. Постанова фігури Поета якась наче ненатуральна. Далі всі останні постаті здавалось би, звязані однією думкою, одним виразом їх постатей—вони слухають Кобзаря. Але коли це так, тоді кобзарь занадто далеко сидить од своїх слухачів, чи навпаки. А коли кожна постать є щось самостійне, щось осібне од других, як образи персонажів Поета, чи що — тоді цим самим образам бракує більш рельєфности, більш змісту, щоб ілюструвати думку Поета. І коли в першім разі фігури дають хоч трохи розуміти характер творчости Т. Г. Шевченка, то в другім — вони якісь чужі, приблуди тут.

Ще фасад туди-сюди, але права і ліва сторона крім барельєфів на колоні не дають зору нічого. Постаті кобзаря, дівчини більш належать фасадові і з боків видно тільки спини. Зовсім голий зад памятника. Просто стовп і годі. Це все додає неприємности до загального вигляду майбутнього памятника нашому славному Кобзареві — Т. Г. Шевченкові. А поет Він у нас найкращий, найславетніше Його імя між синами відродженної Країни і невже Йому буде така щербата шана, така бідна память?.. Ні! „Народи люблят ставить памятники своїм видатним людям, але ці люде своєю діяльністю самі ставлять памятник своєму народові", каже російський історик Соловєв. І дійсно, Т. Г. Шевченко збудував памятник нам такий, якого ми всі вкупі не збудуємо йому ніколи — Він дав нам „Кобзарь", дав своє огненне, невмируще слово Поета і... Слава-ж Йому! Слава! Слава!.. А нам сором...

П. Б.

Міркування не на часі.

Дорогий читачу! Хочу інтимно побалакати з тобою про тебе самого, хочу висловити тобі т в о ї думки, які ти соромливо ховаєш від себе самого, хочу розкрити перед тобою т в о ю душу.

Ти, розуміється, великий прихильник генія, таланта, краси; ти любиш людство і поклоняєшся його великим представникам, шануєш їх так дуже, що в ряди-годи наважуєшся навіть брязнути по тарілці „презрѣннымъ металломъ“, коли якісь любителі бити поклони заходяться ставити величний монумент великій людині. „Нехай, мовляв, і мій глечик піде на капусту!“ Признайся, ти дуже тішився, коли в перший раз на сторінках українських часописей побачив заклик: „Жертвуйте на памятник Т. Шевченкові у Київі!“ Тепер „національна“ справа з памятником Шевченка наближається до кінця (принаймні гроші вже є, а це ж в справі вшанування памяти великих людей чи не найважніше) і твоє серце, переповнене любовю до великого генія України, може загодя „замирать отъ сладкой боли“, коли ти уявиш собі таку картину: площа в Київі; кругом будинки, рух; дзеленькають трамваї, погукують на прохожих ізвозчики; посеред площи — монумент Шевченкові: сутула фіґура підстаркуватого чоловіка з довгими козацькими вусами, похнюпила голову і сумно, з гіркою усмішкою дивиться з гори на заклопотано-нудну череду людей; перед монументом стоять, роти порозявлявши, позадиравши голови до гори українські селяне з торбами богомольців за плечима і з наівним здивованнєм розглядають зажурену постать поета, як перед тим розглядали монумент якогось генерала, або коня під Богданом, та обмінюються фразами:

— А це ж хто?

— Це Тарас Шевченко.

— Той, що написав так гарно про Катерину?

— Той самий.

— А які в його вуси! А голова — дивись — гола як коліно! Полисів, горяха, від великих клопот. І як же ж воно оце

зроблено, що він як живий?! — і починається зачудованнє технікою будови монумента.

Я розумію, читачу, твою радість, коли ти почуєш, як неосвічені селяне розмовляють про Шевченка, розумію й твою пошану до великої людини, хоч признаюсь, і не зовсім вірю в її щирість. Ти любиш красу і велич людського генія — прекрасно! Це свідчить про красу і велич твоєї власної душі. Мені хочеться вірити в твоє „прекраснодушіе", в твою щирість, і щоб не було в мене ніяких сумнівів що до тебе, я й хочу оце по щирости побалакать з тобою.

Чи не здається тобі, читачу, що ті способи вшанування памяти великих людей, яких вживали і вживають, яких і ти є прихильником, надзвичайно наївні, смішні, і — коли б я не хотів зовсім образити тебе, висловлюючи твою думку, то сказав би — глупі!

Наприклад, збудуванне монументів... Для кого потрібні ці монументи? Для самої великої людини, чи для її сучасних і майбутніх прихильників? Очевидно, не для самого генія, бо живий носитель великого духа пішов на розмову до Бога, а дух його, який, як кажуть, незримо вітає над людьми, не потрібує ніяких монументів. Монументи потрібні живій людині, але люде якось не дуже-то люблять живих геніїв, і коли геній не має з чого жити, то по своєму великому чоловіколюбству його почитателі ласкаво уділяють йому місце... під барканом, або в домі для божевільних. Людям подобається, скажім, Шевченко, абстраґований від свого тіла, від своїх звичайних людських прикмет, бо тоді він нікому не коле в вічі своїм генієм, нікого не ображує своєю величністю.

Отже, коли будують комусь монумент, то мають на увазі ту саму юрбу, отару, на яку велика людина плювала з своєї високости і яка стала чи має стати рабом її генія. Монумент— це насамперед спосіб пропаганди ідей тієї людини, память якої люде схотіли пошанувати. А як справляють монументи ролю пропаґаторів, — це ти, читачу, мабуть знаєш по собі. Які почуття збуджуються в тобі тоді, коли ти дивишся, напр. на памятник Богдана Хмельницького? Чи перед твоїм духовним зором проходять картини тієї кривавої трагедії, в якій Богданові Хмельницькому припала така велика роля? Чи ти уявляєш

собі скорбні думи цього велетня нашої історії, коли він усвідомив собі свою фатальну помилку? Чи разом з ним переживаєш їх? Зовсім ні! Ти спочатку дивився на памятник Богдана Хмельницького як на твір мистецтва, а потім — зовсім байдужно проходив коло його. І хоч скілько років ще буде Богдан Хмельницький галусувати на коні по Софійській площі, хоч скільки тисяч байдужних очей ще спиниться на йому, від цього слава Богдана не виросте, його діла не стануть більше відомими. Так можна сказати про тих, кому пощастило на на власні очі побачити той чи инший монумент і хто, крім того знає хоч трохи ту велику людину, якої монумент він оглядає. А що сказати про тих, що тільки знають про істнуванне памятника Шевченкові, чи кому там, і ніколи не побачать його! Що сказати про тих, що приїздять з торбами поклонитись „мощам угодничків божих" і припадково натраплять на памятник, постоять коло його, пороззявлявши роти, і підуть собі геть? Чи багато скаже їм памятник Шевченка? А нічогісінько, у всякім разі ще менше, ніж напр. памятник Богданові Хмельницькому. Там хоч кінь, булава, шаблюка і инші козацькі атрибути можуть звернути на себе увагу, а на памятник Шевченкові може ж таки не начіпляють козацької зброї.

Памятник може промовляти щось до серця тільки як твір мистецтва і тілько тому, хто знає данну велику людину і розуміється на мистецтві. Значить, памятник скаже щось тому, хто його не потрібує, та й то не як памятник, а просто як твір мистецтва.

Це що до вшанування памяти великих людей монументами. А що сказати про инші способи вшановування великих людей? Що сказати напр. про закладанне шкіл ім. Шевченка, Толстого, Пушкіна і т. д.? Про закладанне музеїв, читалень, народних домів і т. д. Невже всі ці способи можна вважать за добрі в смислі пропагаторських? Невже вони спричиняться до зрозуміння данної великої людини до поширення її ідей? Що значить зрозуміти, скажім, великого письменника? Це значить наблизитись до нього своїм душевним складом, це значить тимчасово чи назавше стати копією певного орігіналу. Візьмім тепер школу чи читальню ім. Толстого. Коли б навіть відтіля виходили копії Толстого, то й тоді б це було поши-

ренне впливу ідей Толстого, але загально беручи, це б був не плюс, а мінус. Толстой сам по собі велика індівідуальність, але во імя його робити з людей маріонеток те-ж не слід. В даннім разі, впрочім, боятись надмірного впливу Толстого нічого: його вплив обмежиться тим, що його ймення буде пишатись на вивісці того чи иншого „благоугоднаго заведенія".

Візьмім ще инші способи пропаганди, напр. відчити, читанне творів данної великої людини і т. д. Невже, читачу, ти серйозно думаєш, що подібні способи пропаґування певних ідей можна вважати раціональними? Який небудь сонний прихильник Толстого збере три душі з половиною таких самих як він дорослих немовляток і почне викладати їм про Толстого. Референт пикає, микає, иноді проковтує повітрє, щоб не позіхнути, а слухачі, не маючи ні краплі поваги до свого сонного референта, зовсім не стісняються позіхати — і тільки тоді, коли референт скінчить свій відчит, нагороджують (референта) оплесками (не знати, чи за гарний відчит, — чи за те, що відчит, зрештою, скінчився) — і розходяться по домах. Чи ти, думаєш, читачу, що такі слухачі від такого референта щонебудь узнають про Толстого? Будуть ліпше розуміти його творчість? Ні, ти цього не думаєш.

Я перечислив ті способи вшанування памяти великих людей, які вважаються найбільш раціональними. Але обивательська думка не обмежується ними. Вона вигадує ще й такі, напр. способи, як назва улиць по імені великої людини, садків то-що. То була собі якась там улиця „сорви-головцевъ", а то нараз стала „Пушкинскою". Раціональність ціх способів ти, читачу, я певен, вже давно оцінив, хоч я так само певен, що ти, коли в городській думі міста Х чи К, піднімалось питанне про переміну назви улиці з „Босяцької" на „Пушкинську", подав свій голос *за*.

Найбільш раціональним способом вшанування великих людей ти, читачу, мабуть вважаєш вечорниці з доброю вечерею. Так, це дійсно мабуть чи не найбільш раціональний спосіб. Люде підоп'ють собі трохи, душа їх розмякне, як віск; кожне вражіннє легше відбивається тоді на ній; і коли в таку хвилину прочитати людям якийсь поетичний твір (тільки не довгий)

то вони дійсно відчують його. Але... пропагувати філософію Толстого в такий спосіб дуже не вигідно: треба занадто багато цілющої води, щоб розмочити в ній кору не філософські настроєнного обивателя.

А може, читачу, я даремне завів з тобою розмову про монументи, як спосіб пропаганди? Може ти зовсім не вважаєш монументи способом пропаганди, а просто знаком пошани до великого генія? Мовляв, шануємо память Тараса Шевченка, великого поета землі української, і не жалкуємо за останньою копійчиною та даємо її на велике всенародне діло — на збудованнє памятника, достойного цього генія! Нехай чужі люде знають, що й ми де-що тямимо в культурі і не попустимо, щоб славні діла нашого „батька" загинули в безодні віків! Прекрасно! Тільки — хто це ті „ми", що складають свої копійки яко офіру українському генієві? Від кого взагалі залежить — пошана великої людини монументом? В першій мірі від купців, фабрикантів, великих земельних властителів і т. д. Чим більше в певній громаді грошовитих людей, тим величнійший монумент буде збудований данній великій людині. А ти, читачу, може думав, що кількість монументів свідчить про культурність мешканців, про те, що люде данної країни дійсно научились шанувати память великих людей? Несподіваюсь, щоб ти був таким наівним. Не про пошану до великих людей свідчить збудуванне монументів, а про економічний розвиток країни, про те, що в ній багато „білих невольників", які своєю працею создали всі дотепер істнуючі монументи. Але де-ж пошана? Хто шанує великих людей? Багатий фабрикант, що чужим коштом документує свою культурність і свою велику любов до вітчини? Чи робітник, що постачає кошти цьому фабрикантові? Чи може ті селяне, що дають свої нужденні копійчини на вшануванне памяти людини, про яку вони ледві чули або й зовсім не чули? Можна з певністю сказати, що в даннім монументі втілила свою пошану до генія тільки одна людина — художник, творець монумента, а решта...

Знаєш що, читачу? Май сміливість і скажи мені по щирости: ти не шануєш великих людей? Правда? Вони тебе не більш обходять, ніж торішній сніг! Розуміється! Інакше й бути не може!

Можна любити тільки те, що знаєш і розумієш. А чи можеш ти, читачу, сказати, що знаєш хоч одну велику людину? Людська душа — найбільше цікавий об'єкт для пізнання, але за те й найбільш складний і трудний. Навіть душу звичайного смертного трудно розгадати, а щоб заглянути в душу генія і орієнтуватись в ній — для цього треба занадто багато. Для цього самому треба бути великою людиною в потенції, мати в своїй душі струни, настроєні созвучно з струнами душі генія. Тоді б, читачу, коли б ти мав таку душу, мелодія, що ллється з душі генія, відзивалась би і в твоїй душі. Але чи маєш ти таку душу? Провір себе. Може ти маєш не душу, а те, що кацапи зовуть „душенкой". Розуміється, яку б низькопробну душу ти не мав, вона все ж має свої потреби, і той, хто вказав найліпшу дорогу для їх задоволення, буде для тебе генієм. Так що можливі випадки, коли й ти щиро шануєш память якоїсь великої людини. Але ти шануєш с в о г о генія, шануєш людину не за те, чим вона дійсно є, а за те, чим вона є д л я т е б е. Інакше і не може бути, і в цім трагізм всіх великих людей. Велика людина сама в собі, як індівідуальність, і велика людина в представленні юрби — дві ріжні річи.

Ти, читачу, часто опльовуєш велику людину власне тим, що вважаєш її великою і відносишся до неї з пошаною, бо шануєш не за її дійсні заслуги. Уяви собі, що до тебе підходить якийсь не знайомий тобі добродій і починає впадати перед тобою навколішки та дякувати тобі за те, чого ти ніколи не зробив і навіть не мав на думці зробити коли-небудь. Як би ти віднісся до такого факту? Сказав би, що це непорозуміннє або насмішка, або те й друге вкупі. Те саме й з твоєю пошаною до великої людини, коли ця пошана дійсно є. Велика людина занадто велика для твого зросту — в цім її трагедія і — твоя. В твоїм представленню велика людина робиться такою ж маленькою, як і ти. Впрочім, як я вже сказав попереду, ти, читачу, не маєш поняття про тих людей, перед якими, по всім зверхнім ознакам, вклоняєшся.

Ну, скажи мені на милость Божу, за що ти вважаєш великими людьми Сократа, Платона, Аристотеля, Спинозу, Шопенгауера, Канта? Що тобі дала їх філософія? Яку т в о ю життєву загадку вони розвязали? Та ти ж, висловлюючись вульгарно, не нюхав філософії цих великих людей!

Або скажи мені: через що ти вважаєш геніями таких людей, як Копернік, Кеплер, Ньютон? Та для тебе ж зовсім не цікаво знати, чи земля крутиться кругом сонця, чи сонце кругом землі. Я певен, що ти задираєш голову до гори тільки тоді, коли тобі треба знати, чи скоро сонце зійде або зайде, чи буде на завтра година і т. д. Ти ніколи не вслухувавсь в гармонію сфер і не старався розгадати її. Що ж тобі Ньютони і що ти для них? Боюсь, що твоя пошана до них — одна фальш, голісінька фальш. Придивись лишень пильно до самого себе: як ти дійшов до думки, що Платон — великий філософ? Ти прочитав про це в підручнику по історії Греції, або грецької філософії, тобі про це товмачили учителі в гімназії, товариші і т. д. Всі вихваляли Платона — і зрештою ти повірив їм і може сам товчеш недосвідченим (то значить таким, що їм мало ще товкли про це): „О, Платон великий філософ! Глибина думки, красота і ізящність стиля" і т. д. І так скрізь, так у всьому. Підручники, учителі, газета, журнал, книжка — от звідкіля ти навчився розуміти і шанувати великих людей. Через те й фальш.

Був час, коли в відношенні до великих людей не було фальші. Це було в період творення міеів і почасти в пізнішій період грецької історії. Тоді люде стояли в безпосередніх зносинах з великою людиною; тоді велика людина повною жменею кидала зерна своєї науки в роскриті душі своїх слухачів, і слухачі з пошаною пріймали слово Боже. А тепер... тепер читачу, скажу тобі парадокс про тебе самого: ти не тільки не любиш і не шануєш генія, ти ненавидиш його. Ти ненавидиш все, що зноситься понад тебе, а значить і генія. Твій егоізм, твое самолюбство не виносять, щоб було щось вище над них. Щоб зрозуміти велику людину, требе зречися себе, своєї індівідуальности. Це дуже добре розумів Христос, коли казав: „аще кто любитъ отца или мать болѣе, нежели меня, не достоинъ меня". Треба значить принаймні тимчасового самопожертвования, а до такої річи ти абсолютно не здатний. Ти егоіст, але замало егоіст, щоб пожертвувати своїм егоізмом. І через це ти ніколи не підеш по тернистому шляху за великими пророками. Твого егоізму вистарчає рівно настільки, щоб учитись мислити і любити по підручниках і дешевих романах,

бо там нема вищої індівідуальности, яка б зазіхала на твою індівідуальність.

Так, ти не любиш генія; я б не сказав, що і геній любить тебе, читачу. Ти думаєш, що геній любить людство? Помиляєшся. Відносини між людством і генієм такі: геній тільки д а є, а так зване людство все знаходиться в положенні старця, якому подають з ласки милостиню. А відома річ, що старці так само не люблять своїх благодітелів, як і благодітелі старців.

Крім того, геній — творець. Він силою свого слова чи пера утворює людей, які приймають його думки, визнають його за зразок, за оригінал, гідний наслідування. Мета генія — создать як найбільше копій. Але копії звичайно виходять таки, що оригінал, з огидою відвертається від них. Нема краси там, де нема оригінальности. Як тільки у творця знайшлись ученики, він починає ненавидіти їх, лишає самих і йде далі або вмірає (фізично чи морально). Роля творця кінчається там, де починається роля учеників.

Обітованна земля не для Мойсеїв.

Очевидно, таке становище великих людей навіть ти, читачу, не визнаєш за нормальне і, склавши побожно ручки на живіт і, підвівши очеса горе, зітхнеш: „Ох, Господи! коли ж то вже воно на ліпше буде!“ Знаєш, читачу, коли? Тоді, коли люде дійсно вкусять від дерева пізнання добра і зла і самі стануть як боги.

Але це инша справа. Тепер я хочу тобі, читачу, сказати ще один парадокс, і те ж про тебе самого. Ти не тільки не любиш великих людей, ти хочеш з н и щ и т и і х. З певного погляду ціла історія є історією боротьби генія з „сплоченной посредственностью“, історією каменування героїв — отвертого, чи захованного під маскою лицемірного почитування. А що таке „сплоченная посредственность“ як не сумма таких, як ти, читачу?

За всім, що є прекрасного, завше ховається трагізм — приблизно так сказав О. Уайльд. Перефразіруючи ці слова, можна сказати: за всім, що було коли великого, завше ховався трагізм. Трагізм родить героїв. Щоб добути з кременя іскру, треба сильно ударяти по ньому: так і з душі людини вириваються проміння божественного огню тільки під впливом

великих страждань. „Чѣмъ больше чувства, тѣмъ больше муки". Для героя потрібна атмосфера страждань, а ти, читачу, — чи ти любиш страждання? Ні, ти боїшся їх і як миша ховаєшся від них в свою нору. Ти можеш сміло підписатись під словами „человѣка изъ подполья": „Мнѣ надо спокойствія. Да я за то, чтобъ меня не безпокоили, весь свѣтъ сейчасъ же за копѣйку продамъ. Свѣту ли провалиться, или вотъ мнѣ чаю не пить? Я скажу, что свѣту провалиться, а чтобъ мнѣ чай всегда пить". Так і ти. Ти хочеш одного — душевного спокою, гармонії, і раз ти досяг її (і досягти її ти умудряєшся навіть при найтяжчих обставинах) — тоді на якого біса тобі геній? Хіба для того, щоб зруйнувати твоє „щастя". Бо треба тобі, читачу, сказати, що ти дуже консервативної вдачи. Коли ти почуєш, що, як то кажуть, попав на свою точку, тоді дійсно треба генія, щоб зрушити тебе з неї.

Годі. Сподіваюсь, читачу, що ти вже досить добре знаєш, як ти шануєш великих людей. Знаю, що ти схочеш відшукати якусь мораль в моїх розмовах з тобою, і тому, щоб не завдавати тобі зайвого труду, я скажу, чого я хочу:

Я хочу, щоб в великий день святкування памяти великої людини ти зненавидів свою підлу брехливу природу.

А. Товкачевський.

Бібліографія.

Максим Рильський. *На білих островах.* Б-во „Життя й Мистецтво". Київ. 1910. Стор. 64. 16°.

Молоденький пазь, залюблений у бліду королівну і її страданнє. Він мріє про шовкові хвилі її волосся, про білі руки, про ласкаві її очи, в які хотів би вічно дивитися, — він хотив би все молитися до неї, служити їй, віддати за неї своє життя. ...Але він жахається її німого смутку, йому голова кружить від безодні її душі, яку він відчуває усією невинністю своєю, він не спить по ночах. Він би приніс їй квіток і благав би, щоб усміхнулася життю, він без вагання дав би свою кров за її усмішку, він став би лицарем, але... боїться стати смішним... І тому мусить мовчати. Мовчати, ждати — і мріяти. А тимчасом перед його очима відбуваються великі драми, молода його душа відчуває весь безмір тихої трагедії і з острахом при-

глядається, як в душах розгаряються пристрасти, — і перед ним труп блідої королівни... Молоденький пазь журиться і заламує руки, — і все думає, що він винен в смерти, бо не був лицарем і не захистив своєї пані...

...Я вмію плакать лиш, журиться і любить,
Я вмію мріями лишень на світі жить...

І душа його тоді відвертається від життя — йде на білі, тихі острови. Раз на все... Бо там він далі живе з своєю панею, в кругу фей...

Так невинна душа в перший раз опинюється в блудному колесі життя, переживає свою першу трагедію. Це дуже цікавий етап і дуже повчаючий психологічний момент в розвою людської душі, момент, який приходиться кожному переживати, а якого ми не усвідомлюємо собі і пройшовши коло його якось боязко полишаємо його в далекому неначе тумані, скоро відсуваємо від себе з якимсь потайним соромом і не замічаємо ваги його у формованню молодої душі...

От маленька дитина, в перший раз бачучи вираз терпіння на твари свого любого дядька, що все їй пестив — стає безпорадна і мучиться. Вона хотячи усунути зморшки з чола, — журливо тільки розводить руками, цілою своєю істотою висказує співчуття. Таке смішне, дитяче, але любе і тепле співчуття, — яке не тільки не засмічує нам душі але й боїться навіть трівожити її своїми пестощами... І такий дбайливий погляд очей, такий хазяйський, невинний, ніжний...

Очевидно — нікого це не обходить, і до голови нам навіть не прийде, що і там в маленькій головці йде гаряча робота, що ця дитина починає ночами не спати, роздумуючи уперто над тим, щоб привернути погоду дорогій людині. Але який цікавий образ стає нам перед очима, коли випадково попаде нам в руки документ такої молоденької журби. Тут в перший раз людина хоче взяти на себе якусь одвічальність, має відвагу до терпіня, хоче зрівнятися з нами своєю дозрілостю. Як вона дуже хотіла б вилічити нас з нашого досвіду, як горячо бажає переконати нас в реальности своїх мрій, своїх білих островів, як легко вона попадає в інтімно-патетичний, геройський тон, в якому так і чується вся свіжа невинність та безпосередність наівности. То-ж-то їй бавитися і говорити з цвітками, бігати і забавлятися в колі ровесників та ловити метеликів, — думаємо о такій хвилі! А забуваємо, як дуже легко раз на все образити молоду душу тоді, коли вона тільки що хоче отворити свій келих, як мало цінимо важність тої хвилі, коли в перше встрічається наша колисана досі казкою, душа з буденним життям і його турботами...

Цей власне момент маємо в цілій його палаті, в усій правді, щирости та несфальшованости у збірці молодого поета. ***М. Євшан.***

Ів. Фе-р-на. *Коло смерти.* Оповідане. Львів. 1910. Накладом ред. „Діла". Ц. 80 сот.

Події 1905—6 рр. такі блискучі, такі яскраві надовго всім запали в душу і бліді, нудні роки — наступники їх не згладять, не витиснуть з душі тих сильних вражінь, які мов живі стоять у кожного пред очима. Про них багато говорять, багато пишуть, але вичерпать їх не сила, бо кожна людина по своєму пережила той час, кожний кутик країни має свою історію і по своєму її оповідає. Сила письменників черпають матеріял з цього багатого джерела і багато цікавих рис, явищ думок ми чули од них. Але цікаве все свіже, нове, а переказ відомого це—нудота і без потреби воно. Правда часом вдалий переказ заглажує враження нецікавости змісту, бо форма захоплює.

Невдало це вийшло в д. Ів. Фе-р-ка. Сухо, на швидку переказано те, що всім давно відомо. Автор взяв шабльон і переказав нам стару історію не завдавши собі праці навіть провірити де які деталі відомих

фактів. А в загально відомих річах колиб був дав нам душу події, психологію дієвих осіб, колиб заглянув був глибше в свою душу та росповів, як вона реагує на все це, тоді б ми мали в старому нове і дякували б авторові, а так... нехай вибачить. Ніякого художнього твору його оповіданне не уявляє. Це не що друге як склейка хроніки з копійчаної газети за наші часи ліквідації минулого. Така робота не варта і уваги та і доброго слова. *П. Оль.*

О. Білоусенко. *„Вінок".* Перша читанка (хрестоматія) для дітей молодшого віку. Вид. друге, з 116 малюнками. Москва, 1911 р., стор. 512. ціна 1 карб. 20 коп.

Читанка д. Білоусенка з'явище незвичайне в нашій шкільній літературі. Досі ми мали всього якихсь дві-три читанки, та й то дуже маленьких, тепер перед нами справжня хрестоматія, яка не пройшла б непомітною навіть у значно багатших літературах, ніж наша. Читанка складається з таких оддїлів: І. Серед маленьких дітей; ІІ Що живе на світі; ІІІ. Що росте, IV. Од льоду до льоду; V. Серед людей; VI. Бог і люде. Кожний одділ представлено досить повно, особливо — другий і пятий: оповіданнячка і великі оповідання побутові й історичні, вірші, казочки і казки, байки, загадки і сила всяких приказок, що закінчують кожний одділ і підобрані так, ніби сінтезують його. Що ж до самого матеріялу, то він на стільки широкий, що трудно вказати якийсь куточок приступного дітям життя, котрий би не був представлений в Читанці: од наївного дитячого „ладу-ладусі" до серйозних статтів-оповідань з історії України. Серйозних, але цілком приступних і цікавих для дітей як по змістові, так і по викладові. Перед всяким українським педагогом і батьком багата скарбниця, великий вибір цікавого читального матеріялу, яким залюбки можна задовольнити навіть вередливу дитину. І заслуга д. Білоусенка тим більша, що у нас майже зовсім таки нема дитячих письменників і тому скласти таку велику хрестоматію не легко. Через те певно упорядчикові і самому довелося не мало попрацювати і як авторові і через те йому можна вибачить дещо з авторських промахів (зміст і виклад деяких його оповідань). Але взагалі Читанка робе надзвичайно приємне враженнє і свідчить про велику і пильну працю упорядчика і автора до своєї роботи. Сила чудесних малюнків, гарний папір і чистий шріфт надають книзі ще більшої вартости, і мусимо сказати, що не одна дитина скаже д. Білоусенкові щире спасибі. З свого боку ми бажаємо Читанці як найбільшого успіху.

Одним словом Читанка уложенна майже бездоганно. Мусимо тільки зауважити, що в дитячих книжках треба як найпильніше доглядати, щоб не проскакували якісь непевні слова чи вирази, як то трапляється в Читанці, напр.: т о т (замість той), г и л і (гілки), л ю ц ь к і, л ю ц ь к е (людські, людське) і ин. Таких слів досить в книжці і вважати їх коректорськими помилками не можна, бо видрукувані вони скрізь, де трапляється, в одній і тій же редакції. *Юр. Будян.*

Проф. С. Рудницький. *Коротка географія України.* З 66 малюнками і Картою (мапою). Видавництво „Лан" № 5—7. Київ—Львів 1910 р. Ст. 152. Ціна 75 коп.

Вже давно відчувалася потреба такої книжки як — географія України. І добре зробило видавництво „Лан", що звернуло на це увагу і видало отсю книжку.

Правда, дещо про географію України можна було найти в чужих загальних курсах по географії, або в галицьких шкільних підручниках. Але це все не давало змоги ширшим кругам суспільства познайомитись як слід, ясно і докладно з географією своєї країни.

Тепер цю прогалину заповнено і от перед нами — гарна, досить добре ілюстрована фізична географія України, написана спеціалістом професором географії львівського університету д. С. Рудницьким.

Зміст книжки досить широкий, місцями дуже гарно і докладно виложений. Автор, як видко старався виложити яко мога більш детально і при тім популярно предмет географії — де подано: загальний вступ, географичний перегляд окремих частин української території, опис українських рік, клімату, ростинного і звіринного світу України.

До цеї географії додано карту д. Волод. Гериновича — зложену як на першу таку пробу добре.

Про деякі недогляди, що трапились в цій книжці не кажемо, бо їх не багато, а при новім виданню певно їх не буде.

Поручаємо цю книжку нашому суспільству, бо такі книжки як — популярна історія, або географія свого краю причиняються дуже до розбудження національної свідомости, а тим самим і до піднесення свої власної культури. *Н—ский.*

Фрідріх Куммер: *„Зміна літературних поколінь"*. Перек. М. Евшана. Вступ. М. Сріблянського. В-во „Життя й Мистецтво". Київ 1911. Ст. 32. Ц. 25 к.

Ця книжечка є передмовою Ф. Куммера до написаної ним „Історії німецької літератури XIX в." В ній автор висловлює свої основні погляди на літературу та дає загальну картину зміни літературних генерацій. Що до поглядів Куммера на літературу, то в них мало цікавого і оригинального. Що література являється часткою духового життя нації, що національний дух народа становить спільний ґрунт для всіх поколінь, що історик літератури мусить брати літературу в звязку з цілим життєм народа — це висловлювалось уже не раз і треба в даннім разі або доводити свої думки, або надавити їм особливо гарну форму, щоб вони зробили якесь вражіннє і не видались загальним місцем. А у Куммера нема ні того, ні дугого. Він виложив свої погляди на літературу хаотично і не спробував дати їм якогось підкладу (чого, впрочім, він і не міг зробити в короткій передмові). Ширше автор спиняється над зміною генерацій. Що до самої думки Куммера об'ясняти історію літератури зміною генерацій, то її теж не можна вважати оригинальною, оригинальною являється хиба формуліровка цієї думки. Найбільш цінною в книжці являється картина народження, життя і смерти поколінь, змальована Куммером досить добре. Куммер показує, як непомітно народжуються нові покоління, як вони вбиваються потроху в силу, счиняють боротьбу з старим поколінням, доходять до вершка своєї сили і потім сходять зі сцени, уступаючи своє місце иньшим. Автор спиняється над зміною генерацій не як дослідник, а як обсерватор. Він малює те, що можна побачити зверху, малює в загальних рисах, не входячи в глиб явищ. По-за тією картиною боротьби генерацій, яку дає Куммер, не видно вдумчивого обсерватора, обсерватора — філософа, а тілько звичайного глядача. Нема глибини задуму, а є широта і рельєфність зображення.

Книжка випущена вчасно. Тепер, коли у нас йде затята боротьба між „молодими" і „старими", ця невеличка брошура може допомогти читачеві розібратись в хаосі нашого літературного життя.

Короткий вступ М. Сріблянського присвячений виясненню значіння брошури Куммера для українського читача.

А. Товкачевський.

МІРЪ. Открыта подписка на 1911 годъ. Годъ изданія четвертый. Единственный въ Россіи иллюстрированный толстый ежемѣсячный журналъ. Съ 1 января 1911 года журналъ „Міръ“, вступая въ четвертый годъ изданія, преобразовывается въ толстый ежемѣсячный журналъ. „Міръ“ знакомитъ своихъ читателей со всѣми новѣйшими успѣхами и теченіями въ наукѣ, исскуствѣ, литературѣ и общественной жизни. Въ литературномъ отдѣлѣ „Міра“ помѣщаются романы, повѣсти и разсказы извѣстныхъ русскихъ и иностранныхъ писателей. Въ „Мірѣ“ богатый научно-популярный отдѣлъ. Особый отдѣлъ отведенъ вопросамъ литературы и исскуства, критики и библіографіи. Въ журналѣ помѣщаются портреты выдающихся ученыхъ, литераторовъ, художниковъ, общественныхъ и государственныхъ дѣятелей, а также репродукціи съ картинъ знаменитыхъ художниковъ. Содержаніе Январской книжки „Міра“: Белетристика: И. Потапенко—Въ заносахъ. К. Баранцевичъ—Сумерки жизни. С. И. Гусевъ-Оренбургскій. Сѣрна. А. Будищевъ—Трупъ. Н. Олигеръ-Холодъ. В. Реймону—Мечтатель пер. Е. Троповскаго. Стихи: Ал. Будищева, Аполлона Коринфскаго, В. Уманова-Каплуновскаго, Николая Морозова, А. Кремлева. Научный отдѣлъ: Главнѣйшіе моменты науки объ ископаемыхъ организмахъ проф. Н. Н. Яковлевъ. Военное воздухоплаваніе Проф. Ливенталь. Наблюденія надъ жизнью насѣкомыхъ М. Новорусскій. Изъ области науки, техники и друг. Критика и библіографія. Условія подписки на журналъ „Міръ“ въ 1911 г. съ доставкой и пересылкою на годъ 8 р., 1/2 г. 4 р., не 1/4 г. 2 р., заграницу 12 р. Адресъ редакціи и конторы журнала „Міръ“: С. Петербургъ, Лиговская, 47.

Издатель: *В. Л. Богушевскій.* Редакторъ: *Л. Л. Богушевскій.*

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1911 рік на нову українську народню ілюстровану газету **ЗАСІВ** почне виходить з марта м. с./р. **Ціна на рік 2 руб. 50 коп., на піврону 1 руб. 30 к. на 3 міс. 75 к.**, Хто випише „ЗАСІВ“ за цілий рік, той дістане всі №№ **„СЕЛА“**, починаючи з першого, а так само безплатно додаток **КАЛЕНДАРЬ-КНИЖКУ** на 1911 рік і инши додатки. **Адреса: Київ, В. Володимирська № 28. Редакція газети „ЗАСІВ“. ЗАСІВ** призначується головним чином для хліборобів і робітників; воно подає: статті й новини про сучасне життя на Україні і Росії і за кордоном,з української і всесвітньої історії і письменства, артистичної творчости, з наук природних, лікарських, з сельського господарства, кооперації, техніки, гигієни і медицини, також вірші, оповідання, ілюстрації при статтях і осібні. **ЗАСІВ** містить дописи з сел і міст, звертаючи особливу увагу на рух освітний і економичний на селі; дає відповіді на запитання передплатників, а також поради спеціалистів: господарські, юридичні й лікарські в справах економичних і просвітних. Передплату приймають: Книгарня Літературно-Наукового Вістника, Київ, В. Володимирська, 28. Харьків, Українська Книгарня, Рибна, 25.

Открыта подписка на 1911 годъ на общественно-политический и научный журналъ **НАША ЗАРЯ** 2-й годъ изданія выходящій въ С.-Петербургѣ ежемѣсячно при прежнемъ составѣ сотрудниковъ книжками въ 5 листовъ. Въ 1911 г. въ журналѣ будутъ вестись слѣдующія постоянные отдѣлы: политическое обозрѣніе, иностранное обозрѣніе, „на темы дня“, библіографія, а также періодическіе обзоры рабочаго движенія въ Россіи и на Западѣ и обзоры общественной мысли и общественнаго движенія въ Западной Европѣ. Условія подписки: На 1 годъ—3 р. (за границу 4 р.), на 1/2 года 1 р. 80 к., (за границу 2р. 30 к.), на 1/4 года—1 р. (за гран. 1 р. 30 к.), на 1 мѣс.—35 к. (за гран. 40 к.). Годовые подписчики, внесшія полностью плату до 1 января 1911 г., получатъ въ видѣ безплатнаго приложенія слѣдующія 2 книги, стоящія въ отдѣльной продажѣ 3 р. 50 к.: 1) Письма К. Маркса, Ф. Энгельса и др. къ Зорге и др. Пер. съ нѣм. подъ ред. и съ предисл. П. Б. Аксельрода, и 2) Поль Луи „Рабочій и Государство“. Пересылка означенныхъ книгъ за счетъ подписчиковъ; за 7 ф. по разстоянію, т. е. въ предѣлахъ Европейской Россіи—45 к., Зап. Сибирь и Сред. Азію—85 к., въ Вост. Сибирь и заграницу—1 р. 25 к. Адресъ конторы и редакціи: С.-Петербургъ, Невскій прос., № 100, кв. 12.

УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС Приймається передплата на 1911 рік на українську газету. Газета просвітна, економічна і політична. Виходить що-тижня по 8 сторін великого формату у Вінніпегу—Канада. „Український Голос“ видається в національнім дусі з напрямком прогресивним і стоїть на становищі непартійнім. „Український Голос“ слідить головно за культурним розвоєм наших переселенців за морем. При ньому згуртувались найкращі сили заморської України. Передплата до Європи на рік 5 карб. Адреса: „Ukrainskyj Holos“, Box 3626. Winnipeg, Man, Canada.

Современный Міръ. Открыта подписка на 1911 годъ. На ежемѣсячный литературный, научный и политическій журналъ. Двадцать первый годъ изданія. Журналъ ставитъ своей задачей распространеніе среди читателей идей послѣдовательнаго политическаго и соціальнаго демократизма. На ряду съ вопросами политической и общественной жизни, журналъ удѣляетъ серьезное вниманіе вопросамъ естествознанія, литературы, исторіи и искусства. Журналъ издается при прежнемъ составѣ редакціи и сотрутниковъ. На 1911 годъ, въ числѣ другихъ, намѣчены къ печати: Романы: И. Рукавишникова, А. Федорова. Повѣсти: С. Гусева-Оренбургскаго, М. Криницкаго, В. Муйжеля, И. Потапенко, В. Сѣрошевскаго. Разсказы: М. Арцыбашева, Д. Айзмана, М. Горькаго, Д. Крачковскаго, Н. Осиповича, С. Сергѣева-Ценскаго, Е. Чирикова. Статьи: М. Бернацкаго, В. Вонъ Бруевича, В. Вересаева, Л. Войтоловскаго, М. Довнаръ-Запольскаго, Д. Жбанкова, Ѳ. Зѣлинскаго, Л. Крживицкаго, Евг. Ляцкаго, М. Невѣдомскаго, Ортодоксъ, Г. Плеханова, М. Ростовцева, Н. Рожкова, К. Тахтарева, Е. Тарле, Я. Тугендхольда, Б. Фортунатова. Постоянные отдѣлы: Литературные отклики, Вл. Кранихфельда. Родныя картинки, Александра Яблоновскаго. Политическое обозрѣніе, Ник. Іорданскаго. Вопросы текущей жизни, І. Ларскаго. За рубежомъ (иностранное обозрѣніе), К. Вейдемюллера. Корреспонденціи изъ-за границы. Наука и жизнь (обзоръ новѣйшихъ успѣховъ науки) В. Агафонова, Е. Елачича, І. Лукашевича, Б. Фортунатова и др. Искусство (статьи по исторіи искусства и критическая оцѣнка современныхъ явленій въ области искусства) В. Львова-Рогачевскаго, М. Невѣдомскаго, Я. Тугендхольда и др. Критика. Библіографія. Обзоры новѣйшей литературы по отдѣльнымъ отраслямъ знанія и отзывы о новыхъ книгахъ. Условія подписки: На годъ 9 р. на полгода 4 р. 50 к. 4 мѣс. 3 р. мѣсяцъ 75 к. Съ доставкой и пересылкой во всѣ города имперіи. За границу 12 р. за годъ; съ дост. и перес. полгода 6 р. съ дост. с перес. Безъ доставки въ Спб.—8 р. въ годъ и 4 р. полгода. Подписка на иные ироки, кромѣ указанныхъ, не принимается. Подписка принимается въ главной конторѣ С.-Петербургѣ, Надеждинская ул., № 41, кв. 3. Телеф. 470-14 и въ отдѣленіяхъ тея: Въ Москвѣ: въ конторѣ Н. Печковской—Петровскія линіи, въ Одессѣ: въ книжномъ магазинѣ „Трудъ", а также въ лучшихъ книжныхъ магазиновъ столицы и провинціи. Журналъ за 1909 г. высылается по цѣнѣ 8 р. за годъ; отдѣльная книжка 80 к. За 1910 по 9 р. за годъ; отдѣльная книжка 85 к., съ налож. плат. 1 р.

Издательница *М. К. Іорданская.* Редакторъ *Н. И. Іорданскій.*

ОТКРЫТА ПОДПИСКА на 1911 годъ на Еженедѣльную Общественно-Педагогическую газету **ШКОЛА и ЖИЗНЬ** съ ежемѣсячными приложеніями. Газета будетъ издаваться по слѣдующей программѣ: 1) Руководящія статьи по вопросамъ: а) организаціи школы и школьнаго законодательства, б) общепедагогической теоріи и практики. 2) Статьи по различнымъ вопросамъ образованія и воспитанія. 3) Фельетонъ характеризующій по преимуществу внутреннюю жизнь школы или популяризирующій различныя стороны знанія. 4) Обзоръ общей печати. 5) Хроника образованія, въ которой первое мѣсто будетъ удѣлено дѣятельности законодательныхъ учрежденій, правительства, мѣстнаго самоуправленія и т. д. 6) Хроника школьной жизни въ Россіи и заграницей. 7) Обозрѣніе спеціальной литературы русской и иностранной. 8) Справочный отдѣлъ съ подотдѣломъ отвѣтовъ редакціи на запросы подписчиковъ. Въ ежемѣсячныхъ книжкахъ, которыя за годъ составятъ около 80 печатныхъ листовъ, будутъ помѣщаться цѣльныя произведенія русскихъ и иностранныхъ авторовъ, старыя классическія, или выдающіяся новѣйшія, или касающіяся наиболѣе интересныхъ вопросовъ текущаго времени. Редакція газеты имѣетъ корреспондентовъ въ разныхъ городахъ Имперіи и спеціальныхъ корреспондентовъ въ Г. Совѣтѣ и Г. Думѣ. **Подписная цѣна.** Съ доставкой въ Петербургѣ и пересылкой въ города Имперіи на годъ 6 руб. на 6 мѣс. 3 руб. на 3 мѣс. 2 руб. Для учащихъ въ начальныхъ городскихъ училищахъ допускается разсрочка по 1 руб. за каждые 2 мѣсяца. Подписка и объявленія принимаются: въ Главной Конторѣ, Спб. Кабинетская, д. Губернскаго Земства, № 18.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ **ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС** Радикальну політичну часопись у Львові (Галичина) **Громадський голос** є органом Української Радикальної Партії в Галичині і виходить вже 16-тий рік. **Громадський голос** боронить завзято інтересів нашого мужицтва та преставляє образ його розвитку (В останім році 400 мужицьких дописів). Рівночасно є він одинокім органом січової організації в Галичині. **Громадський голос** виходить раз на тиждень в середу і коштує в Австрії 4 Кар. в Росії 3 карбованці річно. Адреса: Громадський Голос, Львів.

РІДНИЙ КРАЙ. виходить у Київі 2 рази на місяц, (48, чисел на рік) з ілюстраціями, під редакцією **О. Пчілки (О. Косач).** Ціна з пересилкою на рік 4 р., на півроку 2 р., на 3 місяці 1 р.; **„Рідний Край"** з ілюстрованим місячним додатком для дітей **„МОЛОДА УКРАЇНА"** коштує на рік 5 р., на 3 м. 1 р. 25 к. „Молода Україна" окремо від Рідного Краю—2 р. на рік, 1 р. на півроку. Апр.: **Київ Благовіщенська**, 101. Для сільск. учит. і всяк. спілок в р. 1910 „Р. К. „без „М. У." 3 р. з „М. У."—4 р.

„Дзвінок" ілюстрована тижнева ДИТЯЧА часопись. Ціна для Росії 3 руб. Львів, ул. Мохнацького ч. 12, **Австрія, Oesterreich**

Третій годъ изданія ПРИНИМАЕТСЯ ПОДПИСКА на 1911 годъ на ЖУРНАЛЪ **„НАШЕ ДѢЛО"** Выходитъ два раза въ мѣсяцъ. Статьи принимаются на русскомъ и украинскомъ языкахъ. ЖУРНАЛЪ посвящаетъ себя вопросамъ сельской и рабочей кооперации преимущественно Кіевской губерніи и всего Юго-Западнаго края, а также губерній: Черниговской, Полтавской, Екатеринославской, Херсонской и Бессарабской. ЖУРНАЛЪ издается при ближайшемъ содѣйствіи членовъ Бюро Кіевскаго Союза Потребительныхъ Обществъ и этимъ самымъ непосредственно обслуживаетъ интересы всѣхъ потребительныхъ обществъ Кіевской и сосѣднихъ губерній, тяготѣющихъ къ Союзу. ПОДПИСНАЯ ЦѢНА: На годъ—4 руб., на 6 мѣсяцевъ—2 р. 25 к., на 3 мѣсяца—1 р. 25 коп. Членамъ потребительныхъ обществъ, всѣмъ кооперативнымъ предпріятіямъ, кредитнымъ и ссудо-сберегательнымъ т-вамъ, сельско-хозяйств. о-вамъ и т. п., профессіональнымъ группамъ, сельскимъ учителямъ, крестьянамъ и рабочимъ на годъ—3 руб., на 6 мѣсяц.—1 руб. 65 коп., на 3 мѣсяца—85 коп. Подписчики внесшіе подписную плату до 1-го января 1911 г. получатъ безплатно №№ жур. „Наше Дѣло" за послѣдніе 4 м. 1910. Адресъ редакціи: Кіевъ, Подолъ, Воздвиженская 1, помѣщеніе Бюро Кіевскаго Союза Потребительныхъ О-въ. Редакція журнала «Наше Дѣло». Телефонъ 2467. Редакторъ-Издатель *А. И. Гдышинскій.* (Предсѣдатель Бюро Кіевскаго Союза Потребительныхъ Обществъ).

Новый **Журнал для всѣх** Открыта подписка на 1911 г. На 1 г. 2 р. на полъ года 1 р. Отдѣльная книжка 25 к. съ пересылкой 30 к. (Годъ изданія IV). Вступая въ IV й подписной годъ, журналъ по прежнему будетъ преслѣдовать, главнымъ образомъ, культурныя задачи и широко ставитъ отдѣлы: 1) художественно-литературный, 2) критическій, 3) научно-популярный, 4) общественный, 5) отдѣлъ иллюстрацій съ картинъ извѣстныхъ художниковъ. Кромѣ того, съ 1911 г. при журналѣ вводятся слѣдующіе новые отдѣлы: 1) „Самообразованіе", (Народный Университетъ) подъ редакціей Н. Рубакина, 2) Отдѣлъ— „Сатира и Юморъ", въ которомъ примутъ участіе: Аркадій Аверченко, Николай Архиповъ, О. Дымовъ, О. Л. Д-Оръ, Теффи и др. Журналъ выходитъ ежемѣсячно въ объемѣ 8-ми обычн. печатныхъ листовъ (130—140 ст.) съ иллюстраціями на отдѣльныхъ листахъ веленевой бумаги. Годовые подписчики получаютъ безплатно приложеніе: два тома избранныхъ произведеній современныхъ писателей (въ отдѣльной продажѣ 2 рубля). Подписавшіеся до 1-го декабря (на годъ), получаютъ безплатно декабрьскую книжку. Въ истекшемъ 1911 году на страницахъ журнала появились, между прочимъ, слѣдующія произведенія: Леонидъ Андреевъ—Неосторожность. М. Арцыбашевъ.—Смерть Башкина. Д. Айзманъ.—Анжелика. А. Купринъ.—Водолазы. М. Горькій.—До полнаго. Борисъ Зайцевъ.—Жемчугъ. Е. Чириковъ.—Волкъ Скиталецъ.—Шелька. А. Серафимовичъ.—Въ номерѣ. Осипъ Дымовъ.—Сестра. А. Гринъ.—Проливъ Бурь. В. Муйжель.—Въ слободѣ. Н. Тимковскій.—Онъ. А. Рославлевъ.—Порченые. С. Кондрушкинъ.—Вопросъ. Николай Архиповъ.—Ваня Голубкинъ. Борисъ Лазоревскій.—Сестры. А. Свирскій.—Рабочія руки и друг. Проспектъ съ подробнымъ спискомъ сотрудниковъ высылается безплатно. Подписная плата: на годъ—2 р., на ½ года—1 р., заграницу—3 р. Цѣна отдѣльной книжки въ магазинахъ 25 коп. Пробный № высылается за пять 7 коп. марокъ. Подписная плата марками не принимается. Выписывающіе „Нов. Журналъ Для Всѣхъ" одновременно съ выходящимъ въ этомъ году большимъ журналомъ „Новая Жизнь" (въ отдѣльности 4 р. 50 к. въ годъ) платятъ за оба журнала 5 р. 95 коп. Проспекты высылаются безплатно. При подпискѣ чрезъ книжн. магаз. приплачивается 15 к. въ пользу магазиновъ. Адресъ для переводовъ: Петерб. Фонтанка, 38, „Нов. Журн. для Всѣхъ".

Редакторъ *Николай Архиповъ.*

НОВИЙ КРАЙ **Орган „Товариства Українських Фармерів в Канаді".** Найбільша народна независима часопись в Канаді. Виходить 3 рази на місяць по 8 сторін. Передплата до Австрії Росії 2 дол. на рік, 1 дол. на піврік. Адреса: **Nowyi Krai, Rostnern, Sask. Canada**

При каждомъ № „НИВЫ“ подписчики получатъ по одной книгѣ, всего въ годъ **52 КНИГИ.**

ОТКРЫТА ПОДПИСКА
на 1911 годъ
(42-й годъ изданія)
на еженедѣльный иллюстрированный
ЖУРНАЛЪ
со многими приложеніями

НИВА

Г.г. подписчики „НИВЫ“ получатъ въ теченіе 1911 года:

52 №№ еженедѣльнаго художественно-литературнаго журнала „НИВА“: романы, повѣсти и разсказы; снимки съ картинъ, рисунки, фото-этюды и иллюстраціи современныхъ событій.

52 КНИГИ, отпечатанныя убористымъ четкимъ шрифтомъ, въ составъ которыхъ войдетъ:

12 КНИГЪ ЕЖЕМѢСЯЧНАГО журнала **„ЛИТЕРАТУРНЫЯ и ПОПУЛЯРНО-НАУЧНЫЯ ПРИЛОЖЕНІЯ“** романы, повѣсти, разсказы, популярно-научн. и критич. статьи современныхъ авторовъ съ иллюстраціями и отдѣлы библіографіи, смѣси, шахматъ и шашекъ, задачъ и игръ.

дополнительныя **12 КНИГЪ** *КЪ ПОЛНОМУ СОБРАНІЮ СОЧИНЕНІЙ* **А. П. ЧЕХОВА.**

То, что получатъ наши подписчики на 1911 годъ, представляетъ большое литературное наслѣдіе:—*болѣе трехсотъ разсказовъ Чехова*, отдѣльно не изданныхъ и обнимающихъ собою значительный періодъ его творческой дѣятельности. Намъ удалось найти все это послѣ многихъ лѣтъ неустанныхъ тщательныхъ поисковъ, и подписчики „Нивы“ на 1911 годъ, прибавивъ ихъ къ „Собранію сочиненій Чехова“, данному „Нивой“ въ 1903 году, будутъ имѣть дѣйствительно „Полное собраніе сочиненій Чехова“.

остальныя **20 КНИГЪ** *ПОЛНАГО СОБРАНІЯ СОЧИНЕНІЙ* **А. Ѳ. ПИСЕМСКАГО.**

Въ эту вторую часть „Полнаго Собранія Сочиненій А. Ѳ. Писемскаго“ войдутъ его знаменитые большіе романы: **„Люди сороковыхъ годовъ“, „Въ водоворотѣ“, „Массоны“** и драматическія произведенія, среди которыхъ особенно извѣстны: **„Горькая судьбина“**, украшеніе и гордость русской сцены,—**„Самоуправцы“, „Ваалъ“, „Финансовый геній“**—и др.

ПОЛНОЕ СОБРАНІЕ СОЧИНЕНІЙ въ **8 КНИГАХЪ** **ЛЬВА АЛЕКС. МЕЯ.**

Мей, давшій русской поэзіи **„Царскую невѣсту“** и **„Псковитянку“**, давно уже поставленъ критикой рядомъ съ великими авторами „Бориса Годунова“ и „Смерти Іоанна Грознаго“. Знаніе народной русской жизни, сокровенныхъ ея началъ и заѣтныхъ вѣрованій народа ярко сказалось и въ его **поэмахъ, былинахъ и пѣсняхъ**, а также въ его **повѣстяхъ и разсказахъ**. Владѣя въ совершенствѣ стихомъ, Мей на ряду со своими оригинальными произведеніями создалъ на русскомъ языкѣ цѣлую переводную литературу лучшихъ образцовъ міровой поэзіи.

12 №№ „ПАРИЖСКИХЪ МОДЪ“. До 200 столбцовъ текста и 300 модныхъ гравюръ. **Съ почтовымъ ящикомъ** для отвѣтовъ на вопросы подписчиковъ.

12 ЛИСТОВЪ рисунковъ (около 300) для рукодѣльн. и выпильн. работъ и выжиганія и до 300 чертежей выкроекъ въ натуральн. величину.

1 „ОТРЫВНОЙ ЕЖЕМѢСЯЧНЫЙ КАЛЕНДАРЬ“ на 1911 годъ, отпечатанный красками.

Подписная цѣна „НИВЫ“ со всѣми приложеніями на годъ:

въ С.-Петербургѣ: { **безъ доставки** . . . . . **6 р. 50 к.**
{ **съ доставкой** . . . . . **7 р. 50 к.**

Безъ доставки: 1) **въ Москвѣ**, въ конторѣ **Н. Печковской**—**7 р. 25 к.**; 2) **въ Одессѣ**, въ книжн. магаз. **„Образованіе“**—**7 р. 50 к.**

Съ пересылкою во всѣ мѣста Россіи . . . . 8 р.
За границу—12 р.

Подписчики, желающіе получить также **первыя 18 книгъ Писемскаго 1910 г., доплачиваютъ:** 1) **Безъ доставки въ СПБ.—2 руб., въ Москвѣ и Одессѣ—2 р. 25 к.; 2) Съ дост. и перес.** во всѣ мѣста Россіи—**2 р. 50 к.; 3)** За границу 3 руб.

Подписчики, желающіе получить **первые 16 томовъ соч. Чехова 1903 г., доплачиваютъ:** 1) **Безъ доставки:** въ СПБ.—**4 руб.**, въ Москвѣ и Одессѣ—**4 р. 25 к.; 2) Съ дост. и перес.** во всѣ мѣста Россіи—**4 р. 50 к.; 3)** За границу—**5 руб.**

Допускается разсрочка платежа за „Ниву“ и за книги соч. Чехова 1903 г. и Писемскаго. 1910 г.—въ 2, 3 и 4 срока.

Иллюстрированное объявленіе о подпискѣ высылается **безплатно.**

Адресъ: С.-Петербургъ, въ Контору журнала „НИВА“, улица Гоголя, № 22.

ГАЗЕТА ДЛЯ ВСѢХЪ Издательства Годъ 100. Политическая и литературная. Ежедневное изданіе со всѣми отдѣлами большихъ газетъ. По цѣнѣ самая большая въ Россіи. По формату самая дешевая въ Россіи. Вступая въ сотый годъ своего существованія Издательство поставило себѣ цѣлью создать въ Россіи совершенно новый типъ газеты—изданіе, которое при крайней дешевизнѣ, отнюдь не являлось-бы хлесткимъ бульварнымъ листкомъ, разсчитаннымъ на невѣжественныя массы и поддѣлывающимся подъ ея вкусы, но представляло-бы изданіе ничемъ, кромѣ цѣны не отличающееся отъ самыхъ большихъ и солидныхъ газетъ. Цѣль „газеты для всѣхъ"—обслуживать самые широкіе круги населенія, давая за крайне низкую цѣну; изданіе солидное, честное, строго-безпартійное, при безусловной прогрессивности. Являясь собственникомъ большой французской газеты, существующей съ 1812 года, издательство имѣетъ возможность предоставить въ распоряженіе редакціи газеты для всѣхъ всѣ безъ исключенія средства большихъ газетъ. „Газета для всѣхъ" будетъ имѣть: Телеграммы: СПБ. Аг-ва; Турецкаго Аг-ва: „Депешъ Отоманъ; Китайскаго Аг-ва; Англійскаго Аг-ва „Лондонъ-Парижъ"; Бельгійскаго Аг-ва „Актюалитэ". Отчеты: Стенографическій Отчетъ Государственной Думы и Государственнаго Совѣта; выдающихся Судебныхъ процессовъ. Бюллетени: Освѣдомительнаго Бюро и Биржевой-Оффиціальный и отъ собственнаго Биржеваго хроникера. Телефонограммы: изъ Москвы и Гельсингфорса. Собственные Корреспонденты: Парижъ, Лондонъ; Нью-Іоркъ, Пекинъ, Константинополь, Вѣна, Берлинъ, Брюссель и во всѣхъ большихъ гор. Россіи. Широкая Хроника Происшествій; Фельетонъ; Иллюстрацій. Въ теченіе 1911 г. въ „Газетѣ для Всѣхъ" будетъ помѣщенъ рядъ произведеній Л. Н. Толстого. Лишь благодаря тому, что весь этотъ огромный матеріалъ уже окупается другою газетою—возможно изданіе „Газеты для всѣхъ" въ такомъ видѣ и за такую цѣну. **Безплатное Еженедѣльное Иллюстрированное Приложеніе** газеты **„ЖУРНАЛЪ для ВСѢХЪ"** 52 №№ иллюстрированнаго журнала: содержащаго лучшія произведенія русской и иностранной литературы; Юмористика; Иллюстраціи; Карикатуры и Шаржи; Спортъ; Шахматы и шашки; Новѣйшія моды съ рисунками и ноты для рояля и пѣнія. Подписная цѣна за оба изданія вмѣстѣ съ доставкой: 1 годъ 4 рубля 6 мѣсяц. 2 руб. 3 мѣсяца 1 руб. 1 мѣсяц. 40 коп. При выпискѣ сразу 10 экземпляровъ—11-й безплатно. Главная Контора:оС.-Петербургъ, Невскій Просп., № 19. Подписка принимается также во всѣхъ почтвыхъ учрежденіяхъ.

НАША НІВА. **Приймаецца подпіска на 1911 (IV) г. на беларускую гезету Выходзіць штотыдзень у г. Вільні (Віленская, 20). На годъ 2 р. 50 к. с перасылкай на 6 мѣс. 1 р. 25 к. на 3 мѣс. 65 к. Па асобку номір 5 кап**

СВІТЛО Приймається передплата на 1911 шк. рік. на український педагогічний журнал Журнал призначається для семії і школи і виходить раз на місяць (од 3-4 арк). Писати в „Світлі" досі згодилися: проф. М. Грушевський, Дніпрова Чайка, Я. Душечкин С. Ефремов, А. Калмикова, М. Коцюбинській М. Левицький, Ів. Огієнко, Н. Рубакин, О. Русов, О. Русова, Ю. Сірий, В. Чарнолуський Я. Чепіга, С. Черкасенко, В Чехов, Г. Шерстюк і ин. Журнал „Світло" виходить з серпня 1910. Передплата на рік 4 кар., на пів року 2 кар. 50 коп. Гроші можна посилати частками по 2 карб. Передплата пріймається въ „Українській книгарни", Київ, Безаківська 8.

НАШЪ ЖУРНАЛЪ Продолжается подписка на 1911 г., годъ изд. II-й, на литературно-художественный и общественно-политическій журналъ. (При ближайшемъ участіи И. А. Бѣлоусова). 1911 году годовые подписчики получатъ: 24 книжки журнала съ богатымъ и разнообразнымъ содержаніемъ. Художественная беллетристика лучшихъ русскихъ и иностранныхъ авторовъ. Обзоры событій внутренней и иностранной жизни. Руководящія статьи по вопросамъ общественно политическимъ, научнымъ, литературы, искусства и пр. Иллюстраціи на отдѣльныхъ листахъ мѣловой бумаги въ теченіе года составятъ цѣлую галлерею портретовъ знаменитыхъ писателей, общественныхъ дѣятелей, снимокъ съ картинъ выдающихся художниковъ и пр. Безплатное приложеніе: избранныя стихотворенія Тар. Гр. Шевченко, въ переводѣ И. А. Бѣлоусова, съ портретомъ, біографіей и факсимиле. Подписная плата съ доставкой и пересылкой: на годъ—3 руб., на 1/2 года—1 руб. 50 коп. Пробный № высылается за двѣ 7 коп. марки. Для годовыхъ подписчиковъ разсрочка: при подпискѣ 2 р. и къ 1-му апрѣля 1 руб. Цѣна отдѣльнаго № въ продажѣ 15 коп.

ДІЛО щоденна українська газета. Передплата для Росії на рік—18 карб., на 1/2 р.—9 карб. Австрія, Львів, (Lemberg), Ринок ч. 10

Подпис. годъ съ 1 окт. 1910 г. Продолжается подписка на новый самый дешевый въ Россіи Ежемѣсячный, Иллюстрированный, Литературный и научно-популярный журналъ **ИСКРЫ ЖИЗНИ.** Въ журналѣ кромѣ литературнаго, отдѣла будутъ широко поставлены отдѣлы педагогическій, политико-экономическій, библіографіи, искуства и провинціальной жизни, **а также будутъ печататься научно-популярныя статьи по всѣмъ отраслямъ знанія**, будутъ даваться обзоры женскаго, рабочаго и кооперативнаго движенія въ Россіи и заграницей. Журналъ иллюстрированъ снимками съ картинъ извѣстныхъ художниковъ, портретами современныхъ дѣятелей, рисунками текущихъ событій и т. п. Приступая къ изданію журнала **„Искры Жизни"** редакція ставитъ своею цѣлью дать, за самую минимальную подписную плату, дѣйствительно серьезный и интересный журналъ для семьи, учащихся, трудовой интеллигенціи, крестьянъ и рабочихъ. Въ журналѣ принимаютъ участіе видные литераторы, публицисты, ученые и художники. Подписная цѣна на годъ за **12** №№ съ доставкой и пересылкой **75 коп.** на другіе сроки подписка не принимается. Подписка принимается въ редакціи журнала: С.-Петербургъ, Пушкинская 5 кв. 25. Ред. Изд. ***Преображенская.***

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО „РАНОК"

(під керунком **Олекси Коваленка**)

1. Драгоманов М.: «Старі хартії вільности» 40 коп.
2. „ «Рай і поступ» . . . . . 40 „
3. „ «Заздрі боги» . . . . . 10 „
4. „ «Швейцарська спілка» . . . . . 10 „
5. „ «Про волю віри» . . . . . 10 „
6. „ «Євангельська віра в старій Англії» . 5 „
7. „ «Царство Бож. внутрі вас» Толстого. 10 „
8. Степенко:
9. „ «Прометей», сл. О. Коваленка (хор) . 15 „
10. «Цілість держави і автономія», Піменової, перекл. Олекса Коваленко . . . . . 3 „
11. Лозинський Л.: Польський і руський революційний рух і Україна . . . . . 35 „
12. «Ревизор», комедія в 5 д. Гоголя, перекл. Олекса Коваленко (2 видання) . . . 25 „
13. «Гетьман», опов. Златовратського, перекл. Олекса Коваленко . . . . . 10 „
14. Кононенко М.: «Струна» . . . . . 20 „
15. «Любов до ближнього», жарт. Л. Андреєва перекл. Олекса Коваленко . . . . 10 „
16. Чупринка Г. «Огнецвіт» пролог О. Коваленка 75 „
17. „ «Метеор» пролог О. Коваленка 15 „
18. Коваленко О. «Золотий Засів» . . . . . 75 „
19. Чупринка Г. «Ураган» прол. О. Коваленка 15 „
20. Коваленко О. «Срібні Роси» . . . . . 15 „
21. Чупринка Г. «Сон-Трава» пр. О. Коваленка. 15 „

Видання коштом **І. САМОНЕНКА.**

22. «Розвага», Український Декламатор. Том І. Уложив Олекса Коваленко. . . . . 1 к. 25 к.
23. «Розвага», Український Декламатор. Том ІІ Уложив Олекса Коваленко . . . . 1 карб.
24. «Терновий Вінок», Літер.-Артист. Альманах під редакцією О. Коваленка . 1 к. 25 к.
25. «Горбоконик», казка Олекси Коваленка . 20 коп.
26. «Українська Муза», Поетична Антологія. Під ред. О. Коваленка, 134 поети, 1280 ст. 2 карб.

Продаються: «Українська Книгарня», КИЇВ, Безаківська 8; Ідзіковського, Хрещатик 29; Книгарня «І. Н. Вістника»; в Полтаві книгарня Маркевича.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1911 РІК
на українську газету

„РАДА“
(рік видання шостий).

Газета політична, економічна і літературна.

Виходить у Київі що-дня опріч понеділків і днів після великих свят.

„Рада“ має широку програму, як звичайні великі політичні газети: дає огляди життя політичного, громадського, економичного на Вкраїні, в Россії і закордоном; друкує фельєтони, а також статті критичні і твори красного письменства.

„Рада“ зостається й надалі непартійною газетою. Вона буде, як і досі, обстоювати змагання до поширення прав суспільства й органів громадського самоврядування.

На справу **народньої просвіти** шкільної й по-за-шкільної, на **потреби** нашого **вчительства** та на **питання культурно-просвітного характеру—„РАДА“** звертатиме як найбільшу увагу і буде змагатися до найкращого розв'язання цих справ для всього українського люду.

„Рада“ вважає, що поліпшення матеріяльного добробуту людности є основним грунтом для зросту національної культури. Тому буде обстоювати **кооперативну справу** на Вкраїні в усяких її формах.

„Рада“ буде подавати звістки і дописи про **життя культурне, економичне і політичне**, в Галичині, на Буковині, в далеких колоніях: в Канаді, в Сполученних штатах, в Бразилії...

До співробітництва в „РАДІ“ запрошено визначніші літерат. і наукові сили.

„Рада“ має ВЛАСНИХ **кореспондентів** в Державній Думі, в Державній Раді, а також в **політичних центрах Европи, в Лондоні, в Парижі, в Римі, у Відні, в Празі, у Львові, в Чернівцях.**

Ціна з приставкою і пересилкою в Росії на 1911:

На рік 6 карб., на 11 м. 5 карб. 70 к., на 10 м. 5 карб. 25 к., на 9 м. 4 карб. 75 к., на 8 м. 4 карб. 25 к., на 7 м. 3 карб. 75 к., на 6 м. 3 карб. 25 к., на 5 м. 2 карб, 75 к., на 4 м. 2 карб. 25 к., на 3 м. 1 карб. 75 к., на 2 м. 1 карб, 25 к., на 1 м. 65 к.

Передплату на рік можна виплачувати частками в такі строки: на 1 янв. 3 карб. і на 1 апр. 3 карб.; в строки: на 1 янв. 2 карб., на 1 марта 2 карб. і на 1 мая 2 карб. або по 1 карб. що місяця на протязі першого півріччя.

Зміна адреси—30 коп. Артистам—безплатно.

Адреса редакції і головної контори: у Київі, Вел.-Підвальна вул., д. 6, біля Золотих Воріт.

Приймається передплата на рік 1911.

на український місячник літератури, науки і громадського життя:

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

Редакція і головна контора: Київ, В. Володимирська, 28.

Контора Львівська: ул. Супіньського, ч. 17.

Передплата на рік 8 руб.; За пів року 4 руб. 50 коп.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1911 РІК

НА ЛІТЕРАТУРНО-ГРОМАДСЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІСЯЧНИК

Українська Хата.

Рік видання третій

Напрямок журналу: національно-поступово-демократичний.

В 1911 р. „*Українська Хата*“ освітлюватиме можливо повно українське життя з погляду національно-культурних потреб України і міститиме: *белетристику:* поезії, оповідання, повісти, малюнки, нариси і т. и., статті *публіцистичні,* в яких обговорюватимуться справи українського життя, науки, літератури й мистецтва; статті *літературно-критичні,* з характеристикою творів і діяльности наших письменників, особливо сучасних.

До участи в „Укр. Хаті“ запрошено видатних українських письменників.

Передплата **на 1911 рік** на „*Українську Хату*“ 4 карб. (за кордон 10 корон), півроку 2 карб., окрема книжка 35 коп. (з пересилкою 40 коп.), можно виплачувати частками по 2 карб.

Передплата приймається в **головній конторі і редакції журнала: Київ, Бульварно-Кудрявська 16.** Або в „Українській Книгарні“ Безаківська, 8; книгарні „Літературно-Наукового Вістника“ Вел.-Володимирська, 28. *У Харькові:* в „Українській Книгарні“ Рибна, 25. *В Житомирі:* в книгарні В. Совінського. *У Полтаві:* в книгарні *Г. Маркевича,* Бульв. Котляревського. *У Варшаві:* в *Гр. Степури* Володим. 2, кв. 5; *В Одесі:* в Українській книгарні, Ніжинська, 53. *У Катеринославі:* книгарні *Є. Лозінської* Проспект, дім Вебера. **В Галичині:** в одділі редакції і контори „Укр. Хата“. Львів [Lemberg], Замкова ул. № 8, поверх II.

Комплекти „УКРАЇНСЬКОЇ ХАТИ“ за 1909-10 р.р. продаються в конторі журнала по 3-4 кар.

Ціна 35 коп.

з пересилкою 40 коп.

Редактор-видавець *Павло Богацький.*

Друкарня Акц. Т-ва „Петро Барський у Київі“ Хрещатик 40.

17370

Українська хата

Березіль Київ—1911

Зміст:

М. Філянський. Гукайте їх! 137

Хр. Алчевська. Тихо небо вечоріє . . . . . „

Ів. Липа. Де ж Сонце? 138

Стріляють скрізь 140

Притча 141

Гр. Чупринка. Білий гарт 144

В. Самійленко. Полетіли, полетіли... . . . . „

Шарль Бодлєр. Пів-світа в волоссі, перекл. **М. Вороного** . . . 145

Юр. Будяк. Пап Базалей, поема 146

М. Євшан. Тарас Шевченко. II. 154

М. Рильський. Мрії 164

В. Тарноградський. В сумнім степу . . . . . „

Ол. Авратинський. Нова течія в малювництві 165

М. Сріблянський. На сучасні теми 170

Alienus. Нова драма (з приводу постанови «Брехні») 187

П. Б. Нині отпущаєші... (пам'яти П. Житецького) 194

Бібліографія. 196

Книжки надіслані до редакції 200

Ласкаво просим **шановних передплатників**, які внесли **тільки 1 і 1½ карб.**, поновити передплату завчасу, щоб не було задержки з розсилкою журнала.

Вкупі з грішми просимо також зазначати свою **стару адресу.** За зміну адреси просимо надсилать 30 коп. вкупі зо старою адресою.

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

Гукайте їх.

Гукайте їх — вони десь заблудились!
Тернами сохлими заслався густо ліс...
Тут шлях колись лежав — тепер він весь заріс;
Поки тумани не спустились —
Гукайте їх! Вони десь заблудились...

Зовіть їх піснею! Вона — одна на крилах!
Вона найперше долетить,
Загляне в ясний гай і в темную могилу
І в душу вірветься і в серці прозвенить...

І хоч вони давно з дороги збились,
Хоч небо хмарами над ними налягло —
Ще сонце не зайшло!
Поки ще з півночі тумани не спустились —
Гукайте їх — вони десь заблудились...

М. Филянський.

* * *

Тихе небо вечоріє,
Гаснуть смуги золоті,
Величаво місяць сходе
У безкраїй самоті...

І легенькі в'ються хмари,
Наче спомин давніх літ,
Ходять ясних зорь отари,
Сторожать дрімоту віт;

Віти сплять, усе втихає,
В серці горе пропада,
І далеко завмирає
Пісня щастя молода...

Христя Алчевська.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ П-

Де ж Сонце?

Передсвіт. З височини далекого неба ллється білий світ, ще мигтять бліді зорі. Ледве помітні темні обриси високої гори. Під нею — ніч.

На шпилю гори гостроверха скеля, на ній — молодий Орел. Як прозорливий пророк пронизує він гострими очима півтемряву, щоб впіймати перший промінь сонця.

І дивиться у чорно-синю безодню на білі зорі. Там Жайворонки, заховані десь у глибині небес, десь аж із-під білих зорь вітають майбутній прихід сонця дзвоном пісень, що перерізують нерухоме повітря по всіх напрямках.

З своєї високости вони перші, як чутливі поети, сповіщають про його хід ще темну землю. Їм до такту, мов у весільні бубни, по всьому степові б'ють Перепели.

Небо і земля починають прокидатися від сну ночи...

Орел молодий, повернувши на бік голову, дивиться далекозорим оком у небесну височінь, — ген, за білі зорі...

Вирівнявся, стрункий, напружився: впіймав чуйним ухом десь неподалеку легеньке шумуваннє крил. Присів, щоб одлетіти, аж побачив біля себе Сича.

— Кажуть, що з цієї скелі можна побачити Сонце. Я хочу його бачити.

— Сонце видно звідусюди, як тільки воно зійде.

— Звідусюди? Я хочу подивитись, як воно буде сходити.

— Лети за мною в небесні простори і зараз же його побачиш.

— Але ж я не можу так високо піднятись: я ледве з долини злетів на цю скелю... Я дуже стомився...

— Коли Сонце освітить землю, то його видно і в долині і в лісі... скрізь...

— Я там ніколи не бачив Сонця. Я тільки з цієї високої скелі можу його побачити. За цим я й летів сюди. Кажуть, що воно таке чарівне і вабливе.

— Ну, то дожидай хоч тут.

Орел знявся і полетів у височінь. Там, молодий, купався в промінних вічного Сонця, співав нікому нечутну славу його силі й духові.

Старий Сич сидів на скелі насупившись і ждав.

Світало що-раз більше.

Під скелею вже розістлалася зелена долина, що ховалася з одного боку в далекому лісі, а з другого доходила аж до моря. У долині почало воскресати життя...

Білі зорі гасли, а з-за моря лився рожевий світ, молодив усю природу.

І що більше світало, то очі в Сича менше починали бачити, а самого хилило до сну.

Та він перемогав себе, пильніше вдивлявся в крайнебо, звідки почало вже викочуватися рожеве Сонце.

Раптом із високости на скелю сів-упав Орел.

— Я вже налюбувався Сонцем. Сьогодня воно ясне, велике і як завжди непереможне. Та ось воно вже сходить і над землею. Бачиш?

— Де ж воно? Де?

— Дивися через долину — он висить над морем.

Сич занепокоївся.

— Хіба отта велика куля єсть Сонце? Хіба воно гарне? Я ледве її бачу... Ой, горе ж мені, горе! Як раз насуває ніч темна!

— Ніч уже минула. То день починається, то світло йде до нас.

— Хіба світло чорне? Чому-ж воно так пече мені очі? І яке-ж воно єсть світло, коли мені вже нічого не видно? Ні тієї чорної кулі, ні тебе, Орле... Для мене прийшла чорна ніч.

— А для всіх — світлий день. Я тепер бачу далеко-далеко, — ген, аж на той бік моря...

— Та покажи ж мені Сонце! О, Сонце, Сонце! Не вже ж я тебе і тут не побачу?

— Та ж Сонце проти тебе. Воно вже освітило всю землю: світить і в долині і в лісі... скрізь...

І Орел одлетів на зустріч Сонцю.

Сич занепокоївся, заметушився.

— Стрівай! Молю тебе, — покажи: де ж Сонце? — кричав він Орлові в слід. — Де ж те чарівливе світло?..

Стріляють скрізь.

— Хто тут? Де взявся ти в цих пущах лісових? Куди біжиш мов божевільний, серед страшної ночи?

— Іду за Ним...

— Постій! Кого ж ти бачиш там у темряві ночній?

— І ніч і день я бачу лиш Його.

— Сердешний! Стій же, стій! Хто б ти не був, — ходім до мене в хату.

— Його покинути не можу.

— Тут в лісі окрім нас нема й душі людської. То лиш мана тебе морочить. Покинь її, ходім зо мною: далі вже не стрінеш жадної оселі ніде на кілька миль. Тебе залле дощем осіннім, або з'їдять вовки голодні. Стрівай! Куди біжиш так швидко? Я не поспію за тобою.

— Його я хочу наздогнати.

— На віщо ж він тобі?

— Що б сталось все по слову і писанню. — Я йду за Ним...

— Куди ж йдеш?

— Іду на страту, щоб цим враз убить все зло людське, весь світ спасти од кровожадних звірів.

— Та де ж ти звірів бачиш тих і зло яке?

— І тут і там — скрізь кровожадні звіри! Один лиш Він без зла і без гріха.

— Ти мокрий весь, напів роздітий і обдертий... Холодний вітер рве твоє волоссє... Не знайдеш далі ти собі спочинку. Молю тебе: постій!.. Повірь мені...

— Що б я твоїм словам повірив — рушницю кинь!

— Клянусь життєм...

— Клянись ще й сном своїм.

— Клянусь душею — згинеш ти цеї ночи!

— Загублена єси вівця, — по що клянешся марно?

— Клянуся матіррю твоєю...

— Я матери не мав.

— Нещасний!.. Хрестом святим клянусь, що згинеш ти... Ходім зо мною.

— Клянись ще й порохом земним, яким давно припав твій хрест.

— Клянуся Богом...

— Мені клянешся мною?!

— Сердешний... Стій же, стій! Скажи хоч, хто ти?

— А ти?

— А я лісничий.

— То йди до жінки, до дітей. Тобі уже пора, а я піду за Ним.

— Так знай: веде тебе мана, веде на смерть видиму серед лісу...

— А я ж казав, — на смерть іду, хоч вірую в безсмерття тіла свого.

— Та ти душею хворий.

— А ти ж душею клявся?

— Ти божевільний!

— ...Прощаю тобі гріх твій — я Христос! Іду за Ним... Он бачиш око? Глядить сюди й туди... промінням стелить шлях мені... Іду за Ним з його наказу на Голгофу, щоб світ спасти од царства сатани...

— Ідеш за Ним... Так стій! Я вб'ю його... Ось — на!..

— Ой-ой! Кого стреляв? Кого стреляв ти, звірю... звірю кровожадний? І тут і скрізь уже убивство... Стріляють скрізь... Там кілька день уже стріляють... Крови там... там крови, крови скрізь багато... Вбивають всіх... Його ж не вб'ють ніколи! І ти не вбив... бо Він безсмертний тілом і душею!.. Безсмертний тілом і...

— Постій! Постій!..

Притча.

Пустинею безводною плентався молодий купець, одинокий, стомлений, бо через страшний самум загубив свій великий караван з усіма багацтвами.

Ішов навмання, ледве чвалаючи... Ішов і бачив тільки куряву дрібного піску, що боляче бив йому в лице, запорошував очі.

Смага пекла його нестерпуча, сухі губи порепались, із рота пішла солона кров... Ізнемігся і впав на роспечений високим сонцем пісок...

І вже жорстокий самум почав його, ще живого, ховати, насипаючи кучугуру піску, приспівуючи злораду пісню...

А він лежав непорушно і марив: каравани його ідуть повагом і ось поволі відділяються од землі, підіймаються туманом у гору, вище й вище... Туман збірається в хмару чорну і з неї падає дощ... І одна велика капля впала йому на запечені вуста... За нею друга, трета...

Купець одкрив очі, воскрес...

— — — —

Пустинею горячею ішов убогий дервіш, що недавно роздав свої — не свої великі багацтва, узяв на себе покуту — спасати тут людей. Ішов упевнено ступаючи, як господарь страшної пустині, хоч самум і запорошував йому очі.

Надибав умираючого купця, глянув на запечену кров на вустах і дістав з торби воду... Каплю по каплі вливав йому в засохлі вуста...

Купець одкрив очі, воскрес...

— — — —

Минуло кілька літ.

Купець жив щасливо, утішався дрібними дітками, для яких надбав уже нові багацтва. Усі його шанували, бо на диво був людиною правдивою, чесною, чулою до чужого горя.

Якось приходе до його палацу блідий, хворий, немощний дідусь-старець і нагадує про колишне в пустині.

Капля живої води, що в пустині впаде на запечені вуста, ніколи не забудеться.

Багатий щиро радіє, веде свого спасителя в горниці, велить слугам його обмити й одягти в найкращу одіж, садовить, як гостя, старим звичаєм попліч себе, сам служе йому, доглядає, як друга, як батька...

— — — —

Одного разу приходить служник од князя молодого, щоб узяти старого діда і скарати на смерть, бо то був колись страшний у цілому краю розбійник, що грабував каравани в пустині.

Купець, додержуючи святий звичай народній, не дав гостя княжому служникові.

Коли князь молодий про це довідався, розлютився і послав иншого служника, щоб приволік діда живим або мертвим.

Купець, додержуючи звичай народній, захістив свого гостя, а коли тут же служник хотів його вбити,—убив служника.

Тоді князь молодий закипів гнівом великим, звелів купця скарати на смерть за те, що не послухав його волі.

Скарав князь справедливого купця та й замислився: чи по правді зробив?

І щоб себе заспокоїти, звелів зібрати мудреців і віддати на їх суд діда-розбійника.

Коли розбійника осудять, — зробив по правді.

— — — —

— Князю! — сказали мудрі судді. — Ти хотів скарати діда, що був розбійником ще за твого батька. За твоє ж князювання він був побожним дервішем, з власної волі взяв на себе покуту, робив скрізь людям тільки добро. І от, хоч це старече тіло те ж саме, що колись було, та душу в собі носить давно вже иншу, чисту. На неї ти, молодий князю, права не маєш. Коли можеш скарати тіло, не порушивши в йому душі, то карай... Тепер ще друге: ти — вища народня правда і совість твоя — кришталь. Ти ж заплямував совість і убив правду, покаравши правдивого купця за те, що захіщав свого гостя, додержуючи святий звичай нашого народа. Кожна твоя кара тепер буде не суд правдивий, а просте вбивство, тому нікого ти вже карати права не маєш.

Князь розлютився і велів усіх мудреців скарати на смерть.

— — — —

Коли в князя не стало правди, а в князівстві мудрости, князь зробився рабом свавільної черні.

І князівство загинуло...

Іван Липа.

Білий Гарт.

Свище полум'я з горнила;
Грають іскри навкруги...
— Все розбила, розлюбила
Без сердешної нудьги.

Б'ється в грудях буйна сила;
Суше сталь мою сльозу...
— Все розбила, розлюбила.
Бахну! Трахну! Рознесу!

Рветься полум'я з горнила.
Сам я в полум'ї горю.
— Все розбила, розлюбила.
Бахну! Трахну! Розорю!

Бризки золота роскину
З гнівом, з кровю і з плачем.
Бахну, трахну й сам загину,
Мов під молотом-мечем!

Чорний дим летить з горнила.
Б'ється, гнеться в іскрах сталь.
— Все розбила, розлюбила.
Бахну! Трахну!.. Всіх не жаль!..

Гр. Чупринка.

* * *

Полетіли, полетіли...
Журавлі в далекий край,
У повітрі зашуміли,
Потім десь замиготіли
Льотом-шепотом — „прощай"...

Осінь лине, осінь лине...
Плаче дощик з хмар сумних...
Ой, коли журба покине,
З журавлями перелине
Аж до зірок золотих?!..

В. Самійленко.

ШАРЛЬ БОДЛЄР.

Пів-світа в волоссі.

(З книги *„Petits poèmes en prose“*).

Дозволь мені довго-довго дихати пахощами сього пишного волосся, дай припасти до його лицем, як припадає той, що прагне, до хвиль струмка; ніби пахучою хусткою я хотів би обмахуватись ним, щоб розвіяти в повітрі свої спомини.

Яб би могла ти знати, що я бачу, що вбіраю в себе, що я чую в твоїм пишнім волоссі! Пахощи його немов музика ваблять до себе мою душу.

В цім волоссі затаїлась чудова мрія; мені сняться щогли і вітрила; ось бачу я в сні безмежне море; вітер несе мене в чудові краї; чистійша і глибша блакить неба, в повітрі віє пахощами фруктів, листя і людського тіла.

В цім океані волосся мені ввижається затока — там лунають тужливі пісні, там метушливо рухаються міцні люде, що зійшлися з ріжних країв; кораблі виступають своїм тонким і складним профілєм всіляких форм на тлі неосяжного, в вічному полум'ї, неба.

Пестячи твоє волосся, я знов переживаю солодку втому тих довгих годин, коли в каюті чудового корабля на канапі серед квітів мене вколисували хвилі прибою під гомін свіжих течій в тихій затоці.

В пекучій глибині твого волосся я чую запах тютюну, змішаного з опієм і цукром; чорна ніч його сяє мені безсмертною тропичною блакиттю; а пушок по краям п'янить мене пахощами мюску, смоли і кокосового масла.

Дозволь же мені довше кусати ці важкі чорні кучери; мені здається, що я знищую свої спомини, коли гризу їх, ці гнучкі, свавільні пасма.

Переклав **Микола Вороний.**

ПАН БАЗАЛЕЙ.

ПОЕМА *).

Гей, і б'є — не оглянеться пан Базалей,
Так і свище береза бруньками!
Не десяток, не сотня підданців-людей
Прокляли все життя під різками.
Не десяток, не сотня жінок, мужиків
Під різками з душею розстались,
Не один заховавсь у петлю меж трямків,
А багато з лісами братались.
А були і такі, що вбивали дітей,
Щоб у панському пеклі не тліли, —
Хай хоч дітьми не тішиться кат-Базалей!
Ну, а більшість — кляли і терпіли.
Та дарма! за людьми не вбивається він,—
А пійма втікача, то замуче, —
Його села ідуть на пів тисячі гін,
Та і племя мужиче плодюче:
В десять рук їх катуй — не запореш усіх!
Хоч по сотні зсилай у копальні!
Зате решта селян — і жалітися гріх —
Напідбір кріпаки ідеальні!

Гей, і б'є — ніби грає, магнат Базалей,
Аж голосе тужлива береза!

---

*) Пан Базалей — як звали й звуть його і тепер у згадках селяни — в дійсности прозивався Базалевським, був надзвичайно багатий і вславився великою жорстокістю до своїх кріпаків. Росказана тут подія трапилась на Полтавщині, перед «волею», і цілком правдива; росказав її мені років сім назад один з участників. Я тоді її записав, а трохи згодом, нічого не зміняючи, переложив на вірші. Тепер, з нагоди 50-ліття скасування кріпацтва, я згадав про сю поему і пускаю в друк. Годилося б її трохи перекроїти і пошліфувати, але не хочеться зміняти того, що робилося під свіжим враженнєм оповідача-участника, бо в таких випадках можна непомітно одхилитися від цілком правдивого оповідання. *Автор.*

Хіба жалко гілля для невдячних людей?
Цілий гай коло панського плеса!
Ще ні світ, ні зоря піднімається пан
І сіда чаювать серед двору,
Де роскішним гіллям розійшовся каштан,
Роскидаючи тінь на обору.
Він газету чита, попива кофійок,
Перед ним винуватих тіпають,
А кругом кріпаків кілька душ без шапок
Свою чергу страшну дожидають.
Одтіпають — устань (а як ні — підведуть)
І у ноги вклонись за науку,
А забудеш, крий Боже, то знов розіпнуть,
Як ледачу яку товарюку...
Так минали часи. Пан байдужо лупив, —
Одинаково: будень чи свято,
А не били тоді, коли пан виїздив...
Та було таких днів небагато...
Наступала похволом трівожна весна
Вісім сот шістьдесятого року,
Прокотилася хвилею чутка ясна
Про кінець і кріпацтва й оброку.
Гомоніли старі про колишні часи,
Про часи ще козацької волі,
Коли їхні були і степи і ліси,
І в панів не кріпачили голі.
Прокотилася хвиля блискуча — як день
У промінні, у квітах весною,
Розбудила рої гайдамацьких пісень,
У палацах повисла журбою.
І давніше не раз пробігала гулка
І пекуча й однаково сміла,
Та ніколи в устах голяка-кріпака
Вона голосно так не бреніла.
Дратувала вона невгамовних панів,
А найбільше — того Базалея,
Розгорявся його не затриманий гнів,
І прийшла йому добра ідея:

Щоб найбільше добра — доки воля — придбать,
А найменш кріпаків одпустити, —
За найменші провини звелів катувать,
За великі ж, — то просто забити.
Засвистали різки, загули канчуки!
Як снопи, мужиків розстеляє!
— Волю дати? Вам волю, бридкі лайдаки?!
Хай же воля з вас кровю стікає!
І знебувся народ. Неставало снаги.
Уже ледве володa руками...

І таємно в ночі мандрували в луги,
Розмовляли чудними словами.

Насувалася ніч; і над панським двором
Перевернутим морем повисла.
А ні згук не бренів над великим селом,
Ніби смерть кожну хату притисла.
Бо в палаці і крики, і безліч огнів:
Базалей іменини справляє.
Для гостей пятьдесят одтіпав кріпаків,
А тепер паничів забавляє:
Повну залю нагнав уродливих дівчат,
Як одна — незаплетені, голі.
— А утніть гопака! Паничі аж сичать...
І хапають... і падають долі...

. . . . . .

. . . . . .

Незабаром і світ. Потухають зірки.
По домівках роз'їхались гості.
По палаці пустім метушать гайдуки
І готують постіль його мосці.
Помолившись побожно на свій образок,
Та і спати вже пан укладався.
— Наготуйте ж на завтра побільше різок!
А гайдук нахилився — засміявся.
— Що ж ти скіришся, хаме? Чудне що знайшов?

Жартувати наважився, бидло?
Чи не думаєш, може, собача ти кров,
Що мені вже пороти набридло?!..
— Хо-хо-хо! угадав! Я і справді змарнів:
Мене старість хворобами варе...
Так нехай же бурмистер десяток пучків
У росолі гарячім запаре!
А за те, що стоїш, як хамлюга-тюхтій,
Не подякуєш пана за ласку, —
Я раненько Палажці коханій твоїй
Стьожечок положу під запаску.
— Винен, пане!.. Пробачте... Навколішки впав
І нагнувсь коло панського ліжка
І долонями щільно лице затуляв,
А з під пальців... світилась усмішка...
І не встиг іще пан одпустить гайдуків,
Як ось тупіт роздався по підлозі,
І з десяток чи й більш молодих мужиків
Уродилось на панськім порозі.
— Добрий вечір, наш пане! — А хто се? Чого?!
Хто впустив вас, смердючії хами?!
Гей, лупіть, гайдуки!! — Не робіть бо сього!
Увійти ж ми насмілились сами...
Бачте, пане коханий, ми... хочем гулять,
І зайшли, щоб продовжить потіху...
— Канчуків, гайдуки! Пси! вам довго казать?!..
Гайдуки ж аж качались од сміху.
— Не хвилюйтеся, пане! Се шкодить панам,
Рятувати ж ніхто не поткнеться,
Та й не різать прийшли ми... Повірьте вже нам:
Благодітеля кров не проллється...
Іменинник сьогодні наш пан-Базалей,
І з панів ні душі не минули:
За сто верст, або й більш, назбірали гостей,
А про нас уже, бачте, й забули...
Не гаразд... Але ми не забули про вас:
Хоч запізно, а все ж привітаєм...
При панах здоровити було негаразд,

Бо ми ж панови звичаї знаєм"...
За вікном, як могила, таїлася ніч,
Десь звичайно півні заспівали,
І звичайно огонь колихався од свіч,
І звичайно лакеї стояли...
Як би грім або гряд, або лемент чи плач,
Або раптом земля захиталась,
Або сволок упав, чи занявся палац,
Або крівля одразу роспалась, —
А то ні!.. Мужики й ватажок-дідуган
У палаці — як дома байдужі...
Аж не вірив у дійсність здивований пан
Та як гримне: „А вон, псині душі!"
Прокотилась луна по будинку пустім —
Аж найдальші кімнати озвались.
В одповіт покотився розсипчастий грім:
Гайдуки й мужики реготались.
Божевільно присутніх очима обвів
І схопивсь за набиті пістолі,
Але в мить, ніби міх, на поміст полетів, —
Безоружний лежав уже долі.
— Гей, їй-Богу, не кончите, пане, добром!
Та дарма дерете ви й горлянку, —
Ось ідіть лиш до нас та роздавим гуртом
За здоровячко панове шклянку.
Хай нам вибачить пан (та мигнув гайдукам,
І вродились сулії й графини)...
Готувалось воно і не нам, кріпакам,
Та... з своїм і не йдуть на йменини"...
Забрязчали пляшки, задзвеніли чарки —
Випивають непрохані гості,
За великим столом мужики й гайдуки, —
Аж патьоки з вина на помості...
Ось підвівся один і торох кулаком:
— Гей, не гоже нас, пане, цуратьсяl
Час! півні почали верещать над селом,
А прийшли ми до тебе не граться!
— Псина кров!.. Бидло!.. Хам!.. — Е, та й
кепський язик!

Наче баба-перекупка п'яна!..
А внесіть лишень, хлопці, гнучкий молодник
Та стягніть штанинята із пана!
— Як?!.. із мене?!.. штани??!.. Се ж гидота!
се гріх!
Без штанів щоб лежать перед вами?!..
— От дурниця! не раз же скидали ви їх
Перед нашими навіть жінками!
— Ой, рятуйте! Собаки ви! Хами!.. Розбій!
Убивають!.. — Мовчіть уже, пане,
Ось скидайте штани та лягайте мерщій,
Щоб не вийшло бува що погане.
Іменини ж у вас! Вже і їли й пили,
А тепер оддамо вам подарки:
До старечих кісток, щоб ви довше жили,
Ми притулим гарячі припарки...
Унесіть лиш! І в мить оберемок різок
Гайдуки у кімнату втаскали,
Базалея ж тим часом як добрий мішок
На не вкритій підлозі поклали.
Два на боки зайшли, ухопили різки.
— Нуте, пане, хильніть на дорогу!
Не в'їдатимуть так дошкульні виразки,
А то й сон вас не візьме, їй-Богу!
— Кровопийці!.. — Не хоче? — не наша вина,
Аби ми його ряд не минали.
Коли б нам під різками не то що вина —
Хоч горілки по чарці давали!
Припечіть же! І в мить ворухнулись різки,
Продзвеніли як струни два свисти
І на панову спину поклали разки
Таки доброго справді намиста.
— Ой, ой-ой!.. Каравул! Понеслося у мить
І наповнило панські покої.
А береза літа, а береза свистить
Наче шабля в гарячому бої.
Раз ударе, — і другу вже гілку хвата,
А тим часом приліплює другий,

Ціла купа оббивків-різок вироста,
І хрипить уже пан од натуги.
— Що, болить хіба, пане? боліло ж і в нас,
І зубами од болю плювали.
Чи не так наша кров під різками лилась?
Та не раз з під різок і ховали.
— Стійте, хлопці! бо панові треба спочить! —
Обізвавсь ватажок із-за столу:
— Треба дать, бідоласі, в душі промочить,
Підведіть лишень пана із долу!
— Ой... падлюки!.. Кохані!.. — Чи може й тепер
Пан одмовиться з нами хильнути?
Уявіть собі, пане, що ви — офицер,
І в пліну довелось вам побути...
Не пили б ви хіба од своїх ворогів?
— Ой!.. на смерть уже краще забийте!
— Положіть же на милость, паноченьку, гнів!
Хлопці, келих для пана налийте!
Чи гадав хто із нас, що за панським столом
Доведеться з панами брататься?
Загранишне вино з ними пить коряком?..
А тепер будем далі квитаться.
— Та помилуйте, браття!.. в вас Бога нема,
Хіба мало ще ви карбували?!..
— Се про Бога ви, пане коханий? — дармá!
Пізнувато про його згадали!
— Ой, хіба ж таки будете знову лупить?
Моя спина до решти подрана!..
— Так отсе у вас, пане, вже й спина болить?
Поверніть же на пузо ще пана!
Знов завили різки. І здавалось — вони
Довгий крик чийсь дрібненько кришили.
— Ой!.. тихіше!.. голубчики!.. рід сатани!..
— Що ж робити! — се ж ви нас навчили!
І голосять різки, аж повітрє свистить —
Розгулялась журлива береза!
Не вважає кріпак, що не стане чим бить —
Цілий гай коло панського плеса!

— Що, болить таки? га? се з початку, а там
Призвичається й панове тіло.
Мабуть думали ви, що болить лиш панам?
От же й нам не помалу боліло!..
Уже ранок у вікна як день забілів,
Уже гомін уранішній чути.
Базалеєві знов, щоб була не зомлів,
І спочити дали і хильнути.
— А тепер — на ломоту щоб пан не хворів
Та з простуди кістки не боліли —
Почастуєм десятком солоних пучків,
Що ви вчора запарить веліли!..
. . . . . .
Покропили легенько і спину й живіт,
Як налитими сіллю різками,
Потушили свічки, та і за́-очі світ —
Подалися в гурті з гайдуками.

Кілька тижнів зі смерттю боровсь Базалей,
Як гадюка на ліжку звивався,
Все в гарячці кричав, щоб пороли людей...
І нарешті як тріска піднявся.
Кілька день він сидів, гомонів як крізь сон,
А часами — то гірко всміхався...
А то раз ізвелів запрягти фаїтон
Та раненько у го́род подався.
Скам'яніло село. Ніби вимерло все.
Шепотіли досвідчені люди:
— Отепер губернатора пан привезе!
Ой, страшна екзекуція буде!..

Дні за днями ішли... довгий час проминув...
Маніфест уже скрізь прочитався...
Вже й новому цареві народ присягнув...
Базалей же назад не вертався...

Юр. Будяк.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ 0-

ТАРАС ШЕВЧЕНКО[1]).

II.

Коли я перехожу тепер до естетики Шевченка, то я знов не хочу ставати на вузький та сухо-формальний ґрунт — і знов саму індівідуальність творчу Шевченка беру за вихідну точку. Тільки як там була з'ображена проба поета, щоб так сказати, увійти в матеріял, той гін творчої думки, так тут буде цікаве для нас перше всього естетичне відношенне до світа як таке, те становище, з якого поет дивиться на житте і людей. Отже зовсім я полишаю на боці ті канони, по яким судили Шевченка Згарські, Огоновські, Копачі, врешті Максимович, колишній друг поета. Тоді оказується, що Шевченко таки зовсім нічого не навчився і не вмів, що грішив проти кардинальних пунктів естетики. „У Шевченка не було ніякого естетичного розвитку, і ніяких художніх ідеалів. Недостаток образованя і лінивство не давали йому строго відноситися до своїх творів, оброблювати їх. Він все задоволявся тим, що зразу напишеться, а писв він більшою частию в пяному виді“ [2]). Так був ласкавий сказати про поета Максимович. І легко було після того Огоновському, тому самому пан-отцеві, котрий знайшов сліди деморалізаційного впливу та джерело погубного нігілізму Фіхте у творах нашого поета, — легко, кажу, було йому сказати, що „поет не учившися замолоду нічого систематичного, тоді виражається неясно, коли хоче висшою якоюсь наукою попысатись“ [3]), — а так само Згарському можна було, забуваючи на реальну та психологічну правду писати про „охляпки на великім, краснім образі“ [4]). Таким чином систематичне знанне і наука про мистецтво

---

[1]) Поч. див. „Укр. Хата“ кн. № 2.

[2]) М. К. Чалый „Жизнь и произведенія Тараса Шевченка“. Кіевъ, 1882, стр. 203.

[3]) О. Огоновський „Критично-естетичний погляд на декотрі поезії Т. Шевченка“. „Правда“, 1873, стр. 32.

[4]) „Правда“, 1896, стр. 271.

мали б принести поетові тонке розуміннє краси, глибину погляду на єство прекрасного. Наші патріотичні „естети" забували очевидно, що така наука може привести хіба до затрачення свого власного смаку, що притуплює змисли естетичні, що убиває нерв творчий. Забули й на те, що джерелом всякого кодексу естетичного може бути сам артист, тільки ті сили, які в йому самому скриваються, а ніякі инші норми не можуть твердити свого права супроти тих, які він установив для себе. Щоб не говорено про ті образи прекрасного, які подає Шевченко, про його артистичну культуру, про те, що він часом дійсного твору мистецтва не умів відріжнити від бездарности— все те буде безконечно вужчим, слабшим і блідим супроти тих образів, які жили в душі поета, якими він жив. Все, що не було їх консеквенцією, що не виходило з самої натури поета— було тільки чимсь механічним, з ґрунту фальшивим, хоч би це й виходило від значних учителів. І все, що було найкраще в його творчости, всі її перли родилися не з виучених правил а-ні з ніяких доктрін естетичних, а з елементарного, несвідомого потягу поета до прекрасного, з того задивлення наівного на світ, з подиву перед божественними творами природи.

І тут вихідна точка естетики Шевченка. Його творчість досягає там найбільших висот, не старається виходити з природної своєї сфери, де лишається на становищі природи і подиву, де будить в собі огонь любови. Там відзивається найголосніша і божествена струна його поезії, струна покори і пошани перед тим всім, в чому творчий інстинкт відчуває іскру божу та натхнення. Шевченкові мало було любити мистецтво, мало йому було розуміння краси, як такої. Він в категоріях чисто естетичних не умів мислити, не розумів змислу прекрасного, відірваного від инших обставин життя. Він свою тугу виявляє в тому, щоб мистецтво було чисто життєвим фактором, силою вповні реальною не абстрактною. Він пише в одній з своїх повістей: „Благодарю тебе, всемогущий Боже, що обдарив ти мене чувством людини, любящої і видящої прекрасне, совершенне, в твоїм нерукотворнім, безконечнім творенію. Єсли-би красота у всіх своїх видах, хоч на половину людства мала свій благодатний вплив, тоді би ми скоро зблизилися до совершенства, і накінець олицетворили би собою

заповідь нашого божественнаго учителя“ [1]). Отже творчість в такому розумінню Шевченка — це щастє життя. Момент творчого настрою, піднесення, екстази — граничить тут з сумою найбільшого щастя людини, з моментом найбільшої радости життя; це хвиля, коли людина неначе будиться, щоб побачити перед очима душі новий світ здійснення своїх мрій, на радісне переживанне, на любий спомин минулих днів, — нараз, як би діткнений струєю електричною, починає жити новим життєм, своїми творчими видіннями. Одну таку хвилину творчого натхнення він і з'ображує нам: „Я так іскренно — пише він — так чистосердечно віддався свому прекрасному минулому, що кілька разів починав плакати як дитя, якому відобрали гарну забавку; і ті благородні сльози обновили, воскресили мене. Я нараз почув ту свіжу, живу силу духа, котра одна спосібна чудо сотворити в нашій уяві. Переді мною відкрився чудовий, дивний світ самих восхитительних, самих граціозних видінь. Я видів, я осязав ті чаруючі образи, я чув ту небесну гармонію, словом, я був одержимий воскреснувшим духом живої, святої поезії“ [2]). Це мова правди. Правди пережитої, окупленої страданнєм, тої, що приходить до нас вже по всім, і змученій душі дає розраду та мир. Це квінтесенція не виучених реґул, а цілого поетового життя, найглибший його змисл і підстава. Свідоцтво цьому дає сам він, звертаючися до музи, тої музи, що була єдиною вірною подругою в його життю, одинокою розрадою:

„А ти, пречистая, святая,
Ти, сестро Феба молодая!
Мене ти в пелену взяла,
І геть у поле однесла;
І на могилі серед поля,
Як тую волю на роздолі,
Туманом сивим сповила,
І колихала, сповивала,
І чари діяла... І я...
О, чарівниченько моя!
Мені ти всюди помагала,
Мене ти всюди доглядала...
В степу, безлюдному степу,
В далекій неволі
Ти сіяла, пишалася
Як квіточка в полі!
Із казарми нечистої
Чистою, святою
Пташечкою вилетіла
І понадомною
Полинула, заспівала,
Ти, золотокрила,
Мов живущою водою
Душу окропила!

---

[1]) „Прогулька съ удовольствіемъ и не безъ морали“. „Кіевская Старина“, 1887. Томъ XVIII, стр. 330.

[2]) „Кіевская Старина“, 1887. Томъ XVIII, стр. 313.

І я живу, і надомною
З своєю Божою красою
Гориш ти, зоренько моя,
Моя порадонько святая!
Моя, ти доле молодая!
Не покидай мене! В ночі
І в день, і в вечері, і рано
Витай зо мною і учи,
Учи не ложними устами
Сказати правду! Поможи
Молитву діяти до краю, —
А як умру, моя святая,
Моя ти мамо! положи
Свого ти сина в домовину,
І хоч єдиную сльозину
В очах безсмертних покажи!"...

Це не радість, немолитовне тільки упаданнє на коліна та покора перед ідеалом, не тільки найбільша любов і найбільша ніжність, — але восторг просто, тихий тріумф, отвореннє цілої своєї душі світлові, сонцю, красі, всьому, що живе на землі і творить правду істнования. Це адорація штуки не як згущеної, сконцентрованої, скристалізованої дійсности — як думає Франко[1]), а того мистецтва, яке тільки веде до життя, мистецтва, як символу, що об'єднує життє, дає йому змисл, отворяє очі на весь його круговорот, що дає людині об'явленнє всіх тайн життя, всіх проявів божественного в житті. Одним словом — це вихідна точка життєвої краси, мудрости, чистоти духа. І в тому змислі можна тільки розуміти слова Шевченка: „Без розумного понимання краси людині не увидіти всемогучого Бога в маленькому листочку найменшої рослини. Ботаніці та зоології необходимий восторг, а інакше ботаніка та зоологія буде мертвий труп поміж людьми. А восторг той дістається тільки глубоким розуміннєм краси, безконечности, симетрії та гармонії в природі"[2]). Значить — країна творчої думки, країна мистецтва починається там, де людина стикається з невідомим, з тайною, де вона починає молитися, адорувати ідеал; там, де вона стає здивована перед образом краси і чоло своє мусить схилити в покорі. Таким чином Шевченко найбільший піетист мистецтва, найбільший його обожатель, голодний тої духової манни та визволення людини з пороху буденного істнования. „Яка ж це непостижима тайна — кличе він — укрита в тому ділі руки людини,

---

[1]) „Записки Наукового Товариства імени Шевченка". Львів, 1885. Том VI, стр. 11.

[2]) „Письма Т. Шевченка къ Бр. Залескому". „Кіевская Старина", 1883. Томъ V, стр. 861.

в тому божественному іскуствї? Творчостю називається велика божественна тайна, і... завидний жребій великого поета, великого художника. Вони браття наші по плоті, але вдохновенні свише, уподобляються ангелам Божим, уподобляються Богу і до них тільки відносяться слова пророка: їх тільки сотворив він по образу і подобію, а ми товпа безобразна і нічого більше" [1]).

Досі говорить сам Шевченко. Досі він удержується на свому становищі власною силою, послушний тій струні, яка відізвалася в йому під впливом життя.,. Та струна чиста і висока, — це музика, яка зачаровує, чинить ангела з людини, дає крила, веде чистою людину серед наруг, болота, цинізму, торжищ життя... Це той возвишенний патос поета, ласкава музика його мови, та сердечність і довірре, яке будить у нас кожна правдива поезія... Тут Шевченко поет, постановлений на сторожі слова. І виринає питанне: чи поет наш розумів своє дійсне покликанне, чи до кінця усвідомляв собі ті ключі і порив, які виходили з глибини його душі? Можна відповісти, що ні: бо коли з одного боку давався поривати тому чисто поетичному запалові, то з другого боку не умів оцінити його ваги, використовувати дав його для инших цілей, розтрачував його. Він все хитався поміж крайностями і не міг остаточно рішитися — піти за голосом призвання. І треба взяти під увагу тільки характер поетового виховання естетичного, щоб побачити наглядно всі розбіжні лінії в його світогляді.

Річ в тім, що Шевченко не умів при всій своїй поетичній проникливости обійти певної небезпеки для себе — псевдоклясицизму. Небезпека була тим більша, що в саму хвилю творчого дозрівання поета той псевдоклясицизм мав деякі моменти спільні з поривом романтичним, йшов з ним в житті майже рівнолежно — і, щоб не підлягти йому, треба було або мати високу артистичну культуру, як Тургенєв, або зовсім не мати ніякої. В противнім разі мусів поет ділити себе — віддавати дань і новому і старому, — а це мусіло робити його нерішучим, і ослаблювати ефект його творчости. „В союзі з

---

[1]) „Кіевская Старина", 1887. Томъ XVIII, стр. 291.

романтизмом літературним — говорить Пипін[1]) — йшла та особлива романтично-клясична школа художественна, де великим авторітетом являвся перед своїм восторженним учеником Брюлов". Шевченко, начитаний в російських клясиках, не міг очевидно обійти тої школи, не міг обійти і Брюлова — тим більше, що сам постановив бути малярем. І мусів тут спинитися. Це власне було гальмою для розвитку його таланту, спинювало його власну творчу силу. Правда — як далі говорить Пипін — Шевченко „умів серед того штучного напряму заховати те свіже чувство природи і народного життя, яке він виніс з першої обстанови діточих і молодечих літ, а котре не покидало його ніколи, розвиване його власними душевними силами", — але по перше боротися йому було дуже трудно проти тої штучности, а по друге — він це робив майже несвідомо. І виходить цікавий факт в організації творчій поета. Як свідчить Чужбинський[2]) — то „Шевченко говорив сам, що родився більше поетом, як живописцем, тому, що в часі обдумування картини, — хто його знає відкіль несеться, несеться пісня, складаються стихи, дивись, уже й забув про що думав, а мерщій запишеш те, що навіялось". Але з другого боку, наш поет констатуючи той факт і признаючи його — не годився ніколи, щоб для поезії покинути малярство і коли чим, то власне малярством думав служити для воздвигнення ідеалу прекрасного серед громади. І коли взяти до того пропаганду першого дійсного учителя і товариша Сошенка, який так ненавидів поета в Шевченкові, — то стане ясно, що той мав досить причин, щоб таки опинитися накінець в руках Брюлова і присвоїти собі його науку. В малярство Шевченко вкладає всю свою серйозність тепер, тут він бачить задачу свого життя. І коли за що, так за те тільки лаяв сам себе Шевченко, що за мало прикладався до тої праці, за мало користав з тих щасливих хвиль, коли можна йому було бути близько Брюлова і Академії Художеств. Навіть ще з 1857 року, коли вже за-

---

[1]) А. Н. Пыпинъ „Русскія сочиненія Шевченка". „Вѣстникъ Европы", 1888. Томъ II, стр. 274.

[2]) „Воспоминанія о Т. Г. Шевченкѣ" А. Чужбинскаго. С.-Петербургъ, 1861, стр. 30.

сланнє навчило його бути самим собою, маємо документ того каяття та викидів самому собі, документ, який крім того дає нам змогу пізнати всю суть нерішучости поета в виборі „звання". Згадуючи час перед виходом Кобзаря і гарні хвилі в Академії він пише в дневнику[1]): „що ж я робив? Чим я займався в тому святилищі? Чудно й згадати! Я тоді писав українські вірші, а вони потім такою страшенною вагою впали на мою убогу душу! Перед його — Брюлова — чудовими творами я задумувався і голубив в серці свому сліпця-кобзаря до своїх лютих Гайдамаків. В отій-о зграбній, роскішній майстерській перед мене бовваніли, немов в палкому, дикому степу над-дніпрянському тіні мучеників, бідолашних наших гетьманів. Перед мене розстилався степ, засіяний могилами. Перед мене пишалася моя прекрасна, моя безталанна Україна, в усій своїй мелянхолійній красі непорочній. І я задумувався, у мене бракувало сили відвести очі від отієї рідної чарівної краси. Призвання та й годі".

„Одначе чудне отсе-о всемогуче призвання. Я добре тямив, що живопись моя пришла професія, мій хліб насущний. Що ж я? Замісць того, щоб нишпорити її глубокі тайни, та ще за приводом такого керманича, яким був безсмертний Брюлов, я писав ті вірші, за які мені ніхто й шага не заплатив, які, на останку, одняли у мене волю, і які я, все так, компоную собі нишком, невважаючи на всемогутню, не людську заборону. Іноді думаю навіть і про надрукуваннє їх. Далебі, чудне отсе нестримливе призвання"...

Таке нерозумінне дійсної своєї сили творчої, брак оріентування серед власних засобів творчих — явище майже типічне у людей подібної орґанізації як Шевченкова, а тим більше воно ярко виступало тоді, в епоху переходу від псевдоромантизму та клясицизму до реалізму. Вони мусіли бути поділені. Бо як з одного боку були натурами занадто свіжими, щоб убивати в своїй творчости живу, чисто життєву струю, і несвідомо промощували їй шлях в літературі, — так з другого боку змагання їх були відразу підірвані вихованнєм в старих шабльо-

---

[1]) „Записки або журнал Т. Шевченка". „Правда", 1893, стр. 608—609.

нах, — придержуванням традиції. І Шевченко в великою щирістю віддавався виученю тих традиційних догм в мистецтві. А хоч на одну лінію з Жуковським та Брюловим він таки не станув, то все ж таки туди він стремів. Що його тягнуло? Перше всього та серйозність, з якою трактовано там справи мистецтва. По-за мертвою схолястикою там був таки той восторг для прекрасного, з якого виходив поет в свому погляді на світ. Там було щось, що давало змогу заняти людині те високе становище, осягнути певного рода святість та чистоту. Там було те майже аскетичне стремління артиста струсити з себе порох землі і вироблювати собі вищі, ідеальні, чисто духові орґани для приймання всього божественного та гарного. І тут той ідеал, який виробив собі Шевченко своїми власними силами, і та туга творча, яка виросла на ґрунті його власних переживань, знаходила очевидно певного рода оправданнє. Зближуючись до своїх учителів живописи поет наш знаходив неначе задоволеннє власної амбіції творчої, сатисфакцію своїх творчих змаганъ. Навіть — коли з того боку дивитися на його зближенне до тої своєрідної псевдоклясичної художньої струї— то треба признати його більше корисним для поета, як шкідливим. Але це на жаль тільки один бік тої справи, а другий зовсім не такий утішний. Бо Шевченко, вкладаючи в ті традиційні догми та терміни своє власне розуміннє, свій власний патос, не спостерігав, як поволі йшов до умертвлювання в собі творчого нерву, заперечував себе. Виучуючи правила прекрасного та стаючи запальним учеником Рембрандта та Брюлова, як маляр, він не завважував, що може убити тим другу половину себе. А друга його половина, без порівнання важнійша і сильніша, — це були власне не ті ідеально-абстрактні форми спостерігання прекрасного, а чисто змислові, можна сказати, навіть фізіологічні. І от чому я кажу, що треба було великої естетичної культури, щоб як слід їх оцінити та від них вийти в будованню естетичного ідеалу, а не заперечувати їх во імя аскетизму. Цього собі Шевченко не усвідомив, не дійшов до зрозуміння взаїмних відносин природи до мистецтва— і тому не умів свого творчого реалізму згармонізувати з тим вродженим поривом до ідеального. Тут джерело власне всіх його невдач, тої незрівноваженности, яка пробивається у кож-

ній більшій його композиції, яка розбиває її та не дає сконцентруватися поетовій уяві коло одного пункту. Того організаційного таланту, який німці звуть Gestaltungskraft, — власне чи не рішаючого моменту в кожному творі, підстави його ефекту — Шевченко не міг в собі виробити. Тому найкращі задуми нераз розбивалися, тому поет попадав в крайности — і не міг ніколи, з виїмком певних щасливих хвиль, знайти того місця рівноваги, з якого можна б було глядіти на життє і людей ясно, спокійно...

З другого одначе боку як раз ця обставина дає кожному слову Шевченка, кожному його замислові тим більшу пристрасть. Чим більше тратить він рівновагу — тим з більшим патосом відзивається він, тим більше вибухує, тим більше сильно реаґує на кожне естетичне подразненнє. Тим більше горизонтів відкривається нам в його творчости, тим більше струй будиться в ній, і хвилі їх, переливаючись та мішаючися разом витворюють атмосферу таки не мертвого застигнення у формах, а кипучої просто жизнености, огню, поривів та творчої пристрасти. І відси випливають головні мотиви, вся ріжнородність доріг, якими поет старався, щоб там не було, сповняти своє покликанне творче і стремів до реалізації свого ідеалу. Тому однаково ми мусимо числитися з усіми тими дорогами, приймати факт, що Шевченко хотів живопись і ґравюру „простати в громаді прекрасне, значить простати світ істини" — і бути угодним богові та користним для людей [1])— як також факт, що він до того ж ідеалу йшов шляхом великої поезії, яку нам полишив в спадщині. Бо остаточно у всьому тому було дійсне, правдиве і щире ч у т т є; підстава, яка двигає на пєдестал кожний незначний фраґмент творчий та витісняє на ньому печать життя та натхнення. Кермуючись тим чуттєм поет все ж таки ніколи властиво не відходив від себе самого, не торгував словом і умів таки запротестувати проти надуживання формалізму естетичного. Кінець кінцем те чуття вело його до протесту навіть проти своїх власних учителів, і давало йому змогу станувши на чисто життєву точку, відкривати інстинктом просто всяку фальш мертвоти та роб-

[1]) „Записки...". „Правда", 1893, стр. 552, порівн. ibid. стр. 96.

лености. Цікаві з того боку його враження при читанню естетики Лібельта. „Тверде, кисле та прісне наче той німецький „васер-зуп“ — пише він в дневнику [1]). — От, хоч би отаке наприклад: говорить людина так розважно про натхнення, і йме віри, що Еат Вернет під годину бурі наказував привязувати себе до щогли, щоб набратися натхнення [2]). Який мужичий тямок про отсе божественне, неізречене чуття! І йме цьому віри та людина, що пише естетику, що говорить про ідеальне, про високо прекрасне в духовній природі людини! Лібельт по польські тільки почуває, та пише, а думає по німецькі, або принаймні перенявся німецьким ідеалізмом. Він скидається на нашого Жуковського в прозі; він так як небіщик Жуковський йме віри в безживну красу німецького ідеалу“.

Отже знав таки Шевченко, чим шкідливі „хирурги прекрасного“ всякі непокликані толкувателі краси та її кодифікатори. Коли не міг дійти до відкриття фальшу дорогою естетичного вишколення і не міг, як каже Драгоманов — вибитись зовсім із клясицизму, то все таки чув в щасливі моменти його мертвоту і переходив до натурального і рідного його реалізму. Те чуття його мусіло йому заступати все, навіть творче натхнення; воно було чи не єдиним орієнтаційним його средством серед лябіринту проблемів та питань естетичної натури... — і воно все давало йому щасливий вихід з них і щасливу розвязку.

(Далі буде).

М. Євшан.

---

[1]) „Записки...“. „Правда“, 1893, стр. 675.

[2]) Про той епізод — див. Karol Libelt „Estetyka czyli umnictus piskne“, 1854. Том I, стр. 35—36.

Мрії.

Річка блакітна плеще і в'ється,
Чайка літає над нею,
Річка блакітна грає-сміється
Сріблом-водою своєю.

Тихо злетіли лебеді білі,
Тихо на воду сідають,
Плещуться ніжно в трепетній хвилі,
Бризками райдуги грають.

Квіти пахучі гнуться в коханні,
Шепчуть про щастє, про вроду,
Ліс очерету хилиться п'яний,
Дивиться мрійно у воду.

. . . . . .

Знов я співаю, знов виливаю
Душу у ніжнії звуки...
Ах, нащо ж мрії, сни золотії
Будять проклятії муки?!

М. Рильський.

* * *

В сумнім степу твоя могила,
Твоя забутая труна...
Верба на ній росте безсила —
І з вітром хилиться вона.

Колишні літа молодії,
Усе, що щастєм називав:
Пісні і мрії, і надії —
Я в тій могилі поховав...

І я один... один з журбою.
Душа співцева — там вона,
Де плаче вітер над тобою
І тирса хилиться сумна...

В. Тарноградський.

Нова течія в мальовництві і вистави картин сезону 1910-11 р. у Київі.

Самая глубокая мысль, самая безкорыстная побѣда духа — хрупкіе сосуды красоты.

С. Маковскій.

Віка пливуть — лишаються руїни...

В сучасному житті всього людства, серед численних, ріжноманітних змагань і течій для мистецтва одведена маленька смужка. По всіх фронтах щастє особи прибирає всіх засобів до боротьби за істнуваннє, витворює користь зо всіх проявів життя, — не минаючи безумних вчинків, все горить жагою життя, а Час холодно і байдужо перевертає сторінки книги-вічности. Блиски сталі на сонці, сльози й стогнанне людей, плескіт крови в гирлі страждання, найвища добродійність, і влада, і сила, все непомітно щезає під подихом смерти. Народжуються нові гасла, нова мораль, руйнуючи старі її закони, творить новий світ життя і в запеклій боротьбі здобуває блескучу корону, аби її віддати будучині. Минають століття і добрі діла забуваються, вмерає навіть любов і в поколіннях випливає вона в инших фарбах, неподібних до минулої. Великі перемоги кипучого життя записує історія і віддає до архиву забуття. З колосальної суми страждань, крови і сліз цвітуть пролісками не дійсність — прекрасні легенди.

Легенди живучі, а творча краса в мистецтві невмируща.

Легенди чарують покоління, проносяться запашним вітром через кілька століть і вицвітають фарби яскраві, розвіваються... Одні памятники мистецтва стоять непорушно. Їх горда краса хвилює величчю наші почуття, будить розум. Сива старовина, якій немає дати, ще й тепер цвіте найніжнішим, найсвіжішим цвітом. Храми Аркополя, Зевса в Олимпії, скульптура архаїчної і античної доби чаруватимуть ще цілі віки в будучині. Капища поганців, чертоги насильства і блуду викликатимуть на устах неспізнані мотиви.

Що зосталось од часів доісторичної епохи? Нам невідоме зовсім життє нової людини, а кремінння старано виточене, вигладжене обезсмертило першу думку його про красу. Грубі черепки посуди з кривими лініями, з примитивним орнаментом, різьба на костомахах печерного медвідя нас цікавлять і досі. Це вже документи безсмертної творчої краси. Імена багатьох величних творців краси мистецтва невідомі нам, а душа прекрасна їх втілилась в творах. Тільки через красу їх ми ніби причащаємся серцем з ними.

Мальовництво минулого століття пережило великий переворот. Нове мистецтво висвободило кольорит з пут музейних тонів, народилось нове розуміннє фарб, художники прозріли — їм відкрились нові звуки і тони для передачи симфонії фарб. Безпосередня передача настрою змінила старі закони, форми і пануваннє коричневах тонів. Старі сюжети на історичні теми уступають місце природі, котра стає величним музеєм для вивчення її таємних явищ. Світло сонця приваблює багатьох художників, а ті знаходять в йому багато завдань, нові фарбові звуки. Найпершим завданнєм стає уміннє зловити тисячу одтінків світла в гарячий день в лісі, серед барвистого листя, в широких ясно зелених луках, в бушуючих хвилях срібної води і в тихім спокою завмерлих затонів. Крім денного світла ніч і туман, передвечірні сумерки не менше багаті красотами, ще навіть більше в них художньої мягкости, ніжної гармонії фарб і настрою. Сяйво місяця і темна ніч мають свої світлові ефекти, котрі поглублюють цікавість до себе. Далі на полотно заноситься все, що бачить око, сцени з робітничого життя, окремі постаті і юрби, камяниці, кусок матерії, де можна було випробувать нові прінціпи мистецтва. Ці прінціпи і шуканнє пензля в техниці розкладання тонів одночасно народжуються в ріжних краях світу без стороннього впливу і без відому, що есть десь такі ж товариші-шуканці. Кожен по мірі індівідуальних сил замість того щоб передавати буденну дійсність, — силкується зрозуміти душу природи в ті хвилеві менти, коли запалюються фарби і почувається вся схована поезія буття, коли вона найбільш хвилює душу артиста, що її розуміє індівідуально. Темперамент і індівідуальність лягли в основу нового мистецтва.

Коли йдеш дивитися твори артиста-художника, то перше всього хочеться заглянути через них в його душу. Щоб він нам не показував, нам до того байдуже, аби асоціація фарб співала нам сімфонію його душі. Ми хочемо з ним в той час зрідинитись, пережити той сум, ті радости, які він відчував виливаючи їх. Ми забуваємо про свої егоістичні почування й буденні справи, — переносимся цілком в світ його трактования фарб. Радо хочемо літати за ним на крилах творчости в краї для нас може й незрозумілі, але принадні. Хочемо щоб гра фарб говорила не тільки з розумом, констатуючи факти давно відомі, а й з почуттєм, роблячи все видиме інтимно-близьким, одкритим, викликаючи любов до його. І коли артист пробуджує нові звуки в серці глядача, відкриває незнані досі тайни краси дійсности, в ці хвилини він рідний з нами. Для того артизму мало. Без творчої думки, без душі творця — саме найартистичне виконанне не досягає своєї мети. Як би детально не була оброблена картина, коли вона показує тільки дійсність видимого без частини душі автора — це є простий, грубий матеріял позичений в природи. Без вагання тоді можна прикласти старе прислів'я італійців „scimia della natura" — мавпа природи, як прозивали вони своїх перших художників. Ми бачимо природу в первообразі що дня і, дивлячись на картину, хочемо побачить досі незнанне. Художник мусить бачити більше ніж звичайне око людське, а через те і більш від його вимагається.

Йдучи на виставку картин переживаєш якісь незнані, невимовно-невловимі почування. Ще заздалегідь малюєш в памяті полотна з барвистістю фарб, ніжністю тонів, запахом повітря квітів, чи страшні дії життя з хаотичним ритмом страждання. Тут і там можуть стати величні постаті, може заграти дивні мелодії безмовна краса творчости. Одчиняєш двері в тремтінні, наче входиш в храм величности з молитвою на устах.

Починаючи виставкою Е. Шварца розгорнувся сезон 1910—11 рр. З того часу одна за одною народжуються виставки Лукомського, Лунда, польських закордонних художників і художниць. Друга чергова виставка художників — Київлян, XXXVIII передвижна, С.П.Б. осіння виставка, четверта худож-

ників Київлян, виставка українського художника І. Северина і ось недавно одчинилася в залі городського музею виставка картин і офортів Т. Г. Шевченка та виставка улаштована А. Філіповим.

Дати загальну оцінку дуже трудно, бо поруч з широтою розмаху, ніжністю тонів, рельєфністю фарб і думки здибаємо грубе, ремісницьке копіюванне природи, або навіть і в тихих задумливих штрихах не без приємного ліризму гарненькі, але все ж таки фотографичні знімки. Досадно робиться за цих останніх. Бачиш в малюнках його ніжність, чутливість, якусь скромну точність, наче під погрозою переступити від неї до ширшого світу пензель гармоніює фарби. Не хвилюють вони нас, хоч приємно пригадуєш, що ніби щось подібне, навіть точнісінько таке вже бачив. З великою досадою, з розчаруваннєм відходиш далі. Думається, що скромність, закопуванне в улюблені мотиви надто вадить, хоч малюе лагідну натуру постаті художника.

Немаючи змоги, за браком місця, спинитись довше на окремих картинах, дозволю собі коротко зазначити тільки ті, що мають одбиток свіжих фарб нових прінціпів мистецтва і де яких старих заслужених художників.

Картини Шварца гарні і займають виключне становище по між инших вистав. Ніжність тонів, яскравість, барвистість фарб з упевненим пензлем бризкають срібною росою запахів принади. Краща з них „В вихорі пісень кохання". Крім картин виставлено ним було кілька мармурових голівок скульптури. З них спиняли увагу глядача „Мелянхолія" з гарним виразом обличчя безмірного, безпримусового суму, який зароджується з осередка душі і тихо ллється в задумі. Не без успіху пройшла виставка картин Лукомського з експонатами архитектурного змісту між иншим і в українському стилі. Після ріжнобарвности тонів, яскравости фарб, сміливости в думці, після нового обрію світоглядів двох попередників з сумом виходиш з виставки Лунда. Всі картини мають спільну монотонність, вялість, без найменшого прояву життя, наче всі вони запорошені товстим шаром пилу. Такою-ж убогою і мало цікавою була виставка польських закордонних художників і художниць. З трохсот картин, виставлених ними лишається в памяти дві чи три. Збігнев Пропашко

викликає найбільший інтерес серед инших. Він ніжний чутливий без краю. Тони фарб свіжі, запашні наче квіти. Його „Проліски“ чудові. Опріч його новим пензлем, хоч непевним орудує Петровський, якого „Берези“, також і „Айстри“ подають надію.

В порівнанні з иншими виставка художників-київлян дала більший притулок революціонерам мистецтва. Дуже вигідно вони відріжняються від своїх сусідів фотографів природи. Їх картини зачаровують глядача і він тут спиниться, але байдужно помине картини ремісницької роботи. Звертають увагу картина М. Бєляновського „Казка“, потім „Квіти“. Карабиновича кілька голівок на психологичні теми: „Задумалась“, „Циганка“ і инші дуже гарні. „Квіти“ Золотова пречудові акварелі, бризкають тисячами фарб ніжно сплітаючись в запах квіточок переливами одтінків. Орлова Н. „Волинь“ нагадує якусь чарівну казку. Яскраві свіжі фарби в картинах Генюка, Подушки і Судомора. Барвисті гами, сочність, цікава техніка зливається в красномовні звуки і освіжає загальний тон виставки.

Передвижна цього року приїхала до нас дуже убогою, розгубивши картини по столицях. Це значно зменшило інтерес до неї. Вірна своїм традиціям вона і на цей раз дає зразки старої школи і то в мало цікавій формі. Тут лише цікавить картина Репіна — „Самосожженіе Гоголя“, що увіковічила видатний мент з життя великого письменника. На сірому тлі виставки картини Л. Туржанського, П. Михайлова, П. Петровичева відріжняються новими тонами, своєю манерою мальования і ці може внесуть нове сяйво в тенденційність передвижників.

На українські теми було кілька картин Лунда, Пімоненко і инш., але всі вони не цікаві. Про останні вистави висловимось иншим разом.

Ол. Авратинський.

НА СУЧАСНІ ТЕМИ [1]).

Українське повістярство за минулий рік зробило крок вперед, хоч не в кількости, але в якости продукції.

Насамперед — Михайло Коцюбинський. Вийшла друга частина його інтересної повісти „Fata morgana“ (друкована в „Л.-Н. Вістн.“). Останній твір показує, що письменник в малюванні навіть об'єктивних малюнків перейшов до імпресіонизму, до суб'єктивного їх освітлення на певному віддаленні від себе. Зразок суб'єктивного стилю Коцюбинський вже дав раніше — Intermezzo, Невідомий, Persona grata, Як ми їздили до криниці, В дорозі —оповіданнях, що по части вийшли в Галичині збіркою „З глибини“. „Fata morgana“ — спроба широкого сінтезу соціяльного життя на Україні в революційну добу. „Мораль“ твору занадто невтішна: на селах є своя власна буржуазія, є свої власні охранителі, що в своїй соціяльній селянській етиці мають принціпи, однакові з принціпами капіталу і приватної власности. Цей твір Коцюбинського побиває зуздром ідеали народництва, навіть критичного. Соціяльна етика села, вкупі з фізіологичним жахом нерозвитих істот, творять таку огидливу і страшну картину внутрішньої неволі і зовнішнього нагніту, що сучасним народникам треба ще пошукати нового ймовірного ґрунту, на який можна було-б опертись, як на закон природи. Твір д. Коцюбинського непохитно веде думку до зруйнування колективистичного ідеалу, виробленого „покутниками“, „зайвими людьми“ і т. п. категоріями ідеалістів, а натомість покладає надію на окрему сильну особу. Коцюбинський говорить про соціяльний індівідуализм, свідоме руйнуванне і будуванне з ініціятиви сильних індівідуальностів.

В літературному смислі Коцюбинський відбув цікаву еволюцію — від примітивного реализму до імпресіонизму. І в цім напрямку нам приємно зазначити рухливу художню натуру автора і його чутливість до нових подувів. В останньому

---

[1]) Поч. див. „Укр. Хата“ кн. № 2.

творі автор навіть допускає впливи якихсь містичних (швидче — отарних) почувань, що керують юрбою. Хоч як К—кий чужий для містицизму, навіть явний неприхильник його (це видно з його давнішого оповідання „Під мінаретами"), але й він говорить про „таємні", „підсвідомі" сили, що живуть в організмі низчої інтелектуальної організації.

Коцюбинський закінчив собою цікл розвитку українського реалізму (в його кращій формі) і тому певне стане у нас клясиком літературного реалізму. Цьому сприяє ще й певна холодність автора, який іде середніми дорогами, спокійно, по змозі „об'єктивно" малює, без темпераменту, — а це не дає кинутись в крайности, які є властивістю піонерів. Де нема крайностей, де нема пориву, темпераменту — там середні дороги, що ведуть до клясицизму. Через те і Коцюбинський клясик.

Напр. клясиком українським не назвуть В. Винниченка, що за минулий рік дав надзвичайно цікаві дві п'єси"— „Базар" та „Брехня" і кілька оповідань („Таємна пригода", „Тайна" — друкувались в „Укр. Хаті", і „Чудний епізод" — у „Л.-Н. В."). Цей письменник грозить буть єдиноцікавим і не шабльоновим в укр. письменстві. Що ни твір, то й карколомна „проблема". Візьміть „Базар" — на базарі життя береться до уваги тільки якась цінність конкретна — краса, розум, воля, гроші і т. п. Хто хоче жити мусить мати якусь силу, цеб то цінність, без якої навіть прекрасні душі не варті зламаного шага. „Брехня" доказує, що коли брехня дає радість — то хай живе брехня! Але справді хоч який-би ни був „возвышающій обманъ" — він не есть гармонія, до якої стремиться все життє. Брехнею ввесь світ пройдеш, а назад не повернешся. Брехня! це одна з тих „шкаралупин", які Винниченко взявся розбивати без милосердя. Брехня річ не лехка, а примусова для героїні драми, а тому це вже не „честність з собою", коли доводиться йти на компроміс з сучасним життєм і одну з його основ підкладати, в опоетизованім вигляді, під нову будівлю, нову соціяльну етику. Хто йде в новий світ, той хай не бере з собою нічого з старого — кажучи за Герценом. Сама вже доля героїні служить гарною ілюстрацією до того, що брехня — є брехня, значить — ворог

гармонії. Наталія Павловна, при всих своїх плюсах (краса, розум, темперамент, воля) не змогла брехнею сотворити собі щастя і згинула трагично. Можуть сказати, що її згубили сучасні основи життя, що при ліпших, власне нових обставинах, Нат. Павловна не згинула-б, а росцвіла-б пишним цвітом. Коли буде нове життє тоді не треба буде брехні.

А брехня — це вся Наталія Павловна. Я-б сказав, що именно брехня і призвела її до погибелі: сердешна молодиця так заплуталась в тенетах своєї філософії і практики брехні, що не знайшла инших дверей в житті як тільки двері в могилу! Брехня, це храм сучасного життя пануючих, брехня — основа, „Окраса“ сучасности, брехня — це теперішнє життє! „Брехня“ Винниченка—це апологія[1]) сучасности. Таку спробу опоетизувати брехню, дать їй моральні і соціяльні основи — наша критика не може назвати щасливою і консеквентною для письменника реформатора. Коли „Рада“ називає Леонида Андреєва „буржуазним“ письменником, цеб-то апологетом сучасности (кожний соц,-дем. завжди скаже — „сучасний буржуазний лад“), того Андреєва, що цілком откидає сучасність, навіть підкопує рацію буття, Андреєва — революціонера, руйновника — то Винниченка за апологію брехні без сумніву назове прихильником істнуючого морального і соціяльного ладу. Трудно буде розібратись в цім, бо, напр. В. Деде називає „Раду“ те-ж буржуазною. Критерія нема!

В апології, опоетизуванні брехні Винниченко доходить до того, що ми можемо думати, що брехню він вважає за цінність на базарі життя. Він може сказати, що брехня— це тільки инша назва того, чого шукають всі творці — поезія, ілюзія, чарівний сон людини, окраса її життя, а через те чому не славити брехню, бож вона дає радість життя, забуттє лиха, дає щастя!

Але... йдучи до нового життя, основаного на иншій етиці, не можна брать з старого таку страшну „шкаралупину“, як брехня.

Яка-ж це „радість“, коли апостол брехні впав жертвою свого ідеалу. Добрий ідеал! Навіть сильній індівідуальности,

---

[1]) Можна думать і навпаки. *М. С.*

Наталії Павловні, брехня пішла на шкоду, а що-ж буде з дрібненькими людьми, які беруть кожну річ без поезії, в голому матеріяльному виді? — та вони заплутаються в таких нетрях наслідків брехні, що опиняться ще в гіршій неволі! Уявіть собі, що середні, звичайні люде, не такі розумні, меткі і дотепні як Нат. Павл., будуть жить без коректива правди; поставлять брехню на щабель принціпа, і підуть по цій дорозі. Куди? До нових обріїв, до щастя, загально-людського чи індівідуального? Та міщане таке життє утворять, що нікуди буде йти.

Годі. Усилля кращої частини людскости з віку напрямлені на боротьбу з брехнею в усіх її змістах і формах. І тепер Винниченко хоче зробити парадокс: з ворога зробити приятеля, чорне називає білим.

Як літературний твір „Брехня“ твір сугубо тенденційний. Написаний майстерно, хоч де-які немотивовані псіхологичні фокуси здаються штучними. Між иншим — особливо неясно для нас: чому Нат. Павл. отруїлась? Бо-ж „документи“ вона дістала в свої руки, могла знищити сліди свого прекрасного поводження. Ніяких „доказів“ вона могла не давать Іванові Стратоновичу. А зрештою: хоч би вона й не стояла в таких добрих умовах, то під впливом ч о г о закінчила життє? Вона-ж любила палко життє, мала багато і бажала ще радощів... Вона, очевидно, не могла жить, рахуючись так або инакше з ким небудь. Одна присутність Ів. Страт., свідомість залежности від його примусила Нат. Павл—ну в и з в о л и т и с ь смертю. Нат. П—на пан свого життя. В цім її свободолюбність, вона хотіла ощасливлювати инших і коли почула пана над собою, то не могла скоритись і не могла стать підлеглою. Значить—остання свобода — смерть. Дві сильні індівідуальности не можуть буть вкупі. Нат. П—на особисто тип несімпатичний, не вважаючи на її проблематичну „сояшність“ і т. п.

Занадто мізерні вже її засоби ощасливлювання инших. Цей тип все-таки не творець, а б л а г о т в о р и т е л ь, цеб-то тип старий.

Нові оповідання Винниченка — схеми проблем. „Таємна пригода“ трактує право жінки мати дитину від кого лише в о н а схоче. Такого права ніхто від жінок ніколи не одбірав. Тільки

героїня Винниченкового оповідання захотіла мати дитину байдуже від кого: аби була дитина. Очевидно, коли-б можна, то таким жінкам можна радити „машинний спосіб"... коли-б наука вигадала спосіб заплоднювання без живого „производителя". Тоді всяка дама, що хоче задоволити свій материнський інстінкт, могла-б піти на „фабрику ангелів" sui generis, стала в станок чи до певного верстату і... Посміється жіноцтво з поступової дами, яка вибрала на улиці „производителя", повела в гостинницю, заплатила за кімнату і з осяяним лицем поїхала кудись родити нову людину.

Чого сумно дивитись на красу („Чудний епізод")? Того, що в ній простий підклад животности, тому, що в ній єсть брехня...

Пише Винниченко занадто похапливо, а в нашому кліматі не можна давати цвіту двічі на рік. Двічі або й більше цвітуть рослини в штучній атмосфері, в парниках або оранжереях. Штучний плід не смачний. Скороспілість пропорціональна навпаки смачности, иноді й красі. Цей закон можна прикласти і до скороспілих проблем. Принаймні, до Винниченкових—вони схематично написані, схематично продумані—а це дає перевагу штуці, не мистецтву.

„Проблеми" почала ставити і Л. Яновська. Її п'єса „Noli me tangere" трактує кардинальне питанне всього життя: альтруізм чи егоізм? матеріальне чи ідеальне? колективизм чи індівідуализм? Словом, авторка хоче розмежувати ці два світогляди, дві основні сили життя, світло відділити від тьми, і дуже по-своєму рішає. Розуміється, на її думку, милосердіє! — відносно всіх людей, які б вони ни були: злодії чи ангели. Кожний хай живе на горе чи на радість иншим. Кожний відповідає тільки перед природою. Пані Яновська поставила тільки природу в судді людини, забувши культуру, людей, етику (на якій вона і будує свою „мораль милосердія"). Перед природою однакові всі; по п'єсі дається воля жити доскочу добродієві сіфілітикові, слабоумному, розпутникові і мотализі. Дивна ця неконсеквентність: за єдиного суддю в справах соціяльної етики береться природа, категорія аморальна, без-етична, яка ніколи нічого не рівняє, рішучо всякий твір індівідуалізує, не щадить нищих духом і тілом, вибирає

лише сильних і творчих, а всяку негідь одкидає. Коли вже стать на чисто біологичну точку розуміння життя, то й треба логично користуватись „мораллю" природи — бережи і викохуй все сильне, творче. Давно вже робилися і й досі робляться (і будуть робитись) спроби згармонізування законів біології з християнизмом (а не соціологією, як кажуть „кающіеся грѣшники" всіх ґатунків) і нічого з цих умозрительних спроб і будівель не вийшло. Бо соціологія справді йде поруч з біологією, також одбирає з маси сильні індівідууми, а погной ігнорує. Середні люде, милосердисти, ніяк не згоджуються з цим і проповідують: „діти, не розоряйте пташиних гнізд!", тимчасом проковтуючи птиці і запиваючи добрим вином.

Живучи так або инакше коштом експлоатованих живих істот, милосердисти йдуть на церковні паперти роздавати бублики калікам. Страшенно люблять оці „тарантули рівности" як зве їх Ніцше, строїтися в одежу жертводавців, тих, що мовляв, життє своє віддають. Творять ілюзію своєї етичности, самовтішання неістнуючою милосердністю з дивовижною упертістю і лицемірством. Це самі „фанатичні" прихильники ідеї (а не практики) милосердія і любови до птичачих гнізд. Украінство аж кишить цими милосердними хижаками, і тому воно таке слабе. Бо вони проповідують все „по-троху" і коли треба кричати проти зрабування людей людьми, вони пищать: „діти, не розоряйте гнізд"; коли треба подати конкретну поміч — роздають калікам під церквою по бубличку; а коли треба дать надбавку п'ятака забастовщикам-робочим, то вони викликають інгушів для охорони своїх лятифундій, але в той час кричать з піною на губах: милосердіє, милосердіє! (цеб-то: не займай моїх лятифундій, краденого дідами і нами добра).

Звалюване чисто-людських підлот на неповинну п р и р о д у—це улюблений захисток всіх ідеологів міщанського милосердія. Природу вони повертають на роль якоїсь клоаки, ями для „сваливанія нечистот". Ні, панове! Природа — це не така злочинна і погана річ, як ви думаєте. На природу багацько кидається бруду, накидається їй багацько всякої мерзости — і вона ніби на злість робить потім калік і недоносків: дітей алкоголіка вбиває ідіотизмом, дітей сифілітіків — наділяє поступовим (!) паралічем, дітей нероб — обдаровує дегенарацією,

а ці плоди людської культури ходять по світі Аркадіями Петровичами, що занечищують повітря. А українські дами-благотворительки кричать їм: Живіть, на горе чи на щастя инших — живіть. Ви відповідаєте тільки перед природою.

А Ми, здорові, працьовиті, експлоатовані — примусимо вас відповідати і перед нами!

Ми стоїмо за свободу життя, але не за свободу експлоатування нас виродками-паразитами!

Пані Л. Яновська написала за минулий рік ще кілька благочестивих і патріотичних оповідань-фельєтонів, але вони естетично літературного значіння не мають: занадто вже любить шан. авторка перечислювати всякі річі і докладно їх описувати без потреби.

П'єса „Noli me tangere" з літературного боку зовсім слаба, не художня, але цікава для нас як певний документ з громадського життя на Україні, через те ми й спинились на ній довше, ніж вона варта. В п'єсі заведено кілька пластинок, кожна з їх грає свою роль, а життя нема. Бо це твір тенденційний і не художній. Тенденційність не гріх. Кожний твір мусить мати свою філософію, свою тенденцію, але не треба свідомо собі заказувати тему: напишу, мовляв, про шкоду від горілки або про милосердіє до сифілітика. Ні, мусить бути образ. Мусить буть художній. А тенденція сама з'явиться, тільки не з записної книжки, а просто з фарб, з образу. В „Noli me tangere" навпаки: страшенно багацько тенденцій, а нема художности. Та й сама архитектура в корні слаба: в драмі нема драми. Нема сінтезу чи роз'єднання основних дієвих сил. Степан Антонович, цей бідолашний фіґляр, застрелився раніш усякого сінтезу. Невідомо, що буде з Аркадієм і Настею. То помилка шановних драматургів, що думають ніби драма в кровопусканні, в револьверних вистрілах то-що. Можна кров'ю залить всю сцену, передушити всіх персонажів, (о, люблять наші драматурги робити різницю зі сцени!), а драми все-таки нема. Варто було-б українським драматургам хоч трохи повчитись архитектурі театральних творів (і такої науки треба!) хоч-би у дідуся Ібсена. Той умів з нічого зробити щось, а у наших майстрів з чогось виходить ніщо, за невеликими винятками, розуміється.

От Леся Українка пише „п'єси" дуже цікаві. Такий багатий зміст, що просто не помічаєш і її важкий ритмичний штучний стиль (ритм в мові п'єси анахронизм!), і її історичні, клясичні одежі, змальовані очевидно з книжок і художніх каталогів, а захоплюєшся передовсім змістом, тонкістю психологичного візерунку, проблемою на весь зріст.

„В пущі" — трагедія художника, що живе між ідейними сектантами (це однаково для всякого гуртківства). „Йоганна, жінка Хусова" — становище жіноцтва взагалі, чи давно чи тепер. Бо Л. Українка бере не тимчасовість, а глибше: з самої глибини життя і тому кличе боротись за всю свободу, а не за компроміси і паліативи. „На полі крови" — річ слабша попередніх, але досить цікава, як ще один штрих для характеристики Іуди. Це вічний тип зрадника, а для теперішнього часу має значіннє, як символ, що показує частину душі всяких послідовців, учеників, прихильників. Психологичний маштаб у Л. Українки вірний. Ним справді можна определити удільну вагу сучасного поступового суспільства, що складає так зв. ідейні маси і низи. І в цім творі Л. Українка максималистка: треба цілком віддаватись ідеї, або зовсім не ходити там, де треба літати. Краще сидіти дома і садити картоплю.

О. Олесь виступив з п'єсою „По дорозі в казку" (друкувалась у „Рідному Краї"). Я мав нагоду докладніше обговорювати її[1]), і тепер можу знов лиш коротко зазначити: літературність цього твору, що представляє нам трагедію творця-художника в мистецтві громадського життя і розвитку. Трагедія аналогична до трагедії кожного дійсного художника П'єса, як літературний твір, гарна. Не можна її прилучити до символічних, бо все з неї випливає так, як кажуть зовнішні події, вона має в собі логику цих подій, а не внутрішній сінтез. І тому вона алегорія, яка не потрібує спеціяльних похвал ні огуди.

Г. Ващенко дав п'єсу „Сліпий". Прекрасна річ, написана рукою дійсного художника, вона є одним з кращих подарунків українському мистецтву. В ній єсть тенденція, з якою я особисто і не згоден, але твір художній і робить вражіннє.

---

[1]) „Діло" р. 1909 і „Л.-Н. Вістник" кн. IX, р. 1910.

Молодий письменник ступає широко: од „Пісні в кайданах“ до „Сліпого“ дорога довга. Коли попередню п'єсу написано по старому шабльону, не додано нічого оригінального, то й вийшла суха розмова на тему: як шкодить горілка. Нова п'єса вже щось инше. І от з цього випливає инша мораль, ніж якою займаються українські моралісти: ніякий твір ні жадного письменника не вартий назви твору, коли він утворенний „так, як принято“.

Мистецтво не має зразків.

Кожний твір мусить буть самостійний і єдиний. Коли-ж почувається родство, то цей твір стилізований по якомусь иншому. З таким твором критикові нема чого робити: він страва для архивної істоти, що займається спеціяльно вишукуванням паралелів, впливів, позичок і т. и. Є спеціяльні люде, що займаються цією працею: товче воду в ступі. Для їх ото й годяться всякі стилізаторські „упражненія“, оті певного роду підробки, оті київські „обѣды на свѣжемъ коровьемъ маслѣ“. Так зв. учені робляться жертвами тих творів, а твори — жертвами учених. Критиці-ж нема чого з ними робити.

Таких творів багато вийшло за минулого року. Драм, п'єс, комедій, гопакедій! І все плагіати, і все стилізація (вульгарна), дотепи паламарів, дячків, писарів; драми без драм, комедії без сміху й життя, ідиліі без змісту, сатири без їдкости... яке болото, що зветься українською драматичною літературою.

І як невеликі огники блищать, миготять на цім болоті окремі твори, що світять дійсним огнем творчости і тільки їх слід називати плодами українського мистецтва, бо тільки вони показують відродженне, зміну, дають поняття поступу, руху.

Рух помічається в творах де-яких молодших письменників. На обрії літератури минулого року з'явились нові постаті.

Галина Журба. Видала по-за-торік невеличку збірку оповідань „З життя“, які звернули на себе увагу критики всіх таборів. Але та книжечка дала тільки натяк. Нові оповідання авторки виявляють в ній значно оригінального художника естета. З циклю „Цвітучий сад“ надруковано в нашому журналі „Соловії“ і „В ясний день“. Прислухайтесь до ритму природи, живої в творах, і ви побачите живе життя.

Наталя Романович. Пише вже кілька років. Має оповідання цікаві, але письменниця не завжди додержується високого тону. То в неї гарна лірика „В безмежну далечінь", „Мандрівник скінчив свою путь", то спускається до шабльону на ідейні теми і пише схематично, без соку в фарбах. І коли авторка писатиме „з нальоту", то віддаватиме поезію душі в творах, а коли „по заказу" — то будуть вимушені твори.

Леонид Пахаревський. Тонко написав два малюнки: „Дід знав усе" (друк. у „Селі") і „Горе" (у „Світлі"). „Дівчина з переляканними очима" (у „Л,-Н. В."): гарно задуманний, але слабо виконаний твір. В памяти читача лишається тільки гарна назва — в ній більше поезії, ніж в самому оповіданні. Автор видав також збірку своїх перших оповідань, але в них ще багато наївного наслідування старій манері письма, слабість композиції і де-які надумані тенденції на тему „нехай живе життя". Коли життя живе, то підбадьорювати його не слід — само житиме! А коли воно — купа гною, то тенденційне похльоскуванне батіжком не зворушить дохлу шкапу з місця. Авторові слід увільнитися від ролі погонича. І писати що на душі: смерть так смерть!

Юр. Сірий. Надрукував кілька коротеньких „новель". Стиль передовсім. Почувається поетична концепція душі, але нема ще відомої культури слова. Автор може щось дати, коли зверне увагу на культуру слова. Можна задуматись над тим, що автор перше дав строго натуралістичні малюнки з „ідейним" змістом: тюрма, страждання невольників, що „йдуть до світла", — а тепер повернувся цілком в инший бік: стиль ультра-модерний, зміст також — тонкі переживання на екзотичні теми (кохання з варіяціями).

Павло Богацький. Кидається до ріжних жанрів: юмористика, „ідейність", — а справжня його стежка: лірика. „Рожеві квіти" — гарний задум, опрацьований в першій половині поетично, з дійсним художнім чуттєм, а далі ослаблений драматичним шабльоном. Цей шабльон відбився, власне, і в самій рожевій квітці, що творить звязок між двома картинами Автор — мрійник, тому він лекше справляється з темою тоді, коли одривається од землі, од дійсних фактів. Описувати дійсні факти — на це є у нас багато фотографів, а от давати

поезію фактів, їх філософію — тут потрібна фантазія і імпресія в виразі. Сюди автор і іде, хоч і несвідомо. Тут власне його сфера.

А. Тесленко. Надрукував кілька оповіданнів, але найцікавіше з їх „Стрaчене життя“ (в „Селі“ і окремим виданнем), та ще одно про смерть матері (в „Раді“). Інші-ж — на тюремні мотиви — слабші. По манері письма автор — реаліст, в кращому розумінні цього слова. Стиль його оригінальний, український (цього у нас дуже ще мало!): лаконизм. Мені особисто здається, що один Тесленко, між молодими письменниками, натрапив на дійсний український стиль. Така краса недосказаности, короткого а змістовного слова, виразу, така гарна лірика!

Зміст „Страченного життя“ більший, ніж може здатись зразу. Доля сельського інтелігента на Україні! Це щось фатально-трагічне, бо наша інтелігенція („селянські діти“) не покутує гріхів свого соціяльного становища, а виходить з землі, з села без нічого: перед нею ввесь світ для звоювання. І йдуть ці поетичні постаті з села, в поганій одежі, з узловатими руками і незграбними манерами в панський, буржуазний світ, де зустріваються з тупими, камяними лобами істот, озброєних наукою, освітою, коштами, лише не озброєних людяністю. Доля Оленки — символ долі селянського інтелігента. Занадто слаба ще квітка самопізнання в цієї інтелігенції, багацько ще жаб'ячого елементу в душі, мало ще віри в себе і сили опиратись тільки на себе, багато ще марних надій на сильного брата. Нема братів! Є соціяльні категорії — паразитів і погною. Це треба всмоктати в себе змалечку. Тоді Оленки, Плющі, Полуяни не будуть кінчати самогубством, а свідомо творитимуть історію свого життя. Мусять опиратись тільки на себе! І коли буде скрутно, коли не зможеш нічого зробити в болоті хамства і експлоатації — тоді сиди з затиснутими зубами і не усміхайся до „брата“ свого. І не вірь, і не сподівайся.

„Стрaчене життя“ — цікавий коментарій до „Fata morgana“ Коцюбинського. Обидва твори откривають завісу перед псіхологією села. Обидва ударяють по народницьких ідеалах, цих дешевих машкарах, надітих на селянські обличчя „каючимися дворянами“ і попівськими синами. В людині сидить

звір — говорять обидва автори і доводять це яскраво художньо, а це єсть — правдиво.

Ст. Васильченко надрукував у „Раді“ кілька оповіданів, малюнків, фантазій, поезій в прозі — між ними є річі варті уваги. Як і Тесленко, і Н. Романович — і цей автор підноситься до поезії і спускається иноді до шабльону описування нещасливих випадків в голім виді, без філософії цих випадків, а таке писанне — етнографія, побут і займатись ним слід спеціялистам, а не белетристам. Коли який „народній учитель“ живе у виключно нещасливих обставинах, то нападати на поганого інспектора нема рації. Що з того? Буде ліпший колись. Саме важне: чим живуть люде і як борються з звірем в собі; коли, як вони стають творцями, як означають своє місце в світі, на чий кошт живуть — не в грубому смислі грошей, а на щó опираються їх душі.

Нам іменно це важне.

III.

В літературно-громадському житті минулого року ще яскравіще визначились суперечности між мистецтвом сучасности і розумінням його партійними паламарями в колах „старих“. Я кажу не про суспільство, бо щó таке суспільство? Це поняттє й досі не вияснене, бо його і не можна вияснить. Воно — фікція. В питаннях мистецтва грають роль окремі люде, а не громадська думка. Що скаже паламарь — те луною відгукується в „широкихъ массахъ“ елементу, що займається витанцьовуваннєм української долі в київському „Укр. Клубі“.

Непорозуміннє між „старими“ і „молодими“. Ніякого непорозуміння нема. Є нерозуміннє та й годі. Молоде письменство розвивається, а старі пугачі, поети ночі, не хочуть згодитись з тим, що вони свою пісню проспівали. Ви погляньте на літературну продукцію, ну, хоч-би на вірші. Вийшли збірники: Чупринка — 2, Алчевської — 2, Будяка 1, Неприцького-Грановського 1, Рильського 1, Шаповала 1, М. Коваленка 1, О. Коваленка 1. Не кажучи про вартість кожної збірки з'окрема, зазначимо продукцію — 10. Це все виданнє так зв. „молодих“. „Патріоти“ спромоглись тільки на... Платона Панченка з його переспівами на благочестиві теми „З вільних часів“.

Не вважаючи на очевидність „патріоти“ счиняють ґвалт і підкочуються з двусмисленими фельєтончиками, нечесними вихватками, „критичними статтями“, які більше скидаються на вуличні погромні листки. Наймити випрацьовують для своїх хлібодавців сатири на „непокірних“, бо хлібодавці самі не можуть, через феноменальну бездарність, писати навіть пасквилів. Тоді вони кличуть від порога добродіїв, що стоять з салфетками, і приказують „валять“- Кирпатий Федько гатить...

В результаті появляються такі роскішні праці, як „Миліон геніїв“, „сатира на молодих“, вміщена в № 218 „Ради“ р. 1910.

Тут вказівки на модернистів остільки яскраві, що автор подав навіть назви творів („Буруни“, „Петля“ оповід. — хто не знає, що це твори Юр. Будяка? Взагалі витичено брудним пальцем Чупринку, Алчевську, Будяка, Неприцького-Грановського і инш., навіть прилучено до „модернистів“ О. Коваленка!); харектеристики зроблено „честно“: „Рада“ вказує, що модернисти — в о р о г и У к р а ї н и. Ця прекрасна вказівка повторюється як рефрен:

„Розіб'єм же враз бандури,
Щоб ніколи вже не грати
Гімнів слинявих Вкраїні, —
Н а й б е з н а с л і д к і в з а г и н е!!!“—

або

„Б'єм бандури без вагання,
Рвем стрічки, шматуєм вбрання —
В с і о з н а к и У к р а ї н и, —
Н а й з а г и н е, н а й з а г и н е!!!“ —

так ніби співають модернисти.

Далі виходить, що модернисти не орігінальні, крадуть вірші, не люблять мужика;

К чорту викреслю мужицтво.
Я забуду про життя,
Не ловитиму чуття,
Не сплітатиму в узори,
Не впишу в безсмертні твори
Сум холодний мужика.

Це називається в „Раді“ — схарактеризувати відношеннє модернистів до „нашого бідного народу“. Повторюються, як бачите, заялозені витівки вулишних „ідеалистів“ про анти-соці-

яльність модерного письменства. З чужих рук цей дешевий товар беруть наші „критики“ з „Ради“ і, *не знаючи творчости українських авторів*, накидають їм свої непродумані плагіати. Рахунки наших „критиків“ прості до наївности: вплинути на українську читаючу публику з самого уразливого боку — досить сказати, що такий-то (імя рек) модернист „не любить народу“, щоб одбити у неповоротного хуторянина, або висмоктанного київського інтелігента всяку охоту до читання. А цей факт „сприяє дешевій розпродажі“ українофільських фибрикатів честної компанійки з „Ради“. Хіба тим „критикам“ справді важно, щоб модернисти думали по їхньому, чи справді любили мужика по їхньому? Ні... і тисячу раз ні. Мужик для „критиків“ — предмет спекуляції, фурман, що вивезе їх хоч на поріг до пантеону історії, предмет для роблення „впливу“, бо справді таки подумайте: хто не їздив на мужикові, хто не робив „впливу“ на його?! Я-б міг вказати, кому від мужика „впливають“ в кешеню українські кербулі, у кого мужики гнуться від праці на „десятинках“, на цукроварнях, хто тримає „власним коштом“ інгушів для „усмиренія мужика“, — але що з того? Хай „люблять“ і „луплять“. Вказівка на те, що модерністи „розбивають бандури“ — очевидна неправда, бо тільки модернисти на них і грають. А от що модернисти „рвуть стрічки“, не носять широких штанів — то це правда. Тут вже нічого не вдієш: любити Україну як „дім, воли, корови“, любити за гарний борщ, гарних дівчат, за волохаті шапки і т. п. причандали українофільської декорації — модернисти не можуть. Ця почесна любов була і є привілеєм наших старичків-українофілів, що справді таки мусять сердитись, коли модернисти обезцінюють цю любов — що́ тоді лишиться у старичків? Чим вони житимуть, чим пишатимуться на вулиці, чим забиватимуть баки світові білому? Так, обезцінити „стрічки“, відняти у їх значінне сіноніма України — і українофілам нічим буде доказувати свою любов до народу.

Модернисти раз на завжде постановили: викоріняти оті болванки, на які приміряється вбраннє в крамницях. Нам не треба опудалів, щоб чіпляти стрічки.

Але щоб показати ввесь цинізм наших „критиків“, я наведу в усій повности скомпонований „Радою“ „Гімн“ модер-

нистів, що навіки лишиться як corpus delecti плодотворної діяльности „єдиної" в своїм роді „народної" газети.

Ось цей

Гімн:

Ми поети модернисти
Будем мати гроші, славу.
Закінчивши свою справу,
Будем пити, будем їсти.
Підем, браття, до „Версаля",
Наїмося і нап'ємся.
Там для кожного єсть краля
І натхнення наберемся.

Розіб'єм старі скрижалі
І напишем нові, власні!
„Користуйсь життям сучасним,
Не дивись, що буде далі"...
Б'єм бандури без вагання,
Рвем стрічки, шматуєм вбрання —
Всі ознаки України, —
Хай загине, хай загине!!!

Я багато читав жартів, сатир, пародій, критик на модерністів, але чогось подібного, змішаного з тупоумства та інсінуації, ще не стрівав. І коли б цей „Гімн" можна було вважати за гімн взагалі-модерністів, цеб-то без адреса, то так би він і згинув в купі недомислених, безглуздих творів „народників" українських чи чужих, а то-ж ні: в фельєтоні вказано навіть кого з письменників вважає „Рада" за „ворогів України".

Отакі твори, як „Міліон геніїв", вміщений в „Раді" і роз'ятрують рани нашого життя, роблять колотнечу, настренчують „одну часть населенія противъ другой". І ще сміють гуманісти з „Ради" накидати модернистам вину за розбиваннє громадських сил!?

Сістематичне цькуваннє в „Раді" молодих письменників, безглузде скалозубство „придворнаго весельчака" Провінціала і його колеги П. Михайловича (автора „Міліона геніїв"), і розумінне редакцією „Ради" своїх завдань робить атмосферу літературних стосунків тяжкою і відразливою, з якої кожний, що звик до чистого повітря, мусить тікати, заткнувши ніс.

Опріч того „веселість" „Ради" наводить на сумні думки про те, хто-ж це виховує українське громадянство, хто розбуджує „національну свідомість"? Коли б наша провінціяльна читаюча публика знала, хто їй підносить з Київа „українську культуру" — то давно б вже оцінила потрібність „Ради".

Такий орган нам непотрібний.

І коли цей орган задовольняє українське громадянство — то цей факт може буть чудовою характеристикою нашого гро-

мадянства, може вказати і нам і сусідам ту „культуру“ яку проводить в життє „Рада“.

Не відчувати усього паскудства цієї культури може тільки безнадійна з усякого погляду людина.

IV.

Після всього попереднього мусить буть зрозуміло для кожного те джерело, з якого пливуть в наше життє і літературу індівідуалістичні течії, протест проти пошлости, нівеляційности українофільських традицій, той бунт для бунту перед очевидністю резбещеного цинізму вулишної етики нашого громадянства.

В літературі ви й бачите ті чудні постаті, що люблять свій край і ненавидять його, працюють яко українці і клянуть українофільство, накидаються на всі звязі, що регулюють відносини на полі практики життя.

Зрозуміло, чому і для чого з'являються „Метеори“, „Урагани“, сум, самотність, скарги, загробні мотиви і панахидні поезії.

Бо дихати нема чим в українському житті!

І тому українське молоде поколіннє стало під прапор індівідуалізму, — протесту проти такого життя, яке утворюється по шабльонах українофілів, а зовсім не протесту проти життя.

Молоде поколіннє бореться проти дивовижного аскетизму українства. Цей аскетизм Винниченко б'є в сфері полової моралі (і переборщує в запалі), Чупринка нищить в естетиці, а всі вкупі молоді письменники пішли в бій з аскетизмом, цеб-то обмеженістю думки й чуття, на всіх царинах українства.

І я тільки вітаю цей рух.

За свободу життя! За цю єдину цінність вічного значіння.

Український індівідуалізм, в житті і літературі, як він зарисовується перед моїми очима, з'явище культуральне. Він виготовить кадри нової інтелігенції, що покладе печать духа визволення на нашу творчість. Він виготовить сильних, переконаних і гордих людей, а для нас іменно це й важне.

Словом, література минулого року віє внутрішньою силою. Що цієї сили мало, що вона ще не зруйнувала україно-фільської реакції — це дарма: молоде дерево хоч і молоде, не панує на виднокрузі, а за те надить своєю свіжісттю, зеленню свого пахучого листя, запахом своїх бруньок, шумом і розмахом молодого гілля.

Молоденька білокора береза більш принадна ніж старий трухлявий дуб.

І хай шумить молодий зелений ліс нашої літератури, хай бурхає, хай навіває золотий сон своєї молодости, мрію свого пахучого ранку — наше життє від цього покращає. Хай старі трухляві корчаки-дуби мимрять про погибель стрічок і инших „святощів", хай бурмоче про реакцію — життє ігнорує практицизм гнилої політики старців і прохачів. Реакція не страшить, навпаки: вона потрібна: для погибелі старих і росту молодих. Література індівідуалізму, його поезія і сон будуть мостом, по якому молоде покоління перейде з ночі старих в день свого цвіту. Наша бунтівницька література, наш індівідуалізм збережуть наші сили для життя, а не для марнування їх у наймах біля панських порогів.

Ми не жалкуємо за „традиціями", „святощами", „стрічками" — вони нас кували в кайдани! Ми боремось за власне життя, то хто-ж би нас посмів спиняти?!

Вчитись в україфілів не будемо, попліч з ними не підемо, бо навчаючи любови, вони спопеліли від ненависти.

Хай шумлять молоді білокорі берези і співають свою пісню.

Вперед піонери!

Хто з вас не зможе йти вперед — лишайся ззаду, підбере україфільський лазарет...

М. Сріблянський.

НОВА ДРАМА.

(З приводу постановки „Брехні", драми В. Винниченка трупою М. К. Садовського).

„Готується до вистави нова п'єса В. Деде „Брехня"... такий аншлаг театра М. К. Садовського читало українське громадянство ще перед Різдвом р. 1910...

Трупа М. Садовського, яка заслужила загальне признанне „найкращої" української трупи, але й котру тим часом завжди обвинувачували в занадто повільнім і неохочім кроці до задоволення вимог естетично зрослого громадянства, робить смілий і значний крок на-зустріч цим вимогам і бажанням... Вона готує „Брехню"... П'єсу, яка так ріжниться од цілого репертуару цієї трупи, як ріжниться автор її — дійсний художник, художник з культурою, з печатю таланта, з високим літературним завданнєм од тих драморобів, які власне постачали до цієї пори матеріял нашим сценам.

Загомоніло громадянство... Автора „Брехні" всі ми добре знаємо, всі високо цінимо його, як одного з найкращих сучасних письменників наших, як одного з тих, хто завжди держить в напруженню нашу увагу і котрий кожною своєю річчю виводить з рівноваги нас. Ми можемо не згожуватись з ним, це инша річ, але сидіти покійно, не дрігнувши ні одним нервом, не моргнувши усом — не можемо. Не можемо, бо занадто за живе чіпає він нас, бо занадто пильно заглядає у душу кожного з окрема, так і душу нашого громадянства взагалі. Він занадто сьогочасний. Він „плоть од плоті" нашої... Він наше око і наше ухо... І за те, що він аналізує нашу душу, що копається в нутрі її ми його любимо, ми його читаємо...

В останні роки В. Винниченко пише переважно драми. Але драма тільки тоді драма, коли вона йде на сцені. Драма— це дія, це рух, а не слова. А тому драму треба не читати, а переживати в образах, в виконанню. Трагедія кожного драматурга в тім, що драма його не ставиться не сцені, або ставиться не так, як слід. І ось одну з багатьох драм В. В—ка

готують до вистави... Зраділи всі, кому любий і дорогий наш театр і хто серйозно задумувався над його долею. Цею виставою, розуміли вони, трупа Садовського зразу розрішить кілька проклятих питань: вона стане на ґрунт серйозного, европейського театру, бо росчиняє двері такому репертуару, яким жиють кращі російські і закордонні театри; стане тоді життьовим, дійсним фактором нашого розвитку, задовольняючи потреби часу і починаючи новий крок в своїм поступованні.

Але занадто завчасу було б тільки радіти цьому доброму намірові трупи М. Садовського і занадто поверховими були б ми всі, коли б покійно ждали вистави і тим виявили тільки свою сімпатію і задоволення з приводу цього. Але на щасте того не було! Ми добре знаємо сили трупи, знаємо ті засоби, якими керуються артисти в виконанні тих чи инших річей, знаємо фах кожного і тому не один з нас дозволив собі бути в своїм колі режісером, сміло і по власному розумінню розпреділяв ролі і звичайно мотивував себе, стоячи на певнім ґрунті — розумінні характера дієвої особи і сили артиста. Може це й неподобається режісерам театра, що публика сує свого носа, але це свідчить про заінтересованнє самою п'єсою і одважним вчинком трупи М. Садовського спробувати свої сили в новій драмі. Це свідчить про той тісний звязок між театром і публикою, чи певніше, літературних кол, котрі повинні б грати ролю в житті театра.

Я хочу навіть піднести вагу цієї участи літературних сил. В кожній статті про український театр необхідно говориться про негідність репертуару, про те, що ставлять на сцені якусь несенітницю, а та чи инша літературна річ одмічається з великою приємністю. І коли приняти до уваги ці жалощі та подумати серйозно про те, що треба ж нам колись стати людьми і людьми не гіршими од других, так тоді я пропоную й глянуть на других, як у них це робиться. А ось як: при театрі складається „Літературне Бюро", до участи в йому запрохують певні літературні сили. Це — літературне бюро — повинно доставляти театру цікаві твори нової драматичної літератури всіх країв. Завідуванне оддається якійсь окремій людині, яка і має повне право розбирати матеріял до вистав. Ця особа, коли вона з літературним смаком, не допустить до вистави

якусь макулатуру на срам і позор театрові та громадянства, як це не раз бувало у нас.

І так, готується „нова" драма... „Нова" не стільки тим, що перший раз ставиться, скільки по самій формі, змісту й характеру своєму. Виникало страшне питання: чи зможуть же артисти виховані на побутово-етнографичнім репертуарі, на історичних п'єсах та виконати зовсім чужі їм ролі психольогичної драми?.. Чи мають же вони в запасі ті засоби і сили, які досі не приходилось розробляти і ось тепер такі необхідні?.. Коли раніш вся гра сконцентровувалась в рухах, коли раніш костюм і грім давав образ дієвої особи, то чи знайдеться тепер в актьора уміннє грати лише натяком, бо тонке психологичне переживанне не терпить явного руха? Чи згоден він замість дужого драматичного руха, замість крику, сліз, голосіння в спокійній нерухомій формі, в слові тихо висловленнім передати всю трагедію переживання? Чи замість прикрих, войовничих, гайдамацько вільних рухів знайде в собі уміннє виявити тонкі, граціозні красоти пластики і дасть необхідну позу, необхідний рух, який скаже більш багатьох криків, вигуків і тим не одірве увагу глядача од складних внутрішніх переживань?

Ці питання мають свою рацію. Вони вчасні і необхідні. Коли приступати до нового репертуару, то не зо старими ж засобами. Коли треба змалювати психологію героя зо всіми її псіхо-фізичними корчами, то треба розуміти це і треба мати відповідні тому засоби, сили і уміннє. А в нашім театрі чи знайдеться це все, а коли ні, то нащо „нове вино вливати в старі міхи"?..

20 січня була перша вистава. Ролі розібрано так: Андрія Карповича, інженера грав д. Паньківський; Наталі Павловни, його жінки — п. Ліницька; Карпа Федоровича, його батька — д. Ковалевський; Досі і Сані, його сестер — п.п. Ковалевська і Хуторна; Антона Михайловича (Тося) — д. Мар'яненко; Івана Стратоновича, помішника Андр. Карп. — д. Корольчук і Пульхери, прислуги — п. Колєсникова.

Здавалось режісер не помилився в роздачі ролів. Кращі драматичні сили приймали участь і досить відповідно їх тем-

перамептам і силам. Правда, шкода було, що д. Садовський не взяв на себе такої складної і відповідної ролі, яка випала на долю д. Корольчука, бо хоч цього артиста ми й цінимо, особливо в історичних і побутових п'єсах, та тут ми йому не довіряли. Але... нас ніхто не питав...

Публіки на виставу зібралось багато і все так звана „чиста публика", цеб-то інтелігенція. Нас це не особливо тішило, бо взагалі на першу виставу наша інтелігенція ходить з „обовязку культурної людини", але ж її було стільки ж і на четверту — останню в сезоні виставу. А це вже свідчило про заінтересованнє п'єсою і її постановою. Український театр вперше давав матеріял інтересний і новий для думки, для чуття, вперше вабив публику, нашу байдужу і холодну до всього публику, до себе орігінальною, серйозною і цікавою драмою. Театр вдарив по нерву сучасности, торкнув боляче питаннє інтелігенції і вона одізвалась і почала ходить в „український театр"... Цього раніш не бувало.

Наше бажаннє проаналізувати кожний момент в розвитку зростаючої драми розбивається об брак місця, а тому ми повинні обмежитись загальним вражіннєм од гри і зазначити ті хиби, які вважаємо необхідними приняти до уваги театрові в постановці нових драм.

Характерна особливість нових драм Чехова, Ібсена, Гамсуна, Метерлінка і ин. світових письменників, а також нашого Винниченка лежить в тому, що драматична акція розвивається в душі дієвих особ, а не в зовні. З'являється вона наслідком боротьби не з велитенськими, сторонніми силами, а з непомітною буденщиною, з дрібними явищами кожного дня, які затягають, бруднять, з'огиджують і своїм смородом задушують живу душу людини. Через це і драма одбувається тихо, непомітно там, в душі людини. Через це вона виявляється в таких рухах, тонах, висловах, які єдино тільки можуть передати глядачеві те, що хоче автор і як хоче артист...

Але це звичайна буденщина, то й нема тут героїчности в рухах, трагичности в висловах, а все це одбувається в грі лиця, в інтонаціях, мімиці. Тось, напр., людина з гарячим, великим серцем, запаленим коханнєм, знервована, з ослабленими волевими центрами. Поет, неврастенік, людина „безвременья"...

У його одні бажання, одні заяви протесту, а самого протесту немає, бо людина він слабка, безвольна. Його боротьба з „брехнею" Наталі Павловни виявлялася тільки в заяві я „не хочу!", „я не можу!", але це саме: не хочу та не можу, коли було дуже і переконуюче там, дома, в себе, то не тут в присутности Наталі Павловни. Тут він сам почуває, що побороть „брехню" не в силі і ховається в хмари міркувань... Його вчинки протесту викликають усмішку своїм безсиллєм... Його роля це пробний камінь для артиста, бо складна у його душа, а просто виявляється.

Не таким був Тось у виконанні д. Мар'яненка. Стара школа, школа історичних ролів поклала своє тавро на цього артиста. Не можна сказати, щоб він не розумів своєї ролі, але просто ця роля не підходить йому по темпераменту. Палкий, рухливий, красиво могучий, імпозантний він во всіх ролях де цього потрібується, але роля поета, мрійника, слабодухого і безвольного неврастеника не вийшла у його. А це необхідно для п'єси, бо тоді незрозумілими і неможливими будуть вчинки Наталі Павловни та й сама „брехня" не може царювати серед тих, хто їй не покоряється...

Наталя Павловна центральна особа в драмі. Пані Ліницька виконала свою ролю добре з потрібною нюансіровкою і повним розумінням тої ролі, за яку взялась. Багата душа її вмістила душу Нат. Пав., а техніка розроблена й широка спасла її од можливости запутатись в складних переживаннях. І всюди де приходилось їй, напр., двоїтись вона зробила це артистично: слова були зрозумілі для всіх присутних і здавались щирими, але тонкими пластичними рухами, поглядами і дікцією вона говорила другеє для Тося в І дії, для Івана Стратоновича в ІІ і ІІІ діях. Це характерно для нового артиста. Слова ще не все говорять. Багато більше говорить пластика. А вкупі вони дають можливість глядачів розгадати такі тонкі, такі складні душевні переживання, які ми бачимо, наприклад, в Наталії Павловни впродовж довгої муки в сітці, яку сама сплела.

Д. Корольчук в ролі Івана Стратоновича в перші виставі був неможливий. Він силу упругости характера Ів. Стр., котрий ще може боротись з спокусою Нат. Пав. замінив холодністю, різкістю і неделікатністю в поводженню. Іван Страто-

нович не був хамом, грубіяном, але тільки більш впертим і дужчим од Тося. Це натура більш холодна, прямолінейна, але багата внутрішнею силою-волею. Ото ж коли він зрозумів, що його кремінна воля обсипається од дотику чар Нат. Пав., тоді він перейшов в тон байдужности, сарказма. Але це його не спасає і він на наших очах перетворюється в підвладного їй. Оці нюанси, оціх цікавих переходів не бачили ми в д. Корольчука. Іван Стр. в наших очах був якимось манекеном, якимось суворим, грубим фабричним який гулко ступає, дужо кричить, міцно обіймає і ловко борикається. Внутрішний процес увесь був зублений для глядача, бо його таки не було у артиста. Краще розуміння цієї ролі й благородство, тонкість в техниці дав він нам в постанові „Брехні" четвертий раз... Тепер ми задоволені артистом, бо бачили Ів. Стратоновича таким, яким його розуміємо.

Д. Паньківський провів свою ролю Андрія Карповича прекрасно. З його був і коханий чоловік Нат. Пав., і український інженер, і кожному друг, і хвора людина і все що вимагалось життєм тільки щоб дати розвернутись Нат. Пав. Характерна риса його бути наче лялька в руках Нат. Пав. вдалась артистові. При нескладній ролі цього характера ми од виконання її нічого більшого бажати не можемо.

Також добре виконав д. Ковалевський роль батька. Проста, тиха натура, соромлива вдача — все бачимо в його. Та це власне тип зо старого репертуара артиста. Одно тільки не можемо поминуть — рухи рук виявляють благородство, яке не личить простим людям.

Дося і Саня... Сані вдається сцена в І дії за обідом, але треба більше натуральности і несподіванности бо в цьому і є raison цієї сцени. Також прекрасно проводить свою ролю Пульхерії — п. Колєснікова.

Загально мовити — вистави нової п'єси йдуть добре. Артисти виявили досить багате уміннє справлятись і з новим, чисто псіхологичним матеріялом. І коли раніш чулось навкруги, що подібні п'єси „не сценичні", „не дають розвинутись артистові", то тепер це звучить абсурдом, не грамотностю. Життє дало новий зміст для письменника, письменник вклав його в нову форму, а артист по новому виконує бажанне

автора. Коли раніш потрібувалось од драми руху, ефектів сценичности, то тепер бачимо п'єси з слабо розвинутою зовнішньою стороною дії, бо на її місце стає друга необхідність, так званний „настрій".

З часу постановки „Брехні" ми можемо рахувати нову еру в історії нашого театра. Цею постановкою зроблено новий крок в розвитку його. Це тим більше приємно, що свою ролю пропагатора ідеї українського відродження ролю яку з честю ніс він довгі роки, вже тепер втрачає. Ще рік, другий і українське громадянство почне вимагати од театра серйозних естетично-культурних завдань. Правда, ці заяви вже роздаються і тепер. Далі. „Театр, каже А. Луначарський, як один з вищих проявів людського мистецтва, існує в такій тісній звязі зо всіми проявами художньої творчости, що кроки його, границі його повноти і досконалости, зливаються з кроками великої драбини мистецтва". А коли у нас художня творчість дає нову драму, а драма стає драмою тільки на сцені, то зрозуміло, що театр повинен йти за розвитком літератури, бо інакше він буде гальмувати літературну продукцію, як це є вже й зараз.

Література дає матеріял сцені, але ж сцена не повинна пробавлятись хламом тоді, коли є у нас солідні, літературні п'єси. Звичайно, до обновлення репертуару стають в якійсь мірі „незалежні обставини", але ж залежними обставинами треба вже поступитись, бо в них перше зерно упадку і гнилизни.

„Брехню" вважаємо тараном, яким пробито дорогу для літературних драм, для серйозного репертуару і разом з тим першим кроком трупи М. К. Садовського в ролі пропагатора і толкователя дійсного театрального мистецтва.

Не можемо вдержатись, щоб на кінці не нагадати коротенького афорізма покійного А. П. Чехова: „Сцена—іскуство"... а цеб варто було мати завжди в памяти всім, хто має спільність з сценою...

Alienus.

Нині отпущаєші...

(Памяти Павла Житецького).

Широкою хвилею радости пливуть в наші душі звуки великоднього дзвону. Серця наші радіють, ширяться од приємних почувань і очі наливаються сльозами, але сльозами радости... Ми святкуємо наш Велик-День!..

Але враз, несподівано, пловучу хвилю радости розсікає якесь сумне, сумне: бам, бам, бам... Ми прислухаємось, бо не довіряємо собі, і чуємо виразно і ясно похоронне подзвінне... Вмер наш патріарх — Павло Ігнатович Житецький... Тихі, крапнисті сльози, сльози суму спадають долу...

Сумно, сумно од того, що Смерть завитала на наше радісне свято і наче даннину вхопила свою жертву. Але радість наша така могуча і така глибока, що нехотячи топить і горе наше в собі і в цій самій смерті ми вже бачимо тріумф нашого життя...

Та воно так і є. Семидесятипятилітним старцем вмер Павло Ігнатович. Багато лиха, багато горя зазнав він за довге життя, страдницьке, невтішне життя своє. Але вмер він щасливим. Вмер так, як той древній муж — Семен Богоприймець — вгледівши і чуючи про загальне признанне того, за що боровся ціле своє життя...

Ще молодим, запальним юнаком в 1862 р. Житецький пише в „Основі": „Вже той безперечний факт, що українська література має загальний інтерес, що вона живий і самостійний член загально-руської мислі, при всій своїй індівідуальности і під її захистом — доводить, що вона будується не на піску, а на твердому ґрунті, і в своєму теперішнім має тривку поруку прийдучого розвою, що вона досить визначилась для того, щоб не затертися в часописному непотрібі під впливом цівілізаторського всилення російських патріотів. Сумнитися в тому можуть тільки вони, патріоти-скептики. Але кожному своє: їм — теорія, нам — життя; їм — казаня, нам — чинення; їм — ораторія до самозаслі-

плення й самозаглушення, нам — зір і слух"... („Зап. Укр. Наук. Т-ва в Київі", кн. II. Стаття В. Перетца „Павло Житецький").

Вчитайтесь і вдумайтесь... Чи не не мають спільности наша радість і наш сум?.. Чи не переходить і сум наш в радість?.. Тужимо, бо вмер один з найкращих борців за долю українського слова, за почесне місце йому в загально-людськім пантеоні. І вмер саме тоді, коли ми — українці святкуємо світове признанне нашого найкращого Поета, Генія нашого слова. Вмер і своєю смертію наче доказав життя того во ім'я чого змагався. Чи не справдилось давнее пророчество ентузіяста молодика і сивобородому патріарху чи не довелось власними очима читати здійснення свого пророчества? А поклавши довгее життя своє біля ніг славної ідеї, котра завоювала життя, чи не можна покійно і з радістю сказати: „Нині отпущаєші раба твоего"... і закрити старечі очі з втіхою і спокоєм, бо бачив „спасення людей і славу Ізраїля"...

Щасливий старець, хоч мучеником довелось прожить своє життя... Родився Павло Ігнатович Житецький 23 декабря 1836 р. в г. Кременчузі, де батько його був священником. Після скінчення Полтавської духовної семинарії був посланий до Київської Духовної Академії. Тут пробув він всього 3 роки і перейшов до Київського Університету. По скінченню 1863 р. університету пішов на посаду учителя російської літератури до Каменець-Подільська. В 1867 р. переїхав на таку ж посаду до Київа і почав готуватися до професорства, але у Київі йому це не вдалось, бо вимагалось бути обовязково росіянином та ще москвичом. Через якийсь час переїзджає Павло Ігнатович до Петербургу і починає читати відчити з історії язика, яко приват-доцент. Бажанне працювати в рідному йому осередкові — у Київі, примусило його повернутись сюди, але професором йому не довелось стати... І так офіціяльним науковим діячем він не став, але вченим він був і солідні праці примусили признати його силу і вагу. В 1898 р. його вибрано в члени кореспонденти академії наук; в 1908 р. Київський Університет присудив йому званіє доктора honoris causa. Вмер Павло Ігнатович в ніч на 5 марта ц. р.

Честь і шана та вічна память Йому...

П. Б.

Бібліографія.

Мстислав Рус. *З рідного краю.* Поезії. 1898—1908. Львів, 1910, стр. 159, 16°.

Мені пригадуються, коли я прочитаю отсі поетичні елюкубрації, многонадійні молодці 50 рр., коли то в Галичині вони за оден поетичний дотеп ставали поетами, так само як кожний ставав тоді патріотом, хто танцював та носив козацьку шапку. Яке ж це все безконечно глупе, безконечно наївне і смішне! Та ж то вертаються ті часи, коли писалося оду до табакерки, до хустини від носа, до стола... я вже й не знаю до чого! Таж тут до поезії втискається така комплектна безграмотність, така гидота, такий цинізм, що переходить всяке поняття! І ніяково навіть писати про такі річи, які не гідні навіть найбільше ординарної, базарної критики. Бо щоб ви сказали, коли б хтось з співробітників „Gmignoa" назвав себе поетом і впрошувався нахабно під ту міру якою ви звикли міряти твори дійсно поетичного чуття і фантазії, коли б він крім того мав таку відвагу як Мстислав Рус, який з гори дивиться на всю нову українську поезію і пише таке „нашим декадентам в альбом":

„Ой нема в світі та й нема, як на тій нашій Вкраїні,
В нас кожний пнеся в віршомази на місто пасти свині.
На місто чесним тяжким трудом на хліб шоденний заробляти,
В нас кожний лиш стиха смакує та гвалтом дреся в літерати.
На місто дратвою та шилом старенькі ходаки латати,
В нас кожний рвеся на Парнас, щоби хоть крихту слави зарвати".

Хочеться після таких слів зловити на слові самого автора, пришити до нього самого епітет віршомаза і порадити йому, що він хіба, а ніхто инший був би зобовязаний пасти свині та латати ходаки. І це була б тільки відповідь на провокацію — зовсім не знущання над „бідним поетом".

Збірка Мстислава Руса — це застрашуючий факт нашої умової темноти та дикости на полі літератури. Сидить собі людина і мучиться аж пріє над збиванням слів у строфу, вигрібує з бідного мозку зеренця гумору та моральних наук, підливає те всякими старими аж перегнилими сосами, скиглить у воріт Парнаса і думає, що пише поезії... Та людина скаже цілу купу страшно міщанських і до обридження скучних фраз про нашу незгоду, про те, що треба єднатися всім, щоб спасти Русь-Україну, до схочу воює словами Русь і вітчина — очевидно вітчиною для його є люба Галичина — віра і воля, накінець грізно затулить свій „руський кулак" з погрозою гакаті, — і се називається патріотична, громадянська, ідейна поезія... Відтак він настроює свою „ліру" на сатиричний тон і починає любуватися своїми дотепами. Мені здається, що як можна з них сміятися то тільки тому, що вони такі безнадійно скучні і світять пусткою, як і всі наші т. зв. гумористичні часописи. Ну і деж можна сміятися наприклад з когось, хто робить все тільки гримасу, або з комедіянта, що прикидуючись дурником чухає себе публично в потилицю або шукає за блохами в своїй гардеробі!?! А властиво як можна не сміятися з чужої наївности, коли хтось думає, що нас бавить і заражує своїм гумором — і готовий ходити навіть на голові, щоб тільки нас розсмішити!? Автор стягаючи за чуприну всякі дотепи та передражнюючи жаргон жидів або поляків, робить це заздалегідь з тріумфом, тішиться своїми „віцами", страшно бавиться. І не підозріває навіть, що від того всього не можна навіть пчихнути, не говорячи вже про те, що можна стратити

гумор і поповнити найбільший гріх над людиною: мати милосердє над автором, якому мозок абсолютно висох. І тоді автор нічим вже не зможе поправити у нас своєї репутації, ані „принагідними“ розважанями, ані латаннєм свого багажу всякими помадками та чепуреннєм, як недільні кавалери, ані кокетованнєм з великими поетами, яких так погано перекладає. Ми навіть мали б охоту в таких хвилях поклепування по рамени великих поетів поетичними нездарами заборонити їм цього останнього способу забави, заборонити навіть читати їм таких поетів як Гайне або Пушкін. А коли вони беруться їх навіть перекладати, то лишається примінити до нещасливих їх власну методу і безустанку повторювати їм як refrain їх власні слова: „В нас кожний пнеться в віршомази, замісто пасти свині!“... І так ad infinitum... *М. Євшан.*

Олекса Коваленко. *Срібні Роси.* Поезії. Київ, 1911, ст. 31, ц. 15 к.

Яко поет, Коваленко Олекса має вже певну репутацію, яку він з честю оправдав і в „Срібних Росах“. Незвичайно нудно читати оці вірші, змайстровані в стилі Чупринки. Просто смішно чути від О. Коваленка про „дзвони-перебори“ і т. п. В музиці є два моменти „сотрясенія воздуха“: 1) коли музики налагоджують свої інструменти — скрипки бринькають, флейти й кларнети тирликають, тромбон стогне, тулумбас гупає і т. п. Оркестр видає такі звуки і в такій їх комбінації, що хоч тікай безвісти; 2) коли оркестр злагодиться, „візьме тон“ і видасть перші мелодії—слухаєш з задоволенням. Муза О. Коваленка постійно перебуває в першому моменті. Тирликає собі чолов'яга, бере ріжні ноти (до, ре, мі і т. д., цеб-то: луки, чари, хмари, верби, зорі, трави, квіти — гама широка!), але б е з з в я з к у, без фону. Графично це можна з'образити так. Взять аркуш білого паперу, намалювати в однім місці квітку, в другім зірку, там пташку, там коника і т. п. — все, що перечисляє автор в „Срібних Росах“, окремо теж змалювати кого-небудь в сірому — хай це буде сам автор „Срібних Рос“ — і це буде полотнище з багатьома наліпленими картками, пташками б е з н і я к о г о з в я з к у між ними. П е й з а ж у н е м а. Цільности нема. Словом, це графично показана суть музи О. Коваленка.

Ні крихти поезії, ні думки.
Нещасна версіфікація. *М. Сріблянський.*

А. Тесленко. *Страчене життє.* Оповіданнє. Накладом Укр. Руськ. Вид. Спілки. Київ, 1911, стр. 90, ц. 20 к.

Перед нами лежить невеличка книжечка молодого письменника селянина д. А. Тесленка. В ній тихим сумом ллється музика життя невинно-чистої душі одної дівчини убогих селян Оленки. То музика непокійної, ніжно-питливої натури молодого життя, так гарно передана спокійно-журливими акордами чистої народньої мови — робить сильне вражінне. Живучи в нужденному селі сам плоть од плоті тих злиднів непросвітних, весь тягар їх переносячи на власних плечах, автор дав нам яскравий малюнок, що повинна, або краще — що переживає селянська дитина пробившись на ширший шлях. Маленькій Оленці дивом святим пощастило вийти на учительку. Зазнавши иншого життя, де світло науки розкриває, хоч і скупо, двері в духовне царство, де плещуть ручаї промінистих знанів і ваблять до себе невимовною принадою, — хочеться бездумно линути до нього, набрати його й цвісти ним, мов квіточка. Хочеться зазначити свій слід, посіяти думку співучу по нетрях заглухлого, будяками поросłого поля. З повною вірою в свої сили хочеться кинутись в вир стоголосого, щось робити, творити і радіти дитиною наслідкам праці. „Буду вченицъ своїх до думок глибоких привчати, до людкости, правди: буду їм книги гарні читати... Боже! Як я їх буду кохати!“ Але непомітно крадеться лихо, нагло розбивається наївна віра в тих „осві-

чених людей", „інтелігентів", про котрих читала Оленка в прекрасних книгах. Вона з перших кроків не здибала в них — а ні ласки, ні теплого слова. Низькопоклонство, лицемірство, порожнеча самодовольного животіння в „кращих" верствах громадянства усугублють муки її творчого шукання. Рідне село. Запашне повітре, тиша, вишневий садок. Невимовне убожество, дикість, грубість, хижацька заздрість. Щоденна гризня батьків, нацьковуванне на рідного батька утворюють пекло в ніжному серці. Кожна пригоршня „земельки" робить лютими ворогами найближчих родичів. Цього досить, щоб підтяти тендітний цвіт не зіпсованної людини. „Ложна" культура часу не може влити найменших надій — життє стає пусткою і пелюстки чарівного цвіту осипаються. Ще не діставши місце учительки, на зорі життя, наділяють її місцем в глухому куточку кладовища. От і все! А якою трагедією віє од короткої історії запеклої боротьби чутливої душі! Скільки їх гасне ясними зорями — самі чисті, невинні селянські діти! Випивши до дна гіркий келих злиднів, — „культурної" погані знести не можуть!

Д-ій Гесленко дав прекрасний твір по скромному замислові і в не надуманому виконані. Дуже вірно і яскраво змальовано картинки селянського життя і родинних відносин. Скрізь ллється мінорний тон розмови нашого селянина. Дуже радимо взяти ще кілька тем з народнього життя, котре так багате подіями останніх років. А читачам — конче прочитати цікаву історію дівчини Оленки. Вона рідна багатьом, так чи инак причетним до нашого руху в відродженні Нової України. *Ол. Гр—ий.*

Видавництво „Український Учитель", Київ, 1910 р.

№ 22. „Телесик." Народня казка, стор. 8, ц. 1 коп.

№ 23. Андерсен. „Погане каченя", казка, пер. Загірня, ст. 16, ц. 2 к.

№ 24. Бр. Грімми. „Хатка в лісі", казка, пер. Шерстюк, ст. 15, ц. 2 к.

№ 25. Лебедова. „Урятувала". оповід., ст. 15, ц. 2 к.

№ 26. А. Доде. „Дядькова коза", оповід., пер., С. Русова, ст. 16, ціна 2 к.

№ 27. С. Черкасенко. „Яма", оповід., ст. 8, ц. 1 к.

№ 28. А. Глібов. „Байкарський дарунок.", ст. 32, ц. 4 к.

№ 29. Юр. Сірий. „Дивні ростини" з малюк., ст. 16, ц. 2 к.

№ 30. Гр. Шерстюк. „Про Зозулю", ст. 8, ц. 1 к.

№ 31. Юр. Сірий. „Світова подорож краплини води", ст. 23, ц. 3 к.

Видавництво „Український Учитель" дуже молоде, існує воно якихсь там два роки, отже як для українського видавництва діяльність виявило не абияку: протягом сього короткого часу воно видало 21 книжечку для шкільного уживання ціного од 2 до 25 коп., а недавно випустило ще серію в десять книжечок, пристосованих для дітей і дуже дешевих по ціні. За невеликим винятком, без якого неможна обійтися ніде, всі зазначені книжечки досить цікаві по змістові і написані досить зрозумілою, а часом і дуже гарною мовою; в де-яких трапляються навіть малюнки. Щиро бажаємо сімпатичному В—цтву широкого успіху.

Б. Ю.

Е. Д'Амічіс. *Батьки та діти.* І і ІІ частина. Переклад Олекси Діхтяря. Київ, 1910. Ціна обох частин 1 карб.

Наша дитяча література збогатилася цінним перекладом твору відомого всій Європі автора дитячих оповіданнів Едмонда Д'Амічіса.

Обидві частини мають форму щоденника, який веде італійський хлопчик, школяр початкової школи, і обхоплюють цілий педагогічний рік від листопада до червня. Автор щоденника відразу зацікавлює читача, з першого свого вступу до школи після літнього відпочинку.

День по дню, послідовно описує цілий ряд подій у звязку зі шкільним життем, з відповідними переживаннями: радощів, горя, захвату, журби, каяття. Знайомить зі своєю школою, учителями, товаришами. Яскраво змальовує вдачи своїх найблищих товаришів, їхні добрі і не гарні вчинки.

В кінці робить огляд минулого року і сам бачить, як виріс духовно, як багато за цей час пережив і пізнав нового.

Велика любов до рідного краю, ніжність та любов до всіх людей, вдячність, пошана до старших проходять через увесь твір, як головні мотиви. Всі оповідання підібрані так, щоб дитина з них сама зробила моральний висновок.

Часом, коли автор хоче дати дитині такі навчення, яких вона сама не виведе з прикладів життя, він дає місце розмовам з людьми дорослими: батьком, матірью, учителем; або вони подають йому свої думки — поради в листах підписаних їхнім імям.

Головну мету школи автор покладає у вихованню учнів. А тому шкільні розмови й завдання в формі „щомісячних оповіданнів", які по черзі переписують школярі, захоплюють дітей або патріотизмом героїв, або незвичайною відважністю та благородством вчинків.

З побожністю оповідається про історичних героїв: Гарібальді, Мадзіні, Кавура, Умберто, які віддавали своє життє на боротьбу за визволеннє рідного краю.

Велике значіння надається демократизмові народньої школи. Тут повна рівність, братерство. Син інженера і купця, син муляра і дроваря, син коваля і бідної перекупки — всі рівні, всі щирі товариші. Школа всіх єднає! Вона єднає не тільки дітей, а й їх батьків, що тут, під мурами школи, охоплені спільними інтересами, успіхом своїх дітей, щиро і з пошаною зтискають одно одному руки. Книга навчає цінувати людську працю й з пошаною ставитися до всякого чесного робітника.

Знайомить з такими добродійними установами, як охоронки для дітей, школа сліпих, школа глухо-німих, про які наш маленький читач часто ніколи й не чув. Яскраво малює життє нещасних дітей-калік, викликаючи глибокий жаль до них і пошану до тих людей, що пеклуються ними. А з якою ніжністю, з якою вдячністю згадує автор про непомітних героїв народніх учителів, що ціле життє своє віддають на святе діло, виховання будучих громадян рідного краю, і які бажають для себе єдиної надгороди—доброї згадки.

Учителі початкової школи змальовані такими, якими вони повинні бути, — свідомими своєї високої мети.

Батьки доручають їм дітей своїх, і вони складають з ними нову сем'ю, громадську. Вони заступають їм на який-сь час батьків, живуть одними з ними інтересами, радіють їх успіхам, болюють від невдач. Вплив свій на дітей переносять і по за школу і це єднає їх з батьками дітей.

Повишена чулість надає книзі трохи сентіментального характеру, а де які сцени здаються театральними, і для дитини селянської, що зросла середь суворої дійсности, незрозумілі.

В цільності своїй ця книжечка безперечно має велике виховуюче значіння не тільки для дітей, а й для вчителів.

Дітей вона навчає дивитися на учителя, як на людину, що жертвує собою для їхнього добра. Учителеві ж показує, що не кожний працьовник у школі має моральне право на почесне їмя учителя.

Бажано, щоб ця книжечка як найбільш поширилася і попала у всі шкільні бібліотеки.

Що до мови, то вона лехка, зрозуміла для дітей від 10 років, тільки частенько зустрічаються русізми, а иноді неприродні, штучні звороти.

Видані книжечки чепурно, тільки друк трохи дрібний.

Діти, навіть старшого віку, особливо сельских шкіл, прямо таки накидаються на книжки добірно друковані, хоч би вони були меньш цікаві змістом.

Бажано дуже, щоб вийшло й друге видання цього перекладу в більшому форматі, на кращому папері, оздоблене більшим числом малюнків, щоб книжка могла бути святочним подарунком для дітей.

Марія Липа.

Л. Мартовичъ. *Войтъ и др. разсказы.* Разрѣшенный авторомъ переводъ съ украинскаго Ол. Назаріева. Книгоиздат. „Польза", № 351, „Универсальная Библіотека", стр. 75, ц. 10 к.

Книжка містить 5 оповіданнів: „Не-читальникъ", „Войтъ", „Выборы", „Вотъ, до сихъ поръ — мое!", „Янъ". В передньому слові автор оповіданнів називається найбільше видатним з українських письменників із Галичини, глибоким знавцем народнього життя, звичаїв, взагалі всяких закутків селянської душі, найкращим із сучасних письменників побуту селян. Правда, Л. Мартович — талановитий оповідач, на жаль мало відомий в Україні російській, хоч добре знанний в Україні австрійській. Галичане, як люде більше за нас національно розвинені, уміють шанувати своїх письменників і навіть зробити їм славу.

Усі оповідання малюють життя селянина.

Типи з народнього побуту — типи взагалі не складні і по стільки розроблені українською літературою, що звичайний талант мало вже може внести в цю сферу нового. І все таки оповідання Л. Мартовича щасливий виїмок із цього. Увесь секрет в тому, що він малює селянина на тлі політичного життя, на тлі національного гніту з боку польського уряду. Душа селянина не стоїть окремо від усіх тих утисків, а мусить реагувати на них, боротися з ними.

Тло і самий малюнок зливаються в суцільну гармонію і дають суцільне враженнє. Тим усі оповідання живі, читаються з захопленнєм.

Типи брались із Галицького Покуття, звідки й Стефаник брав свої сюжети і як у його — писані в оригіналі тамошнєю говіркою.

Томик не тільки не робить дісонансу між виданнями „Польза", навпаки між її дрібними новелями (напр. переклади з Даньського) одріжняється жвавістю, яскравістю малюнка, глибокою правдивістю народнього життя.

Українська літературна продукція не мала, на жаль наше слово не має змоги ширитися через багато причин, а на першому місці стоїть — брак організації по збуту книг. Не тільки по селах, а ще по багатьох містах не знайдеш ні одної книгарні, де б можна було дістати українську книжку, особливо закордонну. Видавництво „Польза" по стільки широке підприємство, що нам ще не швидко доведеться щось подібне з'організувати. Її книги, надзвичайно дешеві і цікаві, і здебільшого переклади з ріжних мов, продаються по всій Росії, де тільки єсть хоч маленька книгарня або кіоск. От же тепер українці будуть мати щастя прочитати свого письменника в перекладі на московську мову. Переклад добрий, хоч у йому дух творів не зовсім захований, часом чуються нотки специфічно московської говірки. *Ів. Липа.*

Книжки надіслані до редакції.

Степан Руданський. *Твори.* Т. І. Вид. „Дністер". К.-П. 911, ц. 40 к. **Т. Осадчій.** *На грані XX століття.* Роман-бувальщина з життя селянської інтелігенції. К., 911, ц. 60 к.; **М. Кропивницький.** *Збірник творів.* Т. І, ч. перша. П., 911, ц. 1 р. 50 к.; **А. Товкачевський.** *Утопія і дійсність.* Вид. „Життя й Мистецтво". К., 911, ц. 75 к.; **Микола Коваленко.** *Під хрестом життя.* Поезії. К., 910, ц. 50 к.; **Гр. Чупринка.** *Сон-Трава.* Поезії. Вид. „Ранок". К., 911, ц. 15 к.; **Ол. Коваленко.** *Срібні Роси.* Поезії. Вид. „Ранок". К., 911, ц. 15 к.; **Л. Пахаревський.** *Пожовкле лисття.* Оповідання. К., 911, ц. 20 к.; **Іван Циба.** *Думи-лебедоньки.* Поезії. Лозова, 911, ц. 20 к. **Ч. Вѣтринскій.** *Т. Г. Шевченко.* Москва, 911, ц. 15 к.

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1911 РІК

на українську газету

„РАДА“

(рік видання шостий).

Газета політична, економічна і літературна.

Виходить у Київі що-дня опріч понеділків і днів після великих свят.

„Рада“ має широку програму, як звичайні великі політичні газети: дає огляди життя політичного, громадського, економичного на Вкраїні, в Россії і закордоном; друкує фельєтони, а також статті критичні і твори красного письменства.

„Рада“ зостається й надалі непартійною газетою. Вона буде, як і досі, обстоювати змагання до поширення прав суспільства й органів громадського самоврядування.

На справу **народньої просвіти** шкільної й по-за-шкільної, на **потреби** нашого **вчительства** та на **питання культурно-просвітного характеру — „РАДА“** звертатиме як найбільшу увагу і буде змагатися до найкращого розвязання цих справ для всього українського люду.

„Рада“ вважає, що поліпшення матеріяльного добробуту людности є основним грунтом для зросту національної культури. Тому буде обстоювати **кооперативну справу** на Вкраїні в усяких її формах.

„Рада“ буде подавати звістки і дописи про **життя культурне, економичне і політичне**, в Галичині, на Буковині, в далеких колоніях: в Канаді, в Сполученних штатах, в Бразилії...

До співробітництва в „РАДІ“ запрошено визначніші літерат. і наукові сили.

„Рада“ має ВЛАСНИХ **кореспондентів** в Державній Думі, в Державній Раді, а також в **політичних центрах Европи, в Лондоні, в Парижі, в Римі, у Відні, в Празі, у Львові, в Чернівцях.**

Ціна з приставкою і пересилкою в Росії на 1911:

На рік 6 карб., на 11 м. 5 карб. 70 к., на 10 м. 5 карб. 25 к., на 9 м. 4 карб. 75 к., на 8 м. 4 карб. 25 к., на 7 м. 3 карб. 75 к., на 6 м. 3 карб. 25 к., на 5 м. 2 карб. 75 к., на 4 м. 2 карб. 25 к., на 3 м. 1 карб. 75 к., на 2 м. 1 карб. 25 к., на 1 м. 65 к.

Передплату на рік можна виплачувати частками в такі строки: на 1 янв. 3 карб. і на 1 апр. 3 карб.; в строки: на 1 янв. 2 карб., на 1 марта 2 карб. і на 1 мая 2 карб. або по 1 карб. що місяця на протязі першого півріччя.

Зміна адреси—30 коп. Артистам—безплатно.

Адреса редакції і головної контори: у Київі, Вел.-Підвальна вул., д. 6, біля Золотих Воріт.

Приймається передплата на рік 1911.

на український місячник літератури, науки і громадського життя:

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

Редакція і головна контора: Київ, В. Володимирська, 28.

Контора Львівська: ул. Супіньського, ч. 17.

Передплата на рік 8 руб.; За пів року 4 руб. 50 коп.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1911 РІК.

НА ЛІТЕРАТУРНО-ГРОМАДСЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІСЯЧНИК

Українська хата

Рік видання третий

Напрямок журналу: національно-поступово-демократичний.

В 1911 р. „*Українська Хата*“ освітлюватиме можливо повно українське життя з погляду національно-культурних потреб України і міститиме: *белетристику:* поезії, оповідання, повісти, малюнки, нариси і т. и., статті *публіцистичні,* в яких обговорюватимуться справи українського життя, науки, літератури й мистецтва; статті *літературно-критичні,* з характеристикою творів і діяльности наших письменників, особливо сучасних.

До участи в „Укр. Хаті“ запрошено видатних українських письменників.

Передплата на 1911 рік на „*Українську Хату*“ 4 карб. (за кордон 10 корон), півроку 2 карб., окрема книжка 35 коп. (з пересилкою 40 коп.), можно виплачувати частками по 2 карб.

Передплата приймається в **головній конторі і редакції журнала: Київ, Бульварно-Кудрявська 16.** Або в „Українській Книгарні“ Безаківська, 8; книгарні „Літературно-Наукового Вістника“ Вел.-Володимирська, 28. *У Харькові:* в „Українській Книгарні“ Рибна, 25. *В Житомирі:* в книгарні В. Совінського. *У Полтаві:* в книгарні *Г. Маркевича,* Бульв. Котляревського. *У Варшаві:* в *Гр. Степури* Володим. 2, кв. 5; *В Одесі:* в Українській книгарні, Ніжинська, 53. *У Катеринославі:* книгарні *Є. Лозінської* Проспект, дім Вебера.

Комплекти „УКРАЇНСЬКОЇ ХАТИ“ за 1909-10 р.р. продаються в конторі журнала по 3-4 кар.

Ціна 35 коп.

з пересилкою 40 коп.

Редактор-видавець *Павло Богацький.*

Друкарня Акц. Т-ва „Петро Барський у Київі“ Хрещатик 40.